

**ECONOMIC
BULLETIN OF THE
BLACK SEA LITTORAL**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE 1

ISSN 2786-6599 Online

«Економічний вісник Причорномор'я» заснований в 2020 році Одеським державним аграрним університетом з метою оприлюднення наукових результатів докторів та кандидатів наук, аспірантів, здобувачів, студентів, а також інших осіб, які займаються науковою діяльністю.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії

Т.С. Шабатура, д.е.н. (Україна)

Технічний редактор

А.В. Найда, к.е.н. (Україна)

Члени редакційної колегії

І.О. КРЮКОВА, д.е.н. (Україна)

С.С. СТОЯНОВА-КОВАЛЬ, д.е.н. (Україна)

О.П. ДЯЧЕНКО, д.е.н. (Україна)

О.М. ГАЛИЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Г.М. ЗАПША, д.е.н. (Україна)

М.П. САХАЦЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Н.А. ДОБРЯНСЬКА, д.е.н. (Україна)

В.А. ЗАМЛІНСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

Й. СЛОНЕЦЬ, д.е.н. (Польща)

В.С. ДОГА, д.е.н. (Молдова)

А.М. КАЗАМБАЄВА, к.е.н. (Республіка Казакстан)

Д.А. ШЕРАЛІЄВА, к.е.н. (Киргизька Республіка)

Л.А. БАХЧИВАНЖИ (Україна)

Р.М. ВОЛЧЕК, к.е.н. (Україна)

Рекомендовано Вченою радою Одеського державного аграрного університету (протокол № 2 від 05.10.2021).

Адреса редакційної колегії:

Одеський державний аграрний університет,
вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, Україна,
65012, тел. +380482371609,
Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, посилання на них та інших відомостей.

ISSN 2786-6599 Online

«Economic Bulletin of the Black Sea Littoral» was founded in 2020 by Odessa State Agrarian University in order to publish the scientific results of doctors and candidates of science, graduate students, applicants, students, as well as other persons engaged in scientific activities.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief

T. Shabatura, Dr. E. Sci. (Ukraine)

Technical editor

A. Naida, Cand. E. Sci. (Ukraine)

Editorial board members

I. Kryukova, Dr. E. Sci. (Ukraine)

S. Stoyanova-Koval, Dr. E. Sci., (Ukraine)

O. Diachenko, Dr. E. Sci., (Ukraine)

O. Halytskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

H. Zapsha, Dr. E. Sci. (Ukraine)

M. Sakhatskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

N. Dobrianska, Dr. E. Sci. (Ukraine)

V. Zamlynskyi, Dr. E. Sci. (Ukraine)

J. Sloniec, Dr. E. Sci. (Poland)

V. Doga, Dr. E. Sci. (Moldova)

A. Kazambayeva, Cand. E. Sc. (Republic of Kazakhstan)

D. Sheralieva, Cand. E. Sci. (Kyrgyz Republic)

L. Bakhchyvanzhy, Cand. E. Sci. (Ukraine)

R. Volchek, Cand. E. Sci. (Ukraine)

Recommended by Academic Council of Odessa State Agrarian University (Minutes № 2 of 05.10.2021).

Editorial address:

Odessa State Agrarian University
st. Panteleimonovskaya, 13, Odessa, Ukraine,
65012, tel. +380482371609,
Email: ek.visnuk.odau@ukr.net

The authors of the articles are responsible for the accuracy of the presented material, for correct citation sources, links to them, and other information.

УДК 330.341.2:378+001+631.14

Брошков Михайло Михайлович,
доктор ветеринарних наук, професор,
професор кафедри фізіології, патофізіології та біохімії
Одеського державного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0002-9917-7257

Булишева Дар`я Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри геодезії та природокористування
Одеського державного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0003-2907-9413
bu.dasha.bu@gmail.com

АГРОШЕРИНГ – ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

У дослідженні обґрунтована необхідність спільного розвитку системи вищої освіти, наукового сектора і агробізнесу для забезпечення їх гармонійного розвитку - «агрошеринга». Метою дослідження стало визначення передумов, спільних і відокремлених переваг розвитку вищої освіти, науки і агробізнесу в умовах агрошеринга, а також постулатів відповідної системи. Запропоновано авторське визначення «агрошерингу» як спільного споживання благ, природних ресурсів, матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу в системі взаємодії вищої освіти, бізнесу та науки аграрного сектору. Наведено форми і проблеми співробітництва основних елементів цієї системи. Визначено передумови, які сприяють спільному сталому розвитку системи вищої освіти, науки і агробізнесу – економічна криза, соціальний розвиток, обмеженість природних ресурсів, цифровізація процесів життєдіяльності та відродження суспільних цінностей. Серед постулатів розвитку агрошерингу визначено ефективне використання ресурсів, матеріальна користь, екологізація, економія часу, довіра, комунікація, спільна платформа.

***Ключові слова:** агрошеринг, вища освіта, науковий сектор, агробізнес, шерингова платформа*

UDC 330.341.2:378+001+631.14

Broshkov Mykhailo Mykhailovich,
doctor of veterinary sciences, professor,
Professor of Physiology, Pathophysiology and Biochemistry Department
Odesa State Agrarian University
ORCID ID: 0000-0002-9917-7257

Bulysheva Daria Volodimirivna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Geodesy and Nature Management Department
Odesa State Agrarian University
ORCID ID: 0000-0003-2907-9413
bu.dasha.bu@gmail.com

AGROSHARING – GUARANTEE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

The purpose of the article is to determine the prerequisites, common and private benefits of higher education, science and agribusiness in terms of agrisharing, as well as the postulates of this system.

The scientific novelty is that authors' definition of "agrisharing" as a joint consumption of goods, natural resources, material and technical base and intellectual capital in the system of interaction of higher education, business and science of the agricultural sector is proposed. The study substantiates the need for joint development of higher education system, the scientific sector and agribusiness to ensure their harmonious development - "agrisharing". Forms and problems of cooperation of the basic elements of this system are defined. Preconditions that make separate sustainable development of the system of higher education, science and agribusiness impossible - economic crisis, social development, limited natural resources, digitalization of life processes and revival of social values, - are identified. The postulates of agrisharing development are defined - efficient use of resources, material benefits, ecologization, saving time, trust, communication and common platform.

Conclusions and prospects for further research. Particular attention in the direction of sustainable development of our country requires the agricultural sector, which provides a valuable constantly updated material and technical base, narrow focus of each individual production, the need for practical cyclical monitoring studies and constantly updating IT-platforms for planning and forecasting agricultural activities. Solving the relevant problems requires joint development of higher education, science and agribusiness in the system of agrisharing as a joint consumption of goods, natural resources, material and technical base and intellectual capital based on GIS platform, which requires further research and practical experiments. The benefits of shared consumption economics in the agricultural sector include flexibility, independence and mobility, rational consumption, building reputation, trust and economic benefits. Therefore, in modern conditions, the concept of agrisharing provides sustainable development of the agricultural sector in our country.

Keywords: *agrisharing, higher education, scientific sector, agribusiness, sharing platform*

Постановка проблеми. Питання доступності та вичерпності земельних ресурсів для виробництва продовольства і сільськогосподарської продукції стало надзвичайно актуальним у зв'язку зі зростанням цін на продовольчі товари і все більш активним великомасштабним захопленням земель. Здатність глобальних сільськогосподарських ринків виправляти порушення в постачанні і стабілізувати ціни на сільськогосподарську сировину пов'язана з безперервним функціонуванням та виснаженням земельних ресурсів. У той же час зі зміною клімату пов'язані додаткові ризики і подальша непередбачуваність врожаїв для фермерів - від потепління і пов'язаної з ним посушливості і зрушень в режимах розподілу опадів до частоти виникнення надзвичайних ситуацій та їх тривалості. Останні 50 років сфера управління земельними ресурсами і, як наслідок, господарський комплекс країни, стикається з швидко зростаючою проблемою обмеженості ресурсів та необхідності їх відновлення. За цей період світове сільськогосподарське виробництво зросло в 2,5-3 рази. У зв'язку з вищевикладеним для сільського господарства в цілому та сільгоспвиробників

особисто важливим є науковий супровід та кадрове забезпечення галузі інноваційними підходами до вирішення задач та менеджменту агробізнесу.

Серед проблем наукової сфери варто відзначити основні – недостатнє фінансування та старіння кадрів і поступове відмирання класичної прикладної науки. Державні вкладення в науково-дослідну діяльність відрізняються від інвестицій у неї комерційними структурами тим, що не передбачають термінів повернення цих вкладень. Підприємці ж виставляють чіткі строки. У цьому й полягає важлива причина, яка обмежує відродження наукового потенціалу нашої країни, адже розвиток можливий після набуття певної критичної маси. Тобто необхідний імпульс, який каталізував би розвиток науки. Цим імпульсом можуть бути як держава – так і корпорації. Вища освіта в свою чергу може відродити кадровий потенціал та зацікавленість до науки у молоді.

Проблемами підприємств агросектору є відсутність стратегічного підходу до вирішення задачі отримання прибутку. Без наукового супроводу використання власних ресурсів (як земельних, так і інших матеріальних) відбувається безсистемно за принципом «тут і зараз» отримати прибуток без врахування фактору «наступного року», виснаження природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та формування сталої системи агровиробництва. Також сільськогосподарські підприємства постійно стикається з проблемою відсутності кваліфікованих кадрів та необхідності підвищення кваліфікації існуючих кадрів з врахуванням постійного розвитку нових технологій в агросекторі.

Важливими проблемами вищої освіти є застаріла матеріально-технічна база, відсутність тісних зв'язків з агровиробниками (і як наслідок – неможливість формування затребуваного фахівця після отримання документу про вищу освіту), низький рівень зацікавленості молоді у наукових дослідженнях та проблеми подальшого працевлаштування випускників.

Вирішення вищевказаних проблем можливе за умови спільного розвитку трьох галузей – науки, вищої освіти та сільгоспвиробників як основних зацікавлених осіб у розвитку агропромислового сектору нашої країни.

Відповідне спільне споживання та розвиток можливий за умови впровадження основ шерингової економіки.

Змістом володіння в найширшому сенсі слова є право користування. Якщо знехтувати іміджевими аспектами володіння - воно необхідно виключно з вищевказаної причини - право і можливість чимось скористатися. У цьому полягає мета, тоді як володіння - інструмент її досягнення. Хоча в аспекті земельних відносин право власності включає ще і право володіння і розпорядження. Але, зважаючи на те, що в останні роки у зв'язку з поширенням актуальності ефективного використання ресурсів «набирає обертів» економічна модель спільного споживання - «економіка шеринга», вона не позбавляючи переваг права власності згладжує його недоліки. В її основі факт, що споживачеві необхідний лише тимчасовий доступ до послуги, блага, ресурсу, а не право власності над ним. Активне застосування споживачами нових технологічних можливостей на основі масової цифровізації навколишнього простору свідчать

про якісні зрушення в поведінці споживачів і зміну їх переваг на користь нових технологій спільного використання замість володіння.

Аналіз актуальних досліджень. Концепція спільного споживання була сформована науковцями в 2010 році. Р. Ботсман та Р.Роджерс в своїй праці [1] визначають головний постулат: «Що моє – твоє». Зміст полягає в тому, що споживачеві часто вигідніше і зручніше платити за тимчасовий доступ до продукту, послуги, ресурсу, ніж володіти ним.

Шерингову економіку вивчали також такі вчені як Х. Хейнріхс, Б. Уолш, Т. Слі [2], Т. Теубнер та інші. Ідея «поділитися» виникла у дизайнерів з Сан-Франциско в 2008 році, після чого сформувалася найбільша шерингова платформа Airbnb.com. Дослідження Х. Хейнріхса показало новий підхід до питань розвитку шерингової економіки [3] як потенційно нового шляху до сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Багаторазове використання, наприклад, сільськогосподарської техніки може змінити обсяги виробництва у відповідній галузі промисловості і зменшити навантаження на природу. Із дослідженням загальних аспектів цифровізації та спільного споживання пов'язані імена і вітчизняних вчених - Н. Крауса [4], В. Кукси [5], К. Крауса [4], В. Осецького [4] та ін.

Журнал Time визнає шерингову економіку як ту, що змінить світ. В ньому визначається, що людство прагне довіряти та щоб йому довіряли, адже у людини виробляється окситоцин, коли їм довіряють чужі товари. Це і є красою спільного використання - причиною, яка може виявитись довговічнішою за ту, що заснована на власності [6].

Експерти розглядають економіку спільного споживання як сферу відносин, що дозволяє окремим особам і групам заробляти гроші за рахунок недоотриманих активів. Таким чином, фізичні активи надаються як послуги [7]. Деякі аналітики, які вивчають економіку спільного користування та співпраці, погоджуються, що це означає "віддати перевагу використанню власності, а не володіння нею" [8]. Отже економіка спільного споживання є соціоекономічною системою, яка заснована на спільному використанні матеріальних і людських ресурсів. Це є новою економічною моделлю, коли за допомогою технологій і онлайн платформ люди можуть обмінюватися активами, які вони не використовують.

Підсумовуючи вищезазначені визначення, сутність шерингової економіки полягає у створенні спільного товару чи надання послуги, у тому числі в тимчасове користування активів, із найменшими витратами, ґрунтуючись на принципах рівності, взаємодопомоги та взаємовиручки учасників.

Мета статті. Метою дослідження стало визначення передумов, спільних і відокремлених переваг розвитку вищої освіти, науки і агробізнесу в умовах агрошеринга, а також постулатів відповідної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спільними передумовами, що унеможливають відокремлений розвиток системи вищої освіти, наукових структур та аграрних підприємств є: відсутність матеріальних ресурсів для забезпечення діджиталізації освітньо-наукової діяльності з врахуванням вимог

сучасності; руйнування центрів трансферу технологій у виробництво; відсутність ефективних форм взаємодії університетів, науки та бізнес-структур; низька мотивація закладів вищої освіти до підвищення якості підготовки здобувачів; відсутність обізнаності керівництва виробничого сектору у необхідності інноваційного розвитку спільно з наукою і ефективного кадрового забезпечення спільно з освітніми установами тощо.

Таблиця 1

Сфери розвитку шерингової економіки

№	Приклади	Зміст
Автомобільні та транспортні послуги		
1	BlaBlaCar, Just Park, Grab, Lyft, RelayRides, Hitch, Ola, Didi Chuxing, Ecooltra, Yego, Bicing	Водій знаходить людей, які направляються в одну сторону з ним та всі спільно купляють паливо для автотранспорту, або спільно використовують парковку. Кожен з учасників економить - на покупці квитків в громадському транспорті або використанні паркомісця.
Соціальна сфера і сфера здоров'я		
2.	Good Gym, Shareable, Skillshare	Заклик до активного і правильного пересування по місту з речами для літніх людей замість спортивних зал; обмін речами та знаннями, наприклад, які допомагають розвитку малого бізнесу; «бази талантів» з усього світу, які вчать користувачів малювати логотипи для компаній, запускати стартапи, готувати вегетаріанські котлети, в'язати тощо.
Медіа та розваги		
3.	Amazon Family Library, Netflix, Spotify, Wix	Спільне використання та перегляд медіа і настільних ігор з використанням одного акаунту.
Оренда нерухомості та обмін		
4.	Airbnb, Homaway, eBay, OLX	Платформи обміну, безкоштовного збуту, оренди та продажу нерухомості і інших матеріальних цінностей.
Харчування		
5.	Feastly, Travelling Spoon, S-Cambia Cibo, Eatwith	Збір продуктів харчування і товарів першої необхідності і розподіл між незаможними сім'ями і пенсіонерами; допомога у використанні продуктів харчування з кінцевим терміном придатності, що зменшує об'єм відходів.
Освіта та знання		
	Вікіпедія, TaskRabbit, LivePerson, Mechanical Turk	MOOCs, Zaarly, Simplist,
		Доступ до знань у всьому світі, дозволяючи слухати кращих викладачів в режимі онлайн в будь-якому місці і в будь-який час, доступ до освітніх платформ.

В свою чергу досвід запропонованої авторами шерингової економіки свідчить, що за даними PricewaterhouseCoopers [7] до 2025 року світовий обсяг шерингової економіки збільшиться майже в 20 разів і досягне \$ 335 млрд, в той час коли 7 років тому глобальний ринок шеринга оцінювався у \$ 15 млрд.

Шерингова економіка має розповсюдження у багатьох сферах різних країн світу та різних сферах [9](Таблиця 1).

На даному етапі всесвітнього стрімкого розвитку дистанційної освіти у зв'язку з загрозами здоров'ю та життя населення, шеринг швидко впроваджується і в освітньо-наукову сферу.

Тисячі платформ онлайн навчання та освітніх сайтів відкривають доступ до своїх матеріалів, мільйони фахівців проводять відкриті лекції, тренінги, семінари та діляться своїми знаннями із зацікавленими особами усю планету. З часом, частина відповідних ресурсів стане платною, механізми шерингової економіки запрацюють у напрямку отримання доходів від надання послуг.

Шерингова економіка, або економіка спільного споживання, є новою моделлю, коли за допомогою технологій і онлайн платформ суб'єкти можуть обмінюватися активами і використовувати їх спільно.

Авторами пропонується визначення «агрошерингу» як спільного споживання благ, природних ресурсів, матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу в системі взаємодії вищої освіти, бізнесу та науки аграрного сектору.

Як зазначалось вище кожна з галузей має ряд своїх проблем, що негативно впливають на економічний аспект розвитку відповідних напрямків окремо.

Державні видатки на розвиток науки, освіти та сільськогосподарських виробників мають нестабільну динаміку змін (Таблиця 2), складають в сумі не більше ніж 4% від загального обсягу видатків щороку. Як видно з таблиці 2 держава не забезпечує повноцінне фінансування жодної з галузей, які досліджуються, що свідчить про необхідність пошуку варіантів та шляхів спільного розвитку.

Частка витрат у ВВП країни відповідних галузей також незначна. Тому актуальним є розвиток вищої освіти, науки та сільськогосподарського виробництва на основі спільного споживання благ та послуг.

1) Ефективне використання ресурсів - не має потреби купувати сільськогосподарську техніку для того, щоб провести один тип дослідів, або практичні заняття зі здобувачами вищої освіти 1 раз на тиждень.

2) Матеріальна користь - надання сільськогосподарської техніки, чи власного інтелектуального ресурсу «в оренду» знижує витрати на утримання техніки та підвищує інтелектуальний потенціал.

3) Екологізація - оптимальне використання техніки, стале землекористування з врахуванням наукових основ знижує шкідливі викиди та забезпечує стійкість екосистеми.

4) Економія часу - підготовкою якісного кадрового забезпечення для безпосереднього підприємства вища освіта «займатиметься» вже з першого

курсу навчання і одночасно забезпечуватиме освіту впродовж життя для працівників.

5) Довіра. Соціальний ефект від агрошерингу сприяє збільшенню загального рівня довіри у тріаді кооперації Вища освіта-Наука-Підприємство. На довірі будуватиметься агрошерингова платформа обміну і в результаті її розвитку формуватиметься репутація.

6) Комунікація – співпраця, що заснована на обговоренні всіх аспектів взаємного розвитку та обміну з врахуванням комунікаційних технологій (мобільного зв'язку та Інтернету) є одним з ключових драйверів агрошерингу.

7) Спільна платформа – інтернет комунікаційна платформа, що забезпечить вільний відкритий доступ до всіх ресурсів та послуг.

Таблиця 2

Видатки державного бюджету на наукові дослідження, вищу освіту та сільгоспвиробників

Роки	Наукові дослідження і розробки		Вища освіта		Фінансова підтримка сільгосптоваро-виробників	
	Усього, млн.грн	Частка витрат у ВВП, %	Усього, млн.грн	Частка витрат у ВВП, %	Усього, млн.грн	Частка витрат у ВВП, %
2010	8107,10	0,75	24 998,40	2,30	-	
2015	11003,60	0,55	30981,80	1,60	-	
2016	11530,70	0,48	35 233,60	1,50	-	
2017	13379,30	0,45	38 681,10	1,30	4774,20	0,20
2018	16773,70	0,47	32785,80	0,90	695,00	0,01
2019	17254,60	0,43	31800,00	0,80	681,80	0,01

Джерело: Сформовано авторами на підставі [10-14]

Основа концепції агрошерингу формується на таких постулатах:

Ідеологія спільного споживання, на думку авторів, вкрай необхідна в системі взаємодії «Вища освіта-Наука-Підприємство». Адже на даному етапі кожна із відповідних систем розвивається відокремлено, в результаті чого відбувається деградація освіти, «вмирання» науки та надмірне нераціональне і неефективне використання ресурсів виробника.

До переваг, які надасть економіка спільного споживання аграрного сектора, відносяться:

- Гнучкість. З платформою спільного використання агротехніки, земельних ресурсів, інтелектуального капіталу, матеріальних благ і послуг отримання послуги або виконання будь-якої задачі стає легшим та швидшим.

- Незалежність. Споживач послуги, не маючи право власності на ресурс, не "прив'язаний" до місця проживання або місця роботи. Платформа дає можливість мобільності і доступу з будь-якої точки світу.

- Раціональне споживання. Економіка спільного споживання допомагає заробляти гроші, надаючи в оренду товари і послуги, які не використовуються у даний момент часу - все це дає можливість багаторазово використовувати предмети на протязі всього періоду експлуатації і не збувати їх.

- Репутація. Експертні огляди і рейтинги агрошерингової платформи сприятимуть чесності і прозорості, що поєднає учасників за їх інтересами і дасть можливість вибору, наслідком чого є зростання довіри і створення репутації.

- Економічні вигоди. Відсутність потреби в купівлі коштовного обладнання, амортизаційних витрат через «простій» техніки, а також одноразових значних виплат за навчання і наукових консультацій значно економить бюджет дій кожного з учасників аграрної галузі.

- Шерингову економіку можна назвати «екологічною», оскільки вона дозволяє вирішити ряд проблем: знизити шкідливі викиди, зменшити кількість офісних приміщень, раціонально використовувати земельні ресурси. Агрошеринг відповідає запитам мілленіалів, які все частіше замислюються над екологічними наслідками своїх дій, адже агрошеринг націлений на отримання прибутку без залучення в обіг нових ресурсів.

Найголовніший позитивний ефект - збереження природних ресурсів для наступних поколінь. Такий тип економіки також дозволяє створити нові робочі місця і підвищити конкурентоспроможність [18].

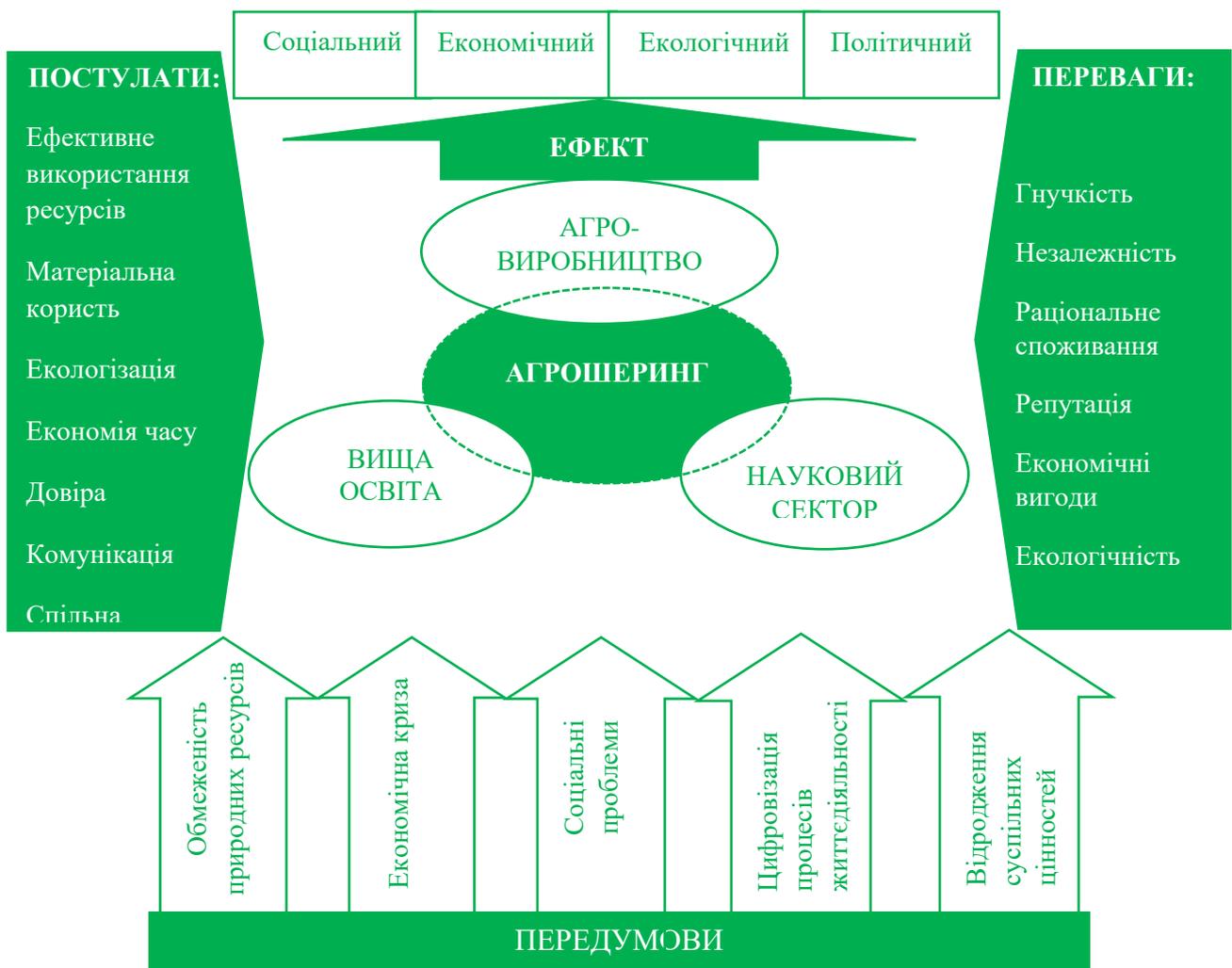
Перевагами агрошерингу для кожного елемента окремо можна назвати:

- Аграрні підприємства – забезпечення раціонального використання матеріальних ресурсів (у сільськогосподарських підприємствах – дорогої техніки для обробки, меліорації земель тощо) [15], наявність постійного консультативного супроводу діяльності підприємств та моніторингу стану і ефективності розвитку бізнесу на всіх етапах; забезпечення кваліфікованими молодими кадрами, підготовленими до реалізації своїх навичок в практичному сенсі із врахуванням інформатизації процесів виробництва; постійний науковий супровід технологічних процесів. З боку підприємств так само важливим аспектом є забезпечення висококваліфікованими співробітниками, які мають потенціал для постійного розвитку, так як традиційні навички швидко знижують свою ефективність. Це включає в себе необхідність розширення періоду навчання за межі «молоді» за допомогою постійного спільного розвитку з системою вищої освіти. Дослідження [7] показують, що 53% респондентів вважають, що автоматизація суттєво змінить їх роботу протягом десятиліття і 77% опитаних хочуть отримати нові професійні затребувані на ринку праці навички або повністю перенавчитися, щоб поліпшити можливість працевлаштування.

- Науковий сектор - забезпечення можливості повноцінного впровадження розробок у виробництво за рахунок достатньої кількості дослідних земельних ділянок, сільськогосподарської техніки та іншого

матеріально-технічного обладнання; фінансова та організаційно-економічна підтримка; «омолодження» наукових кадрів та їх спроможність «відповідати» сучасним викликам та новим ринковим умовам; затребуваність наукових розробок з урахуванням необхідності постійного їх впровадження та апробації, а також обмеженості тимчасового, матеріально-технічного та людського ресурсу - адже бізнесу, якщо він розвивається окремо, необхідне рішення їх проблеми в найкоротші терміни, на що науковій структурі потрібен час на висунення пропозицій, а також проведення апробації для отримання достовірних результатів.

- Вища освіта – новітнє матеріально-технічне забезпеченні практичної підготовки студентів – сучасна сільськогосподарська техніка, ГІС-платформи для формування навичок SMART-farming, створення демонстраційних ділянок для адаптації здобувачів вищої освіти до умов сільськогосподарського виробництва; забезпечення можливості цільового навчання із подальшим працевлаштуванням на відповідних підприємствах; затребуваність фахівців, що в результаті дуальної освіти по закінченню навчання в університеті матимуть досвід роботи у відповідній галузі.

Рис. 1. Структурно-логічна схема концепції агрошерингу в системі взаємодії вищої освіти, наукового сектору та аграрних підприємств

Сильна система вищої освіти у взаємодії з фундаментальною наукою і приватними інвестиціями може дати навички для молодих професіоналів, необхідні для росту бізнесу та економіки. 21 століття чітко визначило необхідність забезпечення взаємодії вищевказаних суб'єктів. Трансформація класичної системи освіти, наукових досліджень та аграрного виробництва в умовах пандемії COVID-19 повинна також проходити без шкоди для якості надання освітніх, наукових та виробничих послуг. Тому авторами пропонується структурно-логічна схема концепції агрошерингу в системі взаємодії вищої освіти, наукового сектору та аграрних підприємств (Рис. 1).

З огляду на вищевикладене, нами пропонується спільне використання наукового потенціалу, послуг з якісної вищої освіти і кадрового забезпечення, матеріально-технічної бази і ресурсів наукових установ, освітніх структур і підприємств аграрного комплексу - агрошеринг на базі моніторингової ГІС-платформи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Особливої уваги в напрямку сталого розвитку нашої країни вимагає аграрний сектор, який передбачає кошовну постійно оновлювану матеріально-технічну базу, вузьку спрямованість кожного окремого виробництва, необхідність практичних циклічних моніторингових досліджень і постійно оновлюваних ІТ-платформ для планування і прогнозування аграрної діяльності. Для вирішення відповідних задач необхідний спільний розвиток системи вищої освіти, наукового сектору та агробізнесу в системі агрошерингу як спільного споживання благ, природних ресурсів, матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу на базі ГІС-платформи у відповідних взаємовідносинах, яка потребує подальших досліджень та експериментальних умов її розробки. До переваг, які надасть економіка спільного споживання аграрного сектору, можна віднести гнучкість діяльності, незалежність і мобільність, раціональне споживання, формування репутації і довіри та економічні вигоди. Тому в сучасних умовах концепція агрошерингу забезпечить сталий розвиток аграрного сектору нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Slee T. The Sharing Economy. In *What's Yours Is Mine: Against the Sharing Economy* (pp. 1-10). New York; London: OR Books. 2017. URL:<http://www.jstor.org/stable/j.ctv62hf03.4>
2. Heinrichs H. Sharing economy: A potential new pathway to sustainability. *GAIA*. 2013. 22 (4), pp. 228-231
3. Осецький В.Л., Краус К.М., Краус Н.М.. Шерингова економіка: інституціональний модус, універсумність і новелізація розвитку підприємництва на віртуальних цифрових платформах. *Ефективна економіка*, 2021. 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8786> (дата звернення: 05.08.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.3
4. Кукса В.М. Економіка спільного споживання – нова система цінностей і довіри. *Фінансовий простір*. 2018. 2 (30), С. 71–77. 17.

5. Walsh B. Today's smart choice: don't own. Share - 10 ideas that will change the world. *TIME*, 2011. URL: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2059521_2059717_2059710,00.html (дата звернення: 03.08.2021).
6. PwC analysis «Sharing economy». 2016 URL: <http://www.pwc.com/gx/en/about/global-annual-review-2016/whatwe-think.html> (дата звернення: 05.08.2021).
7. Dupuis F., Noreau J. The sharing economy: A black box. *Desjardins. Economic studies*. 2016. 26. URL: www.desjardins.com (дата звернення: 05.07.2021).
8. Broshkov M., Bulysheva D. Agrosharing as strategic vector of Education, Science and Business for sustainable development. E3S Web Conf. 255 01015. Odesa, 2021. DOI: 10.1051/e3sconf/202125501015
9. Видатки на освіту: міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education> (дата звернення: 11.09.2021).
10. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт за 2010-2019 роки: Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ni/vvndr_vr/vvndr_vr_u.htm (дата звернення: 09.09.2021).
11. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
12. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
13. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
14. Панухник О.В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 1. С. 5–10.
15. Chase R. How people and platforms are inventing the collaborative economy and reinventing capitalism. New York: Public Affairs. 2015 URL: <http://www.robinchase.org/#peers-inc> (дата звернення: 15.07.2021).
16. Gansky L. The mesh: why the future of business is sharing. *Portfolio Penguin*. 2010. URL: <https://informationdj.files.wordpress.com/2012/01/future-of-business-is-lisa-gansky.pdf> (дата звернення: 15.06.2021).
17. Sundararajan A. The sharing economy: the end of employment and the rise of crowd-Based capitalism. Cambridge, MA: MIT Press. 2016. 256
18. Kramer B. Shareology: how sharing is powering the human economy. Morgan James. 2015. 220.
19. Блинникова А.В., Даниліна О.М., Дашкова А.А. Цифрова трансформація та шерингова економіка. *Економіка та бізнес*. 2020. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-transformatsiya-i-sheringovaya->

ekonomika/viewer (дата звернення: 26.06.2021). DOI 10.26425/1816-4277-2020-8-48-56

20. Osman Y. It is necessary to share: how the sharing economy turns a consumer into an entrepreneur. *Forbes*. 2020. URL: <https://www.forbes.ru/profile/354865-yana-osman> (дата звернення: 25.06.2021).

References:

1. Botsman, R. & Rogers, R. (2010) *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. New York: HarperBusiness.

2. Slee, T. (2017). *The Sharing Economy*. In *What's Yours Is Mine: Against the Sharing Economy* (pp. 1-10). New York; London: OR Books. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctv62hf03.4>

3. Heinrichs, H. *Sharing economy: A potential new pathway to sustainability* (2013) *GAIA*, 22 (4), pp. 228-231

4. Osetskiy, V.L., Kraus, K.M. & Kraus, N.M. (2021), *Sharing economics: institutional mode, universality and novelization of business development on virtual digital platforms*. *Efektivna ekonomika*, 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.3.

5. Kuksa, V.M. (2018), *The economy of shared consumption is a new system of values and trust*. *Finansovyi prostir*, 2 (30), pp. 71–77.

6. Walsh, B. (2011) *Today's smart choice: don't own. Share - 10 ideas that will change the world*. Retrieved from http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2059521_2059717_2059710,00.html

7. PwC analysis «Sharing economy» (2016). www.pwc.com Retrieved from: <https://www.pwc.com/us/en/technology/publications/assets/pwc-consumer-intelligence-series-the-sharing-economy.pdf>. 12. PwC analysis (2016). www.pwc.com. Retrieved from: <http://www.pwc.com/gx/en/about/global-annual-review-2016/whatwe-think.html>

8. Dupuis F. & Noreau J. (2016) *The sharing economy: A black box*. Retrieved from: www.desjardins.com

9. Broshkov, M., Bulysheva, D. (2010) *Agrosharing as strategic vector of Education, Science and Business for sustainable development*. *E3S Web Conf.* 255 01015. Odesa, DOI: 10.1051/e3sconf/202125501015

10. Ministry of Finance of Ukraine (2020) *Expenditures on education*. Ukraine Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>

11. State Statistics Service of Ukraine (2020) *Expenditures for research and development by type of work for 2010-2019 Ukraine* Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ni/vvndr_vr/vvndr_vr_u.htm

12. *On the State Budget of Ukraine for 2017* (2016): Law of Ukraine of December 21, 2016 № 1801-VIII Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#Text>

13. *On the State Budget of Ukraine for 2018* (2017): Law of Ukraine of December 7, 2017 № 2246-VIII Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>

14. On the State Budget of Ukraine for 2019 (2018): Law of Ukraine of November 23, 2018 № 2629-VIII Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>

15. Panuhnyk, O. (2017) System of State Support Agrarian Sector of Ukraine Transformation Directions and Ways. *Actual problems of innovative economy*, 1, 5–10

16. Chase, R. (2015). How people and platforms are inventing the collaborative economy and reinventing capitalism. New York: Public Affairs. Retrieved from: <http://www.robinchase.org/#peers-inc>

17. Gansky, L. (2010). The mesh: why the future of business is sharing. Portfolio Penguin. Retrieved from: <https://informationdj.files.wordpress.com/2012/01/future-of-business-is-lisa-gansky.pdf>

18. Sundararajan, A. (2016). The sharing economy: the end of employment and the rise of crowd-Based capitalism. Cambridge, MA: MIT Press.

19. Kramer, B. (2015). Shareology: how sharing is powering the human economy. Morgan James.

20. Blinnikova, A.V., Danilina, O.M. and Dashkova, A.A. (2020), Digital transformation and sharing economy *Ekonomika ta biznes*. DOI 10.26425/1816-4277-2020-8-48-56

21. Osman, Ya. (2020). It is necessary to share: how the sharing economy turns a consumer into an entrepreneur. *Forbes*. Retrieved from: <https://www.forbes.ru/profile/354865-yana-osman>

УДК 349.2: 331.5-054.6:631.1

Губіна Ганна Леонідівна,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0002-7419-3007
guanayleo@gmail.com

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ РОБОТИ (УКРАЇНА ТА ДОСВІД КРАЇН ЄС)

Анотація

У статті представлено аналіз впливу положень нормативно-правової бази України та країн ЄС щодо працевлаштування іноземців на сільськогосподарські роботи на економічну, фінансову та соціальну ситуацію в країні, виявлені недоліки та переваги. Метою дослідження є аналіз процедури працевлаштування іноземців на сільськогосподарські роботи в Україні та в деяких країнах ЄС. Наукова новизна – порівняльне дослідження з виокремленням позитивних та негативних аспектів, а також авторських рекомендацій щодо працевлаштування іноземців як на території України, так і в країнах ЄС саме у сільському господарстві. При внесенні змін до законодавства України щодо даної проблематики з метою збільшення доходів у бюджет та при видачі дозволу на працевлаштування іноземців в Україні необхідно враховувати досвід країн ЄС.

Ключові слова: *дозвіл, іноземець, працевлаштування, сільське господарство, Україна, країни ЄС.*

UDC 349.2: 331.5-054.6:631.1

Gubina Ganna L.,
PhD in Juridical Sciences,
Lecturer at the Department of Economic
Theory and Economics of Enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID ID: 0000-0002-7419-3007
guanayleo@gmail.com

EMPLOYMENT OF FOREIGNERS FOR AGRICULTURAL WORK (UKRAINE AND THE EU COUNTRIES' EXPERIENCE)

Abstract

In agriculture any employer is looking for ways to reduce the cost of products, services and the introduction of new technologies, foreign experience. One option is to employ foreigners for agricultural work. The issue is relevant both for Ukraine that wants to obtain the status of an EU member, and for EU countries that use the work of foreigners for agricultural work. The article presents an analysis of the impact of the legislative framework of Ukraine and the EU countries on the employment of foreigners for agricultural work on the economic, financial and social situation in the country. The negative and positive aspects are revealed.

The purpose of the article is to analyze the procedure of employment of foreigners for agricultural work in Ukraine and in some EU countries. The list of EU countries for the study on this issue was selected using a random sampling method, taking into account the availability of agriculture. These are the Republic of Poland, the Republic of Bulgaria, Germany, Romania and the French Republic.

The scientific novelty is a comparative study with the separation of positive and negative aspects, the author's recommendations for the employment of foreigners in agriculture both in Ukraine and in the EU countries.

Conclusion. Legal support for the employment of foreigners for agricultural work in the EU countries is mixed. Thus, on the one hand, the protection of the rights and freedoms of such persons can be traced. That is the legalization of the labor market. On the other hand, the state protection of the persons rights is accompanied by the possibility of losing a job, fulfillment of all requirements by a foreigner for employment for agricultural work in EU countries is not a guarantee of such employment. This is due to the existing social policy in the country and the public authorities actions (for example, finding options, ways to replenish the revenue side of the budget, the application of any measures to keep money within the country or reduce unemployment in the country). It is necessary to take into account the experience of EU countries when amending the legislation of Ukraine on this issue in order to increase budget revenues and when issuing permits for employment of foreigners in Ukraine.

Key words: permit, foreigner, employment, agriculture, Ukraine, the EU countries.

Вступ. Будь-який роботодавець особливо в сільському господарстві шукає шляхи зниження собівартості продукції, послуги та запровадження новітніх технологій, іноземного досвіду в себе. Одним із варіантів щодо вирішення цієї проблеми – працевлаштування іноземців на сільськогосподарські роботи. Актуальним для нашої країни це є також, бо останні роки, враховуючи спрямованість України отримати статус члена ЄС, переймається досвід країн ЄС щодо ведення підприємницької діяльності. Зрозуміло, це передбачає відповідні зміни, корегування у вітчизняній політичній діяльності, нормативно-правовій базі, економіці тощо. Щодо країн ЄС, то для них це є також актуальним, бо більшість працівників, що зайняті на сільськогосподарських роботах, це є іноземці. І для державної влади кожної з країн важливим є запровадження державної політики на ринку праці, в тому числі у сільському господарстві, що врегулює національні інтереси держави та найманих працівників незалежно від громадянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сьогоденності відсутнє єдине комплексне наукове дослідження, що присвячене проблемам працевлаштування іноземців як на території України, так і в країнах ЄС саме у сільському господарстві. Поодинокі праці з розглядом окремих питань щодо даної проблеми представлені О.П. Горбань, Ш. Доки, В.П. Кохан, Дж. Е. Кроссман, І.М. Паньонко, Дж. Ди Пиетро, П.Д. Пилипенко, В.М. Слома, У. Титчлер тощо. Однак, постійні зміни у законодавчих базах вимагають нового порівняльного дослідження з виокремленням позитивних та негативних аспектів, а також авторських рекомендацій щодо вирішення проблеми.

Отже, метою дослідження є аналіз процедури працевлаштування іноземців на сільськогосподарські роботи в Україні та в деяких країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Іноземець - будь-яка особа, що не є громадянином держави, в якому вона знаходиться» (ст. 1 Декларації про права людини відносно осіб, що не є громадянами країни, в якій вони проживають, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13.12.1985 р.) [1].

Із аналізу української законодавчої бази можна встановити, що відсутні спеціальні нормативно-правові акти щодо працевлаштування іноземців на сільськогосподарські роботи. Однак, статистичні дані у таблиці 1 доводять актуальність цього питання. Отже, незалежно від галузі працевлаштування розглядаємої особи чинне вітчизняне законодавство встановлює загальну процедуру працевлаштування. Так, правове регулювання даного питання закріплено у ст.ст. 42-4210 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI (надалі – Закон № 5067-VI), де визначено два варіанта працевлаштування: при наявності та відсутності дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства (надалі – дозвіл). Необхідність отримання такого документа залежить від статусу самого іноземця. Наприклад, іноземці, що постійно проживають на Україні, або набули статусу біженця, або одержали дозвіл на імміграцію в Україну, то вони можуть бути працевлаштовані без дозволу (ч. 4 ст. 3 Закону № 5067-VI) [3]. Відповідно, їхнє працевлаштування здійснюється аналогічно працевлаштуванню громадян України. На думку автора, такі привілеї з боку законодавця надають можливість в даному випадку роботодавцю у сільському господарстві запозичити іноземний досвід, знизити собівартість продукції чи послуг, тобто бути конкурентоспроможним.

Таблиця 1

Працевлаштування іноземців при наявності дозволу, тис. осіб

Країна	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Україна	17,6	18,9	14,8	16,8
Польська Республіка	230,8	240,6	335,5	306,4
Республіка Болгарія	15,6	20,1	22,3	25,4
Федеративна Республіка Німеччина	2305,0	2380,0	2261,0	1850,0
Румунія	37,2	38,5	41,2	54,2
Французька Республіка	1500,0	1589,2	1650,9	1701,0

Джерело: [2; 6; 9; 11; 13; 15]

Другий варіант з працевлаштування іноземця, тобто при наявності дозволу, передбачається для вивчаємої категорії осіб, які не мають привілеїв відповідно ч. 4 ст. 3 Закону № 5067-VI. Так, спочатку роботодавцем подається до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції певного переліку документів згідно ст. 422 Закону № 5067-VI. Якщо рішення даного органу буде позитивним, то роботодавець сплачує плату за видачу дозволу. Розмір плати залежить від строку дії дозволу, але максимальний сума у 2021 р. – 13620 гривень. І заробітна платня повинна бути 60000 гривень та вище для працівників з дозволом, окрім тих, хто відноситься до іноземних високооплачуваних професіоналів; засновників та/або учасників, та/або бенефіціарів (контролерів) юридичної особи, створеної в Україні; випускників

університетів, що входять до першої сотні у світових рейтингах університетів, відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України; іноземних працівників творчих професій; іноземних ІТ-професіонали (ч. 2, 3 ст. 421 Закону № 5067-VI) [3]. Вбачається, на думку автора, останній варіант є досить кошторисним та нерентабельним для роботодавця у сільському господарстві, враховуючи навіть те, що іноземця можуть працевлаштовувати лише на декілька місяців. Для уникнення таких витрат, на нашу думку, роботодавець може укладати контракти з таким іноземцем щодо отримання послуг у вигляді консультацій від останнього, тобто замінити трудові відносини на господарські.

У країнах ЄС, що спеціалізуються на сільському господарстві, є дуже поширеним залучення в якості сезонного працівника громадянин України, що розглядаються у законодавстві ЄС як громадяни третіх країн. Тут є два основних нормативно-правових акта з вивчаемого питання - Директива 2011/98/ЄС про єдину процедуру подання заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн на проживання та роботу на території держави-члена та про загальний набір прав для працівників третіх країн, які легально проживають у державі-члені від 13.12.2011 р. та Директива 2014/36/ЄС про умови в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування сезонними працівниками від 26.02.2014 р. (надалі – Директива 2014/36/ЄС) [4; 5]. Вони запроваджують єдиний порядок для країн ЄС щодо працевлаштування громадян з третіх країн. Із аналізу їх положень, вбачається, що в них також відсутнє розмежування щодо працевлаштування за галузями народного господарства, а лише за строком до або більше 90 днів. Отже, законодавча база України схожа з європейським законодавством щодо загального порядку працевлаштування іноземців, а точніше громадян з третіх країн, але не самої процедури. Враховуючи те, що законодавство країн ЄС повинно відповідати законодавству ЄС, то проаналізуємо цю аналогію та виявимо переваги, недоліки. Перелік країн ЄС для дослідження з розглядаемого питання обирався із застосуванням методу випадкової виборки з урахуванням, що в них є сільське господарство. До них були віднесені Польська Республіка, Республіка Болгарія, Німеччина, Румунія та Французька Республіка.

У Польській Республіці є дуже поширеним застосування праці громадян України як сезонних працівників про це свідчать дані з таблиці 1. Однак, щодо галузі народного господарства, де застосовується, не зазначається у статистичній інформації. Основними нормативно-правовим актом у досліджуваному напрямку є Закон про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці від 20.04.2004 р. (далі - Закон про сприяння зайнятості) та Постанова Міністра сім'ї, праці та соціальної політики «Про видачу дозволу на роботу іноземцю та внесення декларації про доручення роботи іноземцю до реєстру декларацій» від 07.12.2017 р. (надалі – Постанова про видачу дозволу) [7; 8]. Виходячи з аналізу положень Закону про сприяння зайнятості, можна констатувати про його адаптованість до Директиви 2014/36/ЄС. На нашу думку, законодавча база Польщі з даного питання містить досить деталізовані положення, що дуже схожі між собою, та для їх розуміння з метою застосування необхідно дивитися

коментарі відповідних органів. Так, вбачаються деякі позитивні аспекти у національному законодавстві, що відсутні в законодавстві України: 1) є обмежений перелік іноземців, які можуть працювати в Польщі згідно ч. 1 ст. 87 Закону про сприяння зайнятості; 2) декілька видів дозволів на роботу (наприклад, для сільськогосподарських робіт – дозвіл S) (п. 2 Постанови про видачу дозволу); 3) у дозволі зазначається конкретна організація, яка працевлаштовує конкретного іноземця, вид роботи, місце роботи та конкретна посада (в українському дозволі відсутня інформація щодо виду роботи); 4) іноді дозвіл не є потрібним, якщо повітове бюро праці до початку роботи іноземцем внесло декларацію про доручення роботи іноземцю до реєстру декларацій, а робота виконується на умовах, зазначених у цій декларації (така норма взагалі відсутня у законодавстві України) [7; 8].

Таким чином, польське законодавство у даному напрямку потребує подальшого спрощення щодо свого застосування та перегляду положень у зазначених нормативно-правових актах, які потребують додаткових роз'яснень щодо свого застосування. З точки зору підприємницької діяльності у сільському господарстві, польські роботодавці забезпечені можливістю наймати більш «дешевих» працівників на сезонну роботу, що суттєво впливає на собівартість продукції, послуг і, відповідно, здатність бути конкурентоспроможним на ринку чи займати монопольне становище.

Республіка Болгарія також відноситься до країн ЄС, що застосовують працю іноземців в сільському господарстві. Як свідчать дані з таблиці 1, то дана практика має поступові темпи зростання незважаючи на те, що в даній країні є досить високий рівень безробіття, і до вказаної праці роботодавці з Болгарії звертаються лише тоді, коли громадяни даної країни відмовилися від неї чи під час сезону, коли існує великий попит на працівників. Статистика не містить деталізації щодо галузі народного господарства, де поширена така практика.

Законодавче врегулювання у Республіці Болгарія досліджуємого питання здійснюється через Закон про іноземців в Республіці Болгарія від 15.12.1998 р., Закон про міграцію праці та мобільність праці від 21.05.2016 р., Постанову про умови і порядок видачі, відмови і відкликання дозволів на роботу для іноземців в Республіці Болгарія, прийняту Радою Міністрів від 09.04.2002 р. № 77 [10]. Таким чином, і ця країна не закріпила на законодавчому рівні спеціальних нормативно-правових актів щодо працевлаштування у певних галузях народного господарства, але визначила поняття «сезонний працівник» для громадян країн, які не входять до ЄС. Вбачається, що для останніх обмежили як права з боку найманих працівників, так і галузі застосування своєї праці. Виходячи з аналізу вказаної вище законодавчої бази, на нашу думку, тут є певний механізм щодо захисту інтересів національних та іноземних найманих працівників. Так, роботодавець може наймати на роботу на території Республіки Болгарія іноземців тільки, якщо вони отримали дозвіл на роботу від Агентства зайнятості при Міністерстві праці та соціальної політики. Такий документ видається Агентством зайнятості на вимогу місцевого роботодавця, що бере на роботу відрядженого іноземця, якщо останній планує працювати на посаді, де

відсутня необхідність у болгарському громадянстві. Також такий роботодавець повинен враховувати стан, розвиток та суспільні інтереси національного ринку праці; загальну кількість іноземних працівників, які не повинні перевищувати 10% від середнього числа найнятих за трудовим договором на підприємстві в попередні 12 місяців; пропоновані умови і оплата праці для іноземців, які є сприятливими як і для болгарських громадян аналогічної категорії праці; трудову винагороду, що має забезпечувати необхідні кошти для існування в країні з відповідним розміром, встановленим Кабінетом Міністрів в республіці Болгарії. Додатковими витратами, що не відшкодовуються роботодавцю сезонним працівником, є транспортні витрати, медичне та соціальне страхування, надання житла, яке може бути передано в оренду чи суборенду [10]. Отже, роботодавець у Республіці Болгарії знаходиться у невігідному становищі з економічної точки зору щодо найму іноземців. Можна дійти висновку, що національна політика спрямована на зниження рівня безробіття в країні, залишення валютних цінностей в межах країни, а не на поповнення бюджетів країн, що не є членами ЄС.

У Федеративній Республіці Німеччини також існує практика щодо застосування праці працівників з країн, які не входять до складу ЄС. Наведена статистична інформація є загальною, бо не виокремлює серед яких країн є поширеним саме тут працевлаштування іноземців, популярні галуззі народного господарства в аналізованому напрямку. Вважаємо, що така ситуація обумовлена існуючою практикою незаконного працевлаштування, бо досить велику кількість часу роботодавець витрачає на отримання відповідних документів з метою подальшого працевлаштування громадян з країн, що не є членами ЄС [12]. І, відповідно, наведення дійсних даних є проблематичним.

Усуненням даної ситуації та на виконання положень законодавства ЄС з цього приводу стало внесення численних змін до національного законодавства (наприклад, Закон про проживання, зайнятість та інтеграцію іноземців на федеральній території, Указ про зайнятість іноземних громадян). Із дослідження цієї законодавчої бази можна встановити, що тут чітко регламентовано порядок отримання дозволу на працевлаштування саме у сільськогосподарській діяльності для громадян із країн, які не є членами ЄС. Враховуючи те, що для цієї галуззі народного господарства залучають саме некваліфікованих або низької кваліфікації майбутніх найманих працівників із країн, які не є членами ЄС, то відповідно лібералізація ринку праці відбулася, але не суттєво. Політика німецького уряду спрямована саме на зацікавленість з боку висококваліфікованих кадрів з третіх країн. Вбачається, такі заходи поширені й в законодавчому полі. Так, Федеральне агентство праці є органом, за яким залишається остаточне рішення щодо працевлаштування та подальшої роботи іноземця навіть при виконанні всіх законодавчих вимог (наприклад, наявність житла, медичне страхування, конкретна пропозиція стосовно роботи тощо). Отже, у Федеративній Республіці Німеччині наявність дозволу на роботу у громадянина з країни, що не є членом ЄС, не є гарантією його трудових відносин, бо Федеральне агентство праці здійснює постійний контроль щодо таких

відносин з метою виявлення порушень, наприклад, обмеження прав іноземного працівника, рівень заробітної платні для вітчизняного працівника та іноземного на аналогічній посаді. І, відповідно, працівник з країни, що не є членом ЄС, знаходиться у постійному напруженні, бо може лишитися роботи та бути відправлений до дому. На наш погляд, з одного боку, здається, що уряд даної країни зацікавлений у захисті прав некваліфікованих або низької кваліфікації іноземних працівників, які є сезонними працівниками, але, з іншого боку, тут усе спрямовано на працевлаштування вітчизняного працівника, що виявить бажання. Вбачається, що така практика здійснюється з метою, по-перше, залишення грошових коштів в межах країни, по-друге, відсутність можливості отримання громадянства через постійне знаходження в країні, по-третє, поповнення бюджету країни за рахунок штрафних санкцій, що накладаються за неофіційні трудові відносини з іноземцями, по-четверте, зниження рівня безробіття. З вище зазначеного можна встановити, що існуючі заходи у розглядаємому аспекті є досить чітко побудованою та прорахованою політикою в економічному, фінансовому, соціальному напрямках, яка перш за все вирішує та захищає інтереси даної країни.

Румунія – це одна ще з країн ЄС, де спостерігається щорічне збільшення працевлаштування іноземців з країн, які не є членами ЄС (таблиця 1). Однак, тут також відсутні статистичні дані щодо галузей народного господарства, де це є поширеним, але серед лідерів-країн, громадяни яких шукають тут роботу, - це Туреччина, В'єтнам. Для громадян України встановлені особливі умови щодо працевлаштування. Так, основними нормативно-правовими актами є Урядове розпорядження «Щодо зайнятості та відрядження іноземців в Румунії та про внесення змін та доповнень до деяких нормативних актів про режим іноземців у Румунії» від 26.08.2014 р. № 25 (надалі – Розпорядження № 25) та Урядове розпорядження «Про режим іноземців у Румунії» від 12.12.2002 р. № 194 [14].

У вивчаємому аспекті категорія «найманий працівник» розглядається як «сезонний працівник – іноземець, який зберігає своє основне місце проживання в третій державі, але легально та тимчасово проживає на території Румунії, працевлаштовуючись у Румунії за індивідуальним строковим трудовим договором, укладеним з роботодавцем на підставі повідомлення про працевлаштування, з метою здійснення діяльності, що відбувається відповідно до послідовності сезонів» (ст. 2 Розпорядження № 25) [14]. Виходячи з положень зазначених нормативно-правових актів, можна встановити наступне: громадяни України звільняються від отримання дозволу на працевлаштування при умові, що вони працюють в Румунії за індивідуальним строковим трудовим договором повний робочий день максимум 9 місяців у календарному році та відповідають умовам професійної підготовки, мають досвід роботи, передбачений чинним законодавством Румунії для зайняття цієї роботи, і відсутня судимість, несумісна з діяльністю, яку вона повинна здійснювати на румунській території. Таким чином, громадянин України повинен мати лише довгострокову візу для працевлаштування в цій країні ЄС. На погляд автора, тут є негативні аспекти (наприклад, скасування деяких гарантій щодо поведінки та добросовісності

роботодавця по відношенню до такого працівника) та позитивні (наприклад, відсутність довготривалої бюрократичної процедури щодо отримання своєчасно дозволу на працевлаштування на сільськогосподарські роботи). Вплив на економічну, фінансову та соціальну сфери в Румунії від зазначених вище актів наступний: 1) контроль кількості іноземців, які в'їжджають на територію Румунії; 2) за постійних робітників роботодавці будуть платити податки, мита та інші внески, передбачені чинним румунським законодавством, що забезпечить значно більше надходження до бюджету, ніж сплата один раз адміністративного збору за видачу дозволу на працевлаштування; 3) наявність вакантних місць, на які не можливо підібрати необхідних працівників за різними причинами: незадовільні умови праці, місце роботи далеко від місця проживання.

Отже, уряд даної країни запровадив таку політику, що забезпечить надходження податків, мита та інших платежів до бюджету, а також можливість отримати громадянство через довготривале проживання та відповідно, постійною наявністю необхідним трудовим ресурсом на сезонних роботах.

У Французькій Республіці також є поширеним працевлаштування іноземців (таблиця 1). І виходячи зі статистичної інформації на сайті Міністерства внутрішніх справ Французької Республіки щодо працевлаштування громадян з країн поза ЄС, то тут встановлено, що найменш привабливим є саме сільське господарство (0,2% від усієї кількості працевлаштованих громадян не з країн ЄС) [15].

Працевлаштування у розглядаємому напрямку є характерним для сезонних працівників. Правове регулювання здійснюється завдяки Указу «Про працевлаштування іноземного працівника» № 2021-360 від 31.03.2021 р., Наказу «Про видачу дозволів на роботу іноземцям, які не є громадянами держави-члена Європейського Союзу, іншої держави-учасниці Економічного простору Європейської або Швейцарської Конфедерації, без протидії ситуації з працевлаштуванням» від 01.04.2021 р. тощо [16]. За результатами аналізу положень французької законодавчої бази щодо працевлаштування іноземців на сільськогосподарські роботи можна встановити наступне, на нашу думку, що спеціальні нормативно-правові акти відсутні, а сама процедура є залежною від багатьох факторів. Вбачається це тому, що французький роботодавець повинен довести Регіональному управлінню з питань підприємств, конкуренції, споживання, праці та зайнятості інформацію про наявність реклами щодо даної вакансії за останні три тижня та обґрунтовані відмови інших кандидатів. А цей орган, відповідно, оцінює та вивчає рівень зайнятості та безробіття серед громадян цієї країни, попит на роботу, рівень задоволеності роботою, тривалість трудових контрактів тощо. Відмова може бути лише із-за рівня безробіття. Отже, ринок праці для іноземців тут є майже закритим, бо однієї наявності необхідних документів та бажання майбутнього працівника є недостатнім. Вважаємо, що така політика Французької Республіки має на меті інше, ніж надання дозволу з працевлаштування як це прийнято в інших країнах ЄС. І найпоширенішими наслідками є незадовільні умови праці, невідповідність виконуваної роботи той,

що була запропонована місцевим роботодавцем. Одним із можливих варіантів є створення та реєстрація власного бізнесу. Причинами такої поведінки є ідентифікація особи, сплата більшої кількості податків та зборів, ймовірність щодо іноземець планує залишитися в країні на тривалий період чи навіть змінити своє громадянство, можливість контролювати законність такої господарської діяльності, запровадження зовнішньо-економічної діяльності тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з зазначеного вище, на думку автора, можна стверджувати про наявність як позитивних (наприклад, спрямованість на легалізацію ринку праці незалежно від громадянства найманого працівника, запровадження всіх заходів щодо зменшення рівня безробіття в країні та залишення грошових коштів, пошук різних напрямків щодо поповнення дохідної частини бюджету), так і негативних (наприклад, існуюча соціальна політика в країні, відсутність впевненості при працевлаштуванні, захист прав іноземців з можливістю втрати роботи) моментів щодо працевлаштування іноземців в різних країнах ЄС, в тому числі у сільськогосподарській галузі. Усе це необхідно приймати до уваги при внесенні змін до вітчизняного законодавства України з метою збільшення доходів у бюджет та при видачі дозволу на працевлаштування.

Список використаних джерел:

1. Декларація про права людини стосовно осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13.12.1985 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text (дата звернення: 09.06.2021).
2. Державна служба зайнятості України: сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani> (дата звернення: 09.06.2021).
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 09.06.2021).
4. Директива 2011/98/ЄС про єдину процедуру подання заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн на проживання та роботу на території держави-члена та про загальний набір прав для працівників третіх країн, які легально проживають у державі-члені від 13.12.2011 р. // База даних «Законодавство Європейського Союзу» / EUR-Lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0098> (дата звернення: 09.06.2021).
5. Директива 2014/36/ЄС про умови в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування сезонними працівниками від 26.02.2014 р. // База даних «Законодавство Європейського Союзу» / EUR-Lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex%3A32014L0036> (дата звернення: 09.06.2021).
6. Міністерство сім'ї, праці та соціальної політики: сайт. URL: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzed-pracy/-/8180234-informacje-o-zatrudnieniu-cudzoziemcow-w-polsce> (дата звернення: 09.06.2021).

7. Про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці: Закон від 20.04.2004 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL : <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040991001> (дата звернення: 09.06.2021).

8. Про видачу дозволу на роботу іноземцю та внесення декларації про доручення роботи іноземцю до реєстру декларацій: Постанова Міністра сім'ї, праці та соціальної політики від 07.12.2017 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL : <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002345> (дата звернення: 09.06.2021).

9. Міністерство праці та соціальної політики: сайт. URL: <https://www.az.government.bg/pages/otchet-za-deinostta-na-az/> (дата звернення: 09.06.2021).

10. Єдиний національний веб-сайт Болгарії про розміщення працівників: сайт. URL: <https://postedworkers.gli.government.bg/view/11/laws> (дата звернення: 09.06.2021).

11. Федеральне статистичне управління: сайт. URL: https://www.destatis.de/DE/Methoden/Klassifikationen/_inhalt.html (дата звернення: 09.06.2021).

12. Harald W. Lederer Illegale Ausländerbeschäftigung in der Bundesrepublik Deutschland: Bonn, 1997. URL: <http://library.fes.de/fulltext/asfo/00763007.htm> (дата звернення: 09.06.2021).

13. Міністерство праці та соціального захисту населення: сайт. URL: <http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/transparenta/statistici/date-statistice> (дата звернення: 09.06.2021).

14. Генеральна інспекція з питань імміграції: сайт. URL: <http://igi.mai.gov.ro/ro/content/legisla%C8%9Bie> (дата звернення: 09.06.2021).

15. Міністерство внутрішніх справ: сайт. URL: <https://www.immigration.interieur.gouv.fr/Info-ressources/Etudes-et-statistiques/Statistiques/Chiffres-cles-population-emploi/Emploi> (дата звернення: 09.06.2021).

16. Офіційний вісник Французької Республіки: сайт. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/> (дата звернення: 09.06.2021).

References:

1. The General Assembly of the United Nations. (1985). Declaration on the Human Rights of Individuals who are not nationals of the country in which they live (Resolution 40/144, December 13). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text [in Ukrainian].

2. State Employment Center (2021). Official web-site. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). On Employment of Population (Act No. 5067-VI, July 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [in Ukrainian].

4. The European Parliament and of the Council. (2011). On a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State (Directive 2011/98/EU, December 13). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0098> [in English].

5. The European Parliament and of the Council. (2014). On the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers (Directive 2014/36/EU, February 26). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex%3A32014L0036> [in English].

6. Ministry of Family, Labor and Social Policy. (2021). Official web-site. Retrieved from <https://psz.praca.gov.pl/web/urzed-pracy/-/8180234-informacje-o-zatrudnieniu-cudzoziemcow-w-polsce> [in Polish].

7. Ministry of Family, Labor and Social Policy. (2004). On employment promotion and labor market institutions (Act, April 20). Retrieved from <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040991001> [in Polish].

8. Ministry of Family, Labor and Social Policy. (2017). On issuing a work permit for a foreigner and entering a declaration on entrusting work to a foreigner in the register of declarations (Regulation, December 7). Retrieved from <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002345> [in Polish].

9. Ministry of Labor and Social Policy (2021). Official web-site. Retrieved from <https://www.az.government.bg/pages/otchet-za-deinostta-na-az/> [in Bulgarian].

10. Bolgarian single national website on posting of workers e (2021). Official web-site.

Retrieved from <https://postedworkers.gli.government.bg/view/11/laws> [in Bulgarian].

11. Federal Statistical Office (2021). Official web-site. Retrieved from https://www.destatis.de/DE/Methoden/Klassifikationen/_inhalt.html [in German].

12. Harald, W. L. (1997). Illegal employment of foreigners in the Federal Republic of Germany. Retrieved from <http://library.fes.de/fulltext/asfo/00763007.htm> [in German].

13. Ministry of Labor and Social Protection (2021). Official web-site. Retrieved from <http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/transparenta/statistici/date-statistice> [in Romanian].

14. General Inspectorate for Immigration (2021). Official web-site. Retrieved from <http://igi.mai.gov.ro/ro/content/legisla%C8%9Bie> [in Romanian].

15. Ministry of the Interior (2021). Official web-site. Retrieved from <https://www.immigration.interieur.gouv.fr/Info-ressources/Etudes-et-statistiques/Statistiques/Chiffres-cles-population-emploi/Emploi> [in French].

16. Official Journal of the French Republic (2021). Official web-site. Retrieved from <https://www.legifrance.gouv.fr/> [in French].

УДК 336.225.4

Дяченко Олексій Петрович,
доктор наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9670-2266
oleksa1983.03@gmail.com

Гоголь Марина Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри обліку та оподаткування
Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова
ORCID 0000-0002-8243-5328
marigog@meta.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню розвитку системи оподаткування в Україні, зокрема, податку на доходи фізичних осіб за часи незалежності держави. Проаналізовано основні етапи становлення даного податку в період з 1991 року дотеперішнього часу, механізм його справляння. Досліджено переваги і недоліки пропорційної та прогресивної шкали ставок цього податку, відсутність обкладення даним податком всієї сім'ї в цілому, а не кожної окремої фізичної особи, що отримує дохід. В результаті аналізу слабких та сильних сторін механізму обкладання податком на доходи фізичних осіб запропоновано шляхи вдосконалення порядку його нарахування і сплати, в тому числі через запровадження прогресивної шкали ставок, що діють в більшості розвинених країн світу та, зокрема, Європейського Союзу.

***Ключові слова:** податкова система, податок на доходи фізичних осіб, прогресивна та пропорційна шкала ставок, механізм, фіскальна роль.*

UDC 336.225.4

Diachenko Oleksii P.,
Doctor of Science in Public Administration, Associate professor,
Associate professor of Department of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9670-2266
E-mail: oleksa1983.03@gmail.com

Gogol Marina M.
The Candidate of Economic Sciences, Associate professor,
Associate professor of Department of Accounting and Taxation
Odessa I.I. Mechnikov National University
ORCID 0000-0002-8243-5328
marigog@meta.ua

TRANSFORMATION PERSONAL INCOME TAX IN UKRAINE

Abstract

The purpose of the article is to study the process of reforming the personal income tax since the independence of Ukraine and identify further areas for improvement of the modern system of personal income taxation.

The scientific novelty is to determine the historical aspects of the development of personal income tax, which has a significant impact on the current state of collection and payment of the tax at present. Perspective directions of improvement of mechanisms of accrual and payment of this tax are offered, which will promote filling of the state budget, will provide social equality of the population and social protection of poor layers of citizens of the country. The introduction of progressive tax rates will lead to an increase in budget revenues at all levels from the payment of personal income tax, subject to the official employment of employees and their receipt of wages in full without the use of surcharges "in envelopes". Also of great importance is the system of counteracting the development of the shadow economy, including schemes of tax evasion, which requires systemic changes in the financial and credit and fiscal policy of the state.

Conclusions. After analyzing the formation and development of personal income tax in independent Ukraine, it can be argued that this tax plays a key role in the budget system of the country, providing a significant share of budget revenues of Ukraine. This tax allows for the mobilization of funds that ensure the implementation of the state's functions and social policy. Participation in the payment of this tax to the majority of the country's population ensures social justice and equal receipt of services from the state as a result of its payment, as well as the fair distribution of national income among various segments of the population.

The introduction of a progressive taxation system, which will be a further area of research, will facilitate the redistribution of income from rich to poor, provided appropriate fiscal policy and counteract the development of the shadow economy, which will provide public authorities on the basis of appropriate legislation.

Key words: tax system, personal income tax, progressive and proportional rate scale, mechanism, fiscal role.

Вступ. Податкова система відіграє важливу роль у розвитку економічного потенціалу та забезпечення суспільними благами населення будь-якої країни світу. Вона має значний вплив на підтримку громадського правопорядку, обороноздатність держави, забезпечення населення медичними послугами, безперешкодний доступ до отримання середньої освіти, відтворення екології, зменшуючи небезпечний вплив на навколишнє середовище та вирішення різних соціальних, духовних та культурних питань, що існують в будь-якому розвиненому суспільстві.

Питання оподаткування доходів фізичних осіб є одним з головних питань системи оподаткування будь-якої країни. Це залежить від різних причин. Одна з головних - дохід населення є стабільним і великим об'єктом оподаткування. Податкове навантаження поширюється не лише на доходи фізичних осіб, а й на їх витрати. Через те, що будь-який дохід з часом перетворюється на витрати, то саме доходи фізичних осіб піддаються пильній увазі науковців, які вивчають їх як головний об'єкт оподаткування прямих та непрямих податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання механізму справляння податку на доходи фізичних осіб значною мірою висвітлено в працях вітчизняних науковців.

Вчені Божанова О.В. та Петрова Л.В. досліджують основні елементи податку на доходи фізичних осіб, передумови реформування оподаткування

доходів громадян та обґрунтовано необхідність конкретизації, подальшої систематизації напрямів проведення реформування податку задля отримання бажаного ефекту [1]. Сідельникова Л., Найденко О. обґрунтовують сучасні теоретико-практичні аспекти реалізації принципу соціальної справедливості щодо податку на доходи громадян [2]. Баранник Л.Б. аналізує надходження податку на доходи фізичних осіб державний бюджет і пропонує напрями реформування системи прибуткового оподаткування громадян [3]. У праці Носової Є. яка висвітлює реформування оподаткування доходів фізичних осіб проаналізовано основні зміни податкового законодавства у 2015 році, зроблено висновок про дискримінаційний характер застосування податкової соціальної пільги при оподаткуванні окремих категорій платників [4]. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні досліджує О.О. Коломієць [5].

Питання дослідження досвіду оподаткування доходів фізичних осіб за часи незалежності, його вплив на наповнення бюджетів різних рівнів та на формування рівня тіньової економіки країни залишається не розв'язаним в повній мірі, що має значну актуальність на тлі нових реформ податку з доходів фізичних осіб, що мають на меті здійснити в Україні в найближчі роки.

Метою дослідження є дослідження процесу реформування податку на доходи фізичних осіб за часи незалежності України та визначення подальших напрямків удосконалення сучасної системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на доходи фізичних осіб, в тій формі, яка існує на сьогодні з'явився у Великобританії у 1798 році, однак проіснував він лише до 1816 року, коли і був скасований. Починаючи з 1842 року він перетворився на постійне та значне джерело доходів державного бюджету Великобританії. Лише в кінці XIX століття податок на доходи фізичних осіб з'являється у Німеччині, а в інших розвинених країнах його впровадження та розвиток відбувався вже в XX столітті [3, с. 115].

Основними умовами застосування та поширення податку на доходи фізичних осіб стали наступні:

- збільшення розмірів доходів населення та поширення їх різновидів;
- зростання рівня податкової культури населення, що з середини XIX століття стало краще усвідомлювати важливість задоволення суспільних потреб, зокрема освіти і охорони здоров'я та їх залежність від сплати податків кожним окремим індивідумом.

Саме дані фактори зумовили поширення та закріплення податку на доходи фізичних осіб, що перетворило його на один із головних джерел наповнення державного бюджету більшості розвинених країн світу. Зокрема, частка даного податку в загальній сумі податкових надходжень Так у другій половині 20-х рр. XX ст. становила близько 62% у Франції, 56% у США, 45% у Великобританії, 39% у Німеччині.

Основними перевагами застосування податку на доходи фізичних осіб в податковій системі розвинених країн є наступні:

- дозволяє платнику податків сплачувати таку суму, яка відповідає його платоспроможності;
- більше наближує до ідеалу соціальної справедливості завдяки введенню неоподаткованого мінімуму та прогресивної шкали оподаткування, що використовується в більшості розвинених країн світу;
- дозволяє оподатковувати доходи населення, що надходять з різних джерел;
- є однією з найдосконаліших форм оподаткування, оскільки основним джерелом оподаткування є чистий дохід суспільства;
- забезпечує взаємозв'язок між податками фізичної особи на користь держави та суспільними благами, які отримують фізичні особи.

Серед країн Європейського Союзу найбільше фіскальне значення податок на доходи фізичних осіб має в таких країнах, як Данія, Фінляндія, Швеція, забезпечуючи 30-50% загальної суми податкових надходжень.

У ряді європейських країн його фіскальна роль зменшилася, поступившись ролі платежів до соціальних фондів.

Правила оподаткування податком на доходи фізичних осіб в Україні змінювалися з часів проголошення незалежності та до теперішнього часу.

Систему прибуткового оподаткування громадян в Україні було запроваджено з 1991р. наслідок ухвалення Закону Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 5 липня 1991 р.

З 26 грудня 1992 р. система оподаткування фізичних осіб регулювалась Декретом КМУ «Про прибутковий податок з громадян» [1, с. 66].

До 2003 року податок на доходи фізичних осіб сплачувався за прогресивною ставкою, розмір якої залежав від суми загального доходу.

Згідно Декрету Кабінету Міністрів України від 26.12.92 р. № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян» і передбачав такі ставки: місячний сукупний дохід у розмірі до 17 грн. вважався неоподаткованим мінімумом; дохід від 18 до 85 грн. оподатковувався за ставкою 10% від суми доходу, що перевищувала розмір одного неоподаткованого мінімуму; від 86 до 170 грн. — 6 грн. 80 коп. + 15% від суми, що перевищувала 85 грн.; від 171 до 1020 грн. — 19 грн. 55 коп. + 20% від суми, що перевищувала 170 грн.; від 1021 до 1700 грн. — 189 грн. 55 коп. + 30% від суми, що перевищувала 1020 грн.; понад 1700 грн. — 393 грн. 55 коп. + 40% від суми, що перевищувала 1700 грн. [6].

Наведені вище ставки податку на доходи фізичних осіб, що залежали від розміру доходу громадян напевно не можна було вважати ефективними якщо розглядати їх з погляду надходжень до державного бюджету. Більшість найманих працівників, маючи на меті отримати більшу заробітну плату, зовсім не перешкоджали використанню фізичними та юридичними особами різноманітних «сірих» і «чорних» зарплатних схем. Іншими словами, працездатне населення країни, що працювало в приватному секторі, отримували зарплати «в конвертах» і як наслідок – соціальну незахищеність. Дані факти і до

теперішнього часу мають значний вплив на становлення податкової системи України, і, зокрема, на розвиток податку на доходи фізичних осіб.

01.01.2004 р. набрав чинності Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003р. № 889-IV, який суттєво змінив зміст правовідносин щодо оподаткування доходів фізичних осіб.

У 2004 р. замість п'яти ставок цього податку було встановлено єдину – 15%, а на період з 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2006 р. - 13 %. Це, з одного боку, спростило механізм справляння податку, проте, з іншого – не відповідало принципу соціальної справедливості в оподаткуванні. Установлюючи єдину податкову ставку, держава поклала певну надію на виконання податкових зобов'язань з боку суб'єктів тіньової економіки, а отже, на розширення бази оподаткування. Проте такі зміни не привели до сподіваних обсягів легалізації доходів та не стимулювали в очікуваній мірі їх зростання [7, с. 48].

Основними змінами, що встановлював даний закон були наступні:

- анулювання оподаткування доходів фізичних на основі прогресивної шкали з максимальної ставкою 40 % та встановлення єдиної податкової ставки оподаткування сукупного місячного (річного) доходу у розмірі 15%, а на період з 1 січня 2004 р. по 31 грудня 2006 р. - 13 %;

- встановлення права платника податку на податковий кредит, який є сумою витрат, понесених платником податку – резидентом у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів України протягом звітного року. На суму таких витрат дозволяється зменшення суми загального доходу платника, одержаного ним за наслідками календарного року;

- розширення бази оподаткування;

- надання податкових соціальних пільг, що визначаються у відсотках до розміру мінімальної заробітної плати в розрахунку на місяць (100%, 150% та 200%) [8].

Важливою проблемою, яка набула свого поширення згідно нового податкового законодавства була та, що окрім сплати податку на доходи фізичних осіб, значного розміру досягали ставки на соціальне страхування. Так, роботодавці нараховували єдиний соціальний внесок, ставка якого становила 36,76%-49,7% від рівня заробітної плати.

Разом з відрахуваннями, що сплачувалися роботодавцем із заробітної плати працівника, а саме – згаданим ПДФО, ставка якого становила 15% (17%), та єдиним соціальним внеском у розмірі 3,6%, фактично до бюджетів та фондів соціального страхування сплачується 55,36% від номінального розміру заробітної плати (в окремих випадках – 70,3%).

З прийняттям та введенням у дію в 2011 році Податкового кодексу України загальні основи та принципи сплати податку на доходи фізичних осіб не зазнали ґрунтовних змін та їх суть відображається в розділі IV «Податок на доходи фізичних осіб».

Була зроблена ще одна спроба впровадження прогресивної ставки податку на доходи фізичних осіб, що було зроблено шляхом внесення змін у ПКУ, якими передбачалося встановлення прогресивної дворівневої шкали та встановлено

підвищену ставку ПДФО – 17% суми перевищення з урахуванням податку, сплаченого за ставкою 15% у разі, якщо загальна сума отриманих платником податку у звітному податковому місяці доходів перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, установлені законом на 1 січня звітного податкового року.

З 2013р. по 2015р. в Україні діяла малопрогресивна модель оподаткування заробітної плати та інших прирівняних до неї виплат за двома ставками ПДФО, які у 2016 р. були замінені на єдину ставку 18 %, що діє і в поточному році (див. табл. 1).

Таблиця 1

Ставки податку на доходи фізичних осіб в Україні

Роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	01.09. 2020р.	01.01. 2021р.
Мінімальна заробітна плата (МЗП) на 1 січня, грн..	1147	1218	1218	1378	3200	3723	4173	4723	5000	6000
Ставка ПДФО, %	15 % до 11470 грн. 17 %	15 % до 12180 грн., 17 %	15 % до 12180 грн., 20 %	18%	18%	18%	18%	18%	18%	18%

Джерело: узагальнено автором [9]

З 1 січня 2015 в законодавство України були внесені зміни стосовно ставок податку на доходи фізичних осіб. З того моменту ставки податку на доходи фізичних осіб складала:

15% – для щомісячної суми доходів, що не перевищує 10 мінімальних заробітних плат або 12 180 гривень;

20% – для доходів, що перевищують 10 мінімальних заробітних плат (тобто 12 180 гривень).

До 31 грудня 2014 року ставка прибуткового податку для доходів понад 12 180 гривень становила 17%.

Також з 15% до 20% підвищено ставку прибуткового податку для пасивних доходів фізичних осіб, а саме відсотків, інвестиційного прибутку та роялті.

В планах законотворців було впровадження прогресивної шкали оподаткування ПДФО пасивних доходів, а саме: дивідендів, процентів, роялті, інвестиційного прибутку за ставками: — 15% — якщо база оподаткування звітного податкового року не перевищує 204 прожиткових мінімуми, — 20% — якщо база оподаткування звітного податкового року перевищує 204 прожиткових мінімуми, але не перевищує 396 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення, — 25% — якщо база оподаткування звітного податкового року перевищує 396 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення [10].

Проте по факту було запроваджено спочатку пропорційну ставку — 20 % до суми нарахованих процентів за вкладками, яка з 1 січня 2016 року була знижена до 18% згідно з п.п.167.5.1 пункту 167.5 Податкового кодексу України [11].

До 2016 року застосовувалася норма згідно з пп. "є" п. 176.1 ПКУ, згідно з якою платники податків — працівники підприємств, які на протязі податкового (звітного) року отримували доходи у формі заробітної плати, інших заохочувальних і компенсаційних виплат або інших виплат і винагород у зв'язку з трудовими відносинами й за цивільно-правовими договорами одночасно від 2-х або більше податкових агентів (роботодавців) і при цьому загальна річна сума таких оподатковуваних доходів перевищувала 120 розмірів мінімальної заробітної плати, зобов'язані були подавати податкову декларацію про майновий стан і доходи, у якій розраховували свої податкові зобов'язання з ПДФО. Це було пов'язано з застосуванням прогресивної ставки, тому що кожен з двох роботодавців застосовував до заробітної плати ставку 15%, але у сукупності дохід від двох роботодавців міг перевищувати розмір бази оподаткування, що обкладалися за ставкою 15%, саме тому, за підсумками попереднього звітного року працівник повинен був скласти декларацію, в якій самостійно визначав суму ПДФО у бюджет. Із запровадженням єдиної ставки 18% така необхідність відпала. Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" від 24.12.2015 р. № 909-VIII [12], в якому йдеться і про ПДФО, а саме з 01.01.2016р. замість диференційованих ставок податку у 15% і 20% має застосовуватися єдина ставка 18% від бази оподаткування. Фактично збільшили на 3 % оподаткування низьких зарплат та зменшили на 2% податок з високих доходів.

Останні новації стосовно податку на доходи фізичних осіб вступили в силу з 1 січня 2017 р., що пов'язано із змінами, внесеними до Податкового кодексу України (далі – ПКУ). Також вступив в силу Закон України від 23.03.2017 р. № 1989 VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні», який прояснив питання щодо оподаткування дивідендів. Дивіденди по акціях і / або інвестиційними сертифікатами та корпоративними правами, нараховані нерезидентами, інститутами спільного інвестування, а також резидентами-неплатниками податку на прибуток підприємств нині обкладаються податком за ставкою – 5%.

Надходження до дохідної частини місцевих бюджетів є економічним базисом, на якому ґрунтується багатосторонній розвиток регіонів, в тому числі економічна, соціальна та культурна складова. Своєчасність та якість бюджетних послуг та багато в чому рівень життя населення залежать від процесу наповнення дохідної частини бюджетів місцевих рад.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи місцевих бюджетів мають два джерела: власні доходи (податкові та неподаткові надходження та інші доходи) та міжбюджетні трансферти (гранти та субсидії).

Найважливішими джерелами наповнення дохідної частини місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб та плата за землю. Однак із недавнім збільшенням обсягу бюджетних ресурсів, необхідних для реалізації державних ініціатив Уряду та Президента, що значно перевищують темпи зростання доходів місцевих бюджетів, спостерігається тенденція до збільшення частки міжбюджетних трансфертів, що призводить до зменшення фінансової незалежності територіальних органів влади.

До того часу, як відбулася фінансова децентралізація, податок на доходи фізичних осіб надходив до районного бюджету. Після проведення реформи децентралізації бюджету, що відбулася в кінці 2014 року, податок на доходи фізичних осіб почав поступати до бюджетів новостворених об'єднаних територіальних громад.

Після проведеної реформи був змінений порядок сплати податку на доходи фізичних осіб. Різні рівні бюджету мають право вимагати свій відсоток: бюджети міст обласного значення - 60%, обласні бюджети - 15%, державний бюджет - 25%. Столиця України – Київ, як виняток, сплачує державі 60% податків, зібраних на його території, і 40% утримує їх собі.

На сьогодні з прийняттям та виконанням бюджету на 2021 рік виникають певні проблеми з фінансовим забезпеченням місцевого самоврядування, адже в процесі його виконання виникають проблемні моменти:

- на бере до уваги фінансові потреби місцевих органів влади, яким не достатньо їх доходів для здійснення тих повноважень, що були передані їм до виконання, адже починаючи з 2016 року відсоток розподілу податку на доходи фізичних осіб залишається без змін, а повноваження з кожним роком зростають;
- необхідність змін в діючому механізмі здійснення горизонтального вирівнювання платоспроможності бюджетів місцевого рівня;
- не врегульовано питання розподілу повноважень на власні та делеговані, немає чіткої ясності щодо джерел їх здійснення;
- повністю не передбачено інфраструктурної субвенції.

Отже, з метою здійснення реформи механізму оподаткування податком на доходи фізичних осіб на наш погляд необхідно здійснити наступні кроки:

- при обкладанні податком на доходи фізичних осіб необхідно корегувати його ставки у відповідності не лише до доходу певної фізичної особи, а й всієї сім'ї разом з розрахунком доходу на кожного її члена, що значно вирівняє соціальну справедливість при сплаті даного податку;
- використовувати прогресивну шкалу оподаткування, при якій відбуватиметься зростання ставок податку зі збільшенням отримуваного доходу.

На сьогодні точаться значні дискусії стосовно запровадження даної системи обкладання податком на доходи фізичних осіб, адже вона має як свої переваги так і недоліки. Одним з недоліків даної системи визначають зростання ризику тінізації отримуваних доходів, що в більшій мірі стосується фізичних осіб, які отримують офіційні високі заробітні плати. Враховуючи і так достатньо високий рівень тіньової економіки в нашій країні, його зростання може

призвести до ще більшої тінізації доходів, враховуючи слабку систему протидії її розвитку в нашій країні.

Головними напрямками удосконалення діяльності державних органів влади у сфері протидії розвитку тіньового сектору економіки, є наступні:

1. Нормативно-правове забезпечення механізмів протидії розвитку тіньової економіки України.

2. Зростання ефективності наглядової діяльності.

3. Посилення взаємодії Дерфінмоніторингу України та інших державних регуляторних органів між собою, а також з правоохоронними органами, та з суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

4. Удосконалення міжнародного співробітництва у сфері запобігання розвитку тіньової економіки.

5. Підвищення професійної підготовки фахівців у сфері протидії розвитку тіньової економіки.

6. Створення системи оцінок ефективності заходів з протидії розвитку тіньової економіки [13].

Запровадження прогресивних ставок оподаткування призведе до зростання доходів бюджетів всіх рівнів від сплати податку на доходи фізичних осіб при умові офіційного працевлаштування найманих працівників та отримання ними заробітної плати в повному обсязі без використання доплат «в конвертах». Також важливого значення набуває системи протидії розвитку тіньової економіки, в тому числі схемам ухилення від сплати податків, що потребує системних змін в фінансово-кредитній та фіскальній політиці держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Провівши аналіз становлення та розвитку податку на доходи фізичних осіб в незалежній Україні, можна стверджувати, що даний податок відіграє ключову роль в бюджетній системі країни, забезпечуючи значну частку доходів бюджету України. Даний податок дозволяє здійснювати мобілізацію коштів, що забезпечують здійснення державою своїх функцій та соціальної політики. Участь в сплаті даного податку більшості населення країни забезпечує соціальну справедливість та рівноправне отримання послуг від держави в результаті його сплати, а також справедливий розподіл національного доходу між різними верствами населення.

Впровадження прогресивної системи оподаткування, що і буде подальшим напрямком дослідження, сприятиме перерозподілу доходів від багатих до бідних при умові належної фіскальної політики та протидії розвитку тіньової економіки, що забезпечуватимуть органи державної влади на базі відповідного нормативно-правового забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Божанова О.В., Петрова Л.В. Реформування податку з доходу фізичних осіб: сучасний стан та перспективи. *Економічний вісник. Фінанси, облік та оподаткування*. 2020. №2. С. 65-74

2. Сідельникова Л.П., Найденко О.Є. Реалізація принципу соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних осіб. *Економіка розвитку*. 2017. № 2. С. 86— 96.

3. Баранник Л.Б. Аналіз фіскальної ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Економічний вісник. Фінансовий ринок*. 2017. №4. С. 113-123
4. Носова Є. Реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. URL: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/3> (дата звернення: 12.03.2021р.)
5. Коломієць О.О. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialnapolitika/aktualni-problemi-reformuvannyaopodatkovannya-dokhodiv-fizichnikh> (дата звернення: 10.03.2021р.)
6. Про прибутковий податок з громадян: Декрету Кабінету Міністрів України від 26.12.92 р. № 13-92 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text> (дата звернення: 14.03.2021р.)
7. Дутова Н.В., Лесік Є.С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1 (33). С. 43-52
8. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003р. № 889-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15#Text> (дата звернення: 15.03.2021р.)
9. Фролова Т. П., Дяченко О. П. Податок на доходи фізичних осіб в контексті міжнародного досвіду. *Сучасні наукові погляди на модернізацію і суспільний розвиток економічної системи: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 листопада 2020 р.)*. К.: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2020. С. 125-129
10. Про запобігання фінансової ката строфи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 31.03.2014 №1166-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1166-18> (дата звернення: 12.03.2021р.)
11. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101> (дата звернення: 10.03.2021р.)
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 р. № 909-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text> (дата звернення: 06.03.2021р.)
13. Дяченко О.П. Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні. *Інвестиції: практика і досвід*. 2018. №1. С. 104-107.

References:

1. Bozhanova, O.V., Petrova, L.V. (2020). Reformuvannia podatku z dokhodu fizychnykh osib: suchasnyj stan ta perspektyvy. *Ekonomichnyj visnyk. Finansy, oblik ta opodatkovannia*, 2, 65-74.
2. Sidel'nykova, L.P., Najdenko, O.Ye. (2017). Realizatsiia pryntsypu sotsial'noi spravedlyvosti v opodatkovanni fizychnykh osib. *Ekonomika rozvytku*, 2, 86— 96.
3. Barannyk, L.B. (2017). Analiz fiskal'noi efektyvnosti stiahnennia podatku na dokhody fizychnykh osib v Ukraini. *Ekonomichnyj visnyk. Finansovyj rynek*, 4, 113-123.
4. Nosova, Ye. (2016), Reformuvannia opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini, *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.17721/17282667.2016/1781/3> [in Ukrainian].
5. Kolomiets' O.O. Aktual'ni problemy reformuvannia opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini. Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'. 2019. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialnapolitika/aktualni-problemi-reformuvannyaopodatkovannya-dokhodiv-fizichnykh> [in Ukrainian].
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (1992), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On personal income tax". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text> [in Ukrainian].
7. Dutova, N.V., Lesik, Ye.S. (2019). Opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta vdoskonalennia na bazi dosvidu zarubizhnykh krain. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 1 (33), 43-52.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). The Law of Ukraine " On personal income tax ". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15#Text> [in Ukrainian].
9. Frolova, T. P., Diachenko, O. P. (2020). Personal income tax in the context of international experience, *Zbirnyk tez naukovykh robit uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Modern scientific views on the modernization and social development of the economic system]*, *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [International scientific-practical conference]* Kyiv, Ukraine, pp. 125-129
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014). The Law of Ukraine " On prevention of financial catastrophe and creation of preconditions for economic growth in Ukraine ". Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1166-18> [in Ukrainian].
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Law of Ukraine " Tax Code of Ukraine ". Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101> [in Ukrainian].
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and some legislative acts of Ukraine to ensure the balance of budget revenues in 2016". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text> [in Ukrainian].

13. Diachenko, O.P. (2018). Osnovni napriamy ta etapy derzhavnoi polityky protydii rozvytku tin'ovoi ekonomiky v Ukraini. *Investytsii: praktyka i dosvid*, 1, 104-107.

УДК 657.421.3

Замлинський Віктор Анатолійович,
доктор економічних наук, професор
кафедри менеджменту
державного університету «Одеська політехніка»
ORCID 0000-0001-7642- 2443

zam.agrariy@gmail.com

Бузунар Аліна Василівна
аспірант державного університету «Одеська політехніка»
ORCID 0000-0001-7384-4616

Аділь Аль Алі
аспірант державного університету «Одеська політехніка»
ORCID 0000-0001-6577-6289

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОМУНІКАЦІЯХ ЯК ФАКТОРУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Одним з найбільш актуальних питань є взаємозв'язок концепцій соціальної відповідальності та сталого розвитку організації, а також аналіз, діагностика та реалізація принципів сталого розвитку на мікроекономічному рівні. Ґрунтуючись на дослідженнях зарубіжних вчених, що займаються проблемами соціальної відповідальності, комунікаціями, діловою репутацією компанії, її корпоративною культурою в контексті сталого розвитку, а також проаналізувавши результати діяльності ряду провідних компаній ми прийшли до висновку, що високий рівень соціальної відповідальності є гарантією відносної захищеності інвестицій і позитивної репутації, знижує інформаційну асиметрію, створює для компанії замкнутий цикл взаємного впливу, який постійно відтворюється та забезпечує приріст ринкової капіталізації компанії.

Важливими факторами зростання бізнесу є втілення екологічних і соціальних стратегій, розроблених за участю громадськості, власних співробітників, споживачів, та інших стейкхолдерів. Проведене дослідження дозволило встановити, що, організації демонструють різні підходи до розуміння цілей і принципів сталого розвитку та їх реалізації. У зв'язку з цим розробка рекомендацій щодо формування стратегій сталого розвитку набуває особливу практичну значимість.

Ключові слова: *сталий розвиток, комунікаційний менеджмент, управління діловою репутацією, корпоративна культура, соціальна відповідальність, середовище компанії, міжнародні стандарти екологічного менеджменту, фактори сталого розвитку.*

UDC 657.421.3

Zamlynskyi V.
Doctor of Economics, Professor,
State University «Odessa Polytechnic»
ORCID 0000-0001-7642- 2443
zam.agrariy@gmail.com
«Odessa Polytechnic»
Buzunar A.V.

postgraduates, State University «Odessa Polytechnic»
ORCID 0000-0001-7384-4616
Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali
postgraduates, State University «Odessa Polytechnic»
ORCID 0000-0001-6577-6289

THE ROLE OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN COMMUNICATIONS AS A FACTOR IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE

Abstract

One of the most pressing issues is the relationship between the concepts of social responsibility and sustainable development of the organization, as well as analysis, diagnosis and implementation of the principles of sustainable development at the microeconomic level. Based on research by foreign scholars dealing with social responsibility, communications, business reputation of the company, its corporate culture in the context of sustainable development, as well as analyzing the results of a number of leading companies, we concluded that a high level of social responsibility is a guarantee of relative investment protection. positive reputation, reduces information asymmetry, creates for the company a closed cycle of mutual influence, which is constantly reproduced and provides an increase in market capitalization of the company. Effective exchange of information is possible when one party first offers important information and the other immediately perceives it as a guide to action. Therefore, effective communication involves the presence of each party a high level of communication skills, abilities and mutual understanding. Organizations need to take care of the ethical behavior of staff as a reputable component of the company.

It is also necessary to pay attention to the inconsistency of communication networks and information tasks, which reduces the efficiency of communications. The amount of information and its exchange should correspond to the scope and content of the tasks. This means that in order to solve a difficult, creative, innovative task, decentralized communication networks should be used, which encourage participation, discussion of the problem, and manifestation of employee initiative.

Management should provide a sufficient number of ascending, descending and horizontal communications in the form of employee surveys, proposal collection systems, newsletters, open door policies, social media groups. Important factors for business growth are the implementation of environmental and social strategies developed with the participation of the public, its own employees, consumers, and other stakeholders. The study found that organizations demonstrate different approaches to understanding the goals and principles of sustainable development and their implementation. In this regard, the development of recommendations for the formation of strategies for sustainable development acquires special practical significance.

Key words: sustainable development, communication management, business reputation management, corporate culture, social responsibility, company environment, international standards of ecological management, factors of sustainable development.

Вступ. Сталий розвиток є напрямом нової економічної парадигми. Будь-який бізнес повинен включати в себе соціально-орієнтовану спрямованість діяльності та робити посильний внесок в сталий розвиток всього суспільства. Керуючись дослідженням впливу соціальної відповідальності бізнесу на сталий розвиток організації, можна стверджувати, що актуальність цього питання постійно зростає і є перспективним для проведення навчальної, дослідницької та наукової діяльності. При аналізі чинників сталого розвитку роль соціально-

відповідальної діяльності в комунікаціях бізнес-структур суттєво недооцінюється. Не завжди простежується зв'язок між діловою репутацією, соціальною діяльністю, корпоративною культурою та стійким розвитком.

В основі більшості концепцій проблематики соціальної відповідальності лежить триєдиний підхід (модель triple bottom line, TBL, або 3BL) з властивим йому розподілом на три сфери: економічну, екологічну та соціальну. Найбільш передові представники бізнесу беруть на себе відповідальність за вирішення глобальних проблем суспільства в межах своїх структур, повноважень, онлайн ресурсів, розуміючи про необхідність побудови особистої ділової репутації та іміджу всієї компанії на засадах сталого розвитку. У більшості напрямків підкреслюється принцип «win-win strategy», тобто стратегії «загальної вигоди», взаємовигідній як для бізнесу, так і для його зацікавлених осіб і стейкхолдерських підхід. Сталий розвиток є одним з основних завдань, що потребує комунікаційних зв'язків задля всебічного розуміння природи стимулів, вигод і перспектив, основних критеріїв та факторів стійкого розвитку організації як частки глобальної рівноваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що перспективи формування і підвищення ділової репутації в контексті сталого розвитку є визначальним чинником їхнього зростання в сучасних координатах парадигми економічних систем. Проблемні аспекти сталого розвитку, організаційно-економічні механізми забезпечення системи соціальної відповідальності підприємства в умовах сталого розвитку та перспективи в умовах інноваційних змін висвітлені в наукових працях таких відомих науковців, як: Г. Боуен, Андерсон В. М., К. Девіс, М. Фрідман, Е. Фрімен, Дж. Елкінгтон, А. Керолл, Д. Мун., Хвесик М.А., О. Амоша, М. Бутко, О. Василик, З. Варналій, І. Вахович, В. Геєць, та багато інших. Однак існує потреба у більш детальному дослідженні особливостей формування стратегії сталого розвитку на рівні окремих підприємств. При цьому велике значення має різностороннє вивчення досвіду найбільш успішних учасників ринку, які цілеспрямовано впроваджують стратегію сталого розвитку, а репутацію вважають стратегічним інструментом комунікаційного зв'язку з зацікавленими особами, за допомогою якого встановлюється та розвивається взаєморозуміння щодо досягнення спільної мети.

Метою статті є дослідження сутності сталого розвитку, ділової репутації, проаналізувати комунікаційний зв'язок з стейкхолдерами, структурні складові ділової репутації в контексті сталого розвитку, а також методи її оцінки, з'ясувати місце і роль репутаційного менеджменту в ефективних комунікаціях та забезпеченні стійкості функціонування вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Члени Римського клубу поставили дві основні мети, які повинен був поступово здійснювати Клуб:

1. Сприяти тому, щоб люди якомога ясніше усвідомлювали «труднощі людства».

2. Використовувати всі доступні знання, стимулювати встановлення нових відносин, політичних курсів та інститутів, які сприяли б виправленню нинішньої ситуації.

У 1972 році в Массачусетському технологічному інституті під керівництвом фахівця в області системної динаміки Денніса Медоуза була підготовлена перша доповідь Римському клубу «Межі зростання». В основу доповіді було покладено модель, яка створена на основі п'яти тенденцій світового розвитку: зростання населення, промислового виробництва, зростання виробництва продовольства, скорочення запасів вичерпних природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Розвиток і взаємодія цих процесів на термін до 2100 року було змодельовані на ЕОМ. На той момент це була перша подібна модель, розрахована на термін більше 30 років. Моделі світу були побудовані на основі системної динаміки і того факту, що структура будь-якої системи (безліч зв'язків між компонентами) є таким же важливим, визначальним фактором системи, як і самі елементи системи.

При розгляді моделей світу автори не брали до уваги соціальні чинники (війни, можливе зміна світової економічної системи та ін.).

В ході роботи автори дійшли до наступних висновків:

1. якщо існуючі на даний момент темпи зростання населення, промислового виробництва, забруднення середовища, виробництва продовольства та виснаження ресурсів не зміняться, то вже на початку наступного століття людство підійде до меж зростання;

2. найбільш вірогідним результатом буде різке падіння чисельності населення і промислового виробництва;

3. є можливість змінити ці тенденції шляхом переходу в стан глобальної рівноваги, яке можна спроектувати таким чином, щоб кожна людина на Землі була здатна задовольнити основні матеріальні потреби і реалізувати свій індивідуальний потенціал;

4. якщо людство вирішить боротися за перехід до стану глобальної рівноваги, то чим швидше цей перехід буде здійснено, тим більше шансів на успіх буде у людей.

Розробляючи стратегію сталого розвитку в межах економічної діяльності підприємств, комунікаційний зв'язок розглядається як цілісна система, включаючи всіх зацікавлених осіб, націлену на досягнення високого рівня життя та добробуту населення, формування екологічно безпечного середовища для життєдіяльності, гарантування економічної і соціальної безпеки в межах організації як складової глобального економічного простору. Для цього повинні застосовуватися інструменти стратегічного аналізу і планування, особливості комунікаційної діяльності та взаємодії із цільовими групами.

Сфера управління людськими ресурсами (Human Relations - HR) є найважливішою сферою діяльності комунікаційних менеджерів, яка включає зовнішню і внутрішню складові. Зовнішня передбачає здійснення таких функцій, як підбір персоналу, навчання, виховання, підготовка персоналу для організації,

мотивація нових співробітників. Внутрішня здійснює управління комунікаціями всередині організації і розглядається в контексті адміністрування бізнесу.

Сфера управління людськими ресурсами - важлива складова сучасного бізнесу, яка у поєднанні з концепцією сталого розвитку як додаткової мотивації є істотною конкурентною перевагою у вигляді добре підготовленого персоналу. У разі продажу компанії, що орієнтована на соціальну спрямованість ці переваги перетворюються в нематеріальні активи, які посилюють її цінність.

PR-діяльність. Будучи одним з інструментів комунікаційного менеджменту, PR в той же час є однією з найбільш сприятливих сфер застосування технологій комунікаційного менеджменту. Головними цілями в даній сфері є встановлення двостороннього зв'язку організації з суспільством і ЗМІ, обмін інформацією, формування лояльної інформаційного середовища, захист позитивного публічного іміджу організації. обов'язковими вимогами до комунікаційного менеджменту в даній сфері є професіоналізм суб'єктів діяльності, висока якість і достовірність їх інформаційних повідомлень.

Комунікаційний менеджмент перетворює здійснення зв'язків з громадськістю в ретельно планований і добре контрольований процес, в якому аналіз переважає над емпіричним знанням, де мета комунікації визначає чітко її структуру, вибір засобів і методів впливу.

Зв'язки з клієнтами, партнерами і постачальниками, інвесторами. Всі зв'язки і відносини з цими групами контрагентів повинні перебувати під контролем і управлінням - в цьому запорука успіху проектів. Клієнти - це найбільш значуща для організації цільова аудиторія, тому відносини з різними групами клієнтів повинні ретельно плануватися і вибудовуватися. Якщо клієнтура визначається за критерієм споживання продукції суб'єкта, то для суб'єкта - політичної партії її клієнтура - соціальна група підтримки, що ідентифікує свої очікування з ідеологічної продукцією цієї партії. Якщо це навчальний заклад, то він намагається поширити свою модель освіти на якомога більшу кількість абітурієнтів. Фірма залучає клієнтів для продажу своєї продукції. Банк шукає вкладників і потребують кредитів. Державна структура шукає суспільну підтримку, а театр приваблює глядачів.

Не менш важливими аудиторіями для організації можуть виявитися партнери, постачальники та інвестори, оскільки від їх діяльності, ступеня зацікавленості організацією залежить не тільки діяльність цієї компанії, але і розстановка сил в даному сегменті ринку.

Ідеальна комунікація залежить від сили і ступеня надійності і міцності ділових зв'язків як усередині організації, так і за її межами. Комунікаційні зв'язки безперервно функціонують у внутрішньому і зовнішньому середовищі будь-якої організації. І одним із завдань менеджера є попереджати, боротися і нівелювати негативні інформаційні та комунікаційні потоки, які сьогодні для нас, жителів «глобального села» можуть означати втрачання ділової репутації, а це життя або смерть бізнесу.

Внутрішнє середовище кожної організації формується під впливом змінних, які безпосередньо впливають на процес перетворень (виробництва

продукції, послуг, організаційно-розпорядчих процесів, таких як структура організації, її корпоративна культура і ресурси, в складі яких вирішальна роль відводиться людському фактору, його знанням, здібностям і мистецтву взаємодії. Дані фактори діють в межах організації але зазвичай без належного обліку та контролю керівництва.

Організація в своїй діяльності постійно стикається з мінливою енергією, інформацією і ризиками інших гравців в бізнес просторі, який прийнято називати зовнішнім середовищем організації, що характеризується як сукупність змінних, які знаходяться за межами організації і часто не входять в поле зору і безпосереднього впливу з боку менеджменту. Це конкуренти, постачальники, споживачі, акціонери, кредитори, державні структури, споживачі, урядові органи і потенційні партнери, інвестори, клієнти і недоброзичливці різних рівнів і впливу.

Крім того, значущими є соціальні чинники і умови: економічні, політичні, морально-етичні, міжнародні, правові, екологічні, технологічні, географічні. Їх значення зростає в зв'язку з ускладненням всієї системи суспільних відносин, що становлять середовище, як для менеджменту, так і для співробітників.

Мета менеджменту - забезпечити на рівні державних та бізнес структур, громадських і політичних об'єднань максимальне взаєморозуміння між людьми, що складають керуючу і керовану підсистему, а також функціонування цих підсистем відповідно до загальної місії стійкого розвитку окремо взятого підприємства, галузі, економічного стану країни і її частки в глобальному виробництві, перерозподілі та споживанні ресурсів.

Використовуючи ці важелі, державні та інші органи отримують можливість регулярно надавати керівництву держави, партій, фірм змістовну інформацію про їхню діяльність, про пов'язані нею плани і їх реалізацію.

Людська комунікація - це недостатньо вивчений, багатогранний соціально-економічний процес, значення якого наразі багаторазово посилюється завдяки інтернету, онлайн платформам для перемовин, дискусій на навчання, соціальних мереж, в основі якого знаходиться безліч повідомлень, різних по змістовності і впливу. У міру ефективності просування інформація впливає на людей, але на кожного – по різному. Не меншою мірою і люди впливають один на одного: одних вона розвиває і мотивує, інші вчаться на чужих помилках; одних - розважає, інших - розчаровує. У процесі комунікації виникає безліч колізій в досягненні взаєморозуміння між джерелом повідомлення та його адресатом, оскільки в каналах інформації є не тільки перешкоди, шуми, а й сильний негативний вплив факторів, що впливають - відносин людей один з одним. Оскільки в основі комунікаційного процесу знаходиться людина, то ці процеси повинні бути керованими.

Сьогодні соціум, перебуваючи під впливом постійно зростаючого і безперервного потоку новин та інформації, заборон, матеріальних труднощів перетворився в перенасичену інформаційно і морально нестійку аудиторію, в якій особливе місце відводиться якісним комунікаціям, які покликані вести

конкурентну боротьбу з негативними, морально руйнуючими джерелами інформації.

Відповідно виникає необхідність вирішити такі завдання:

- привернути увагу цільової аудиторії;
- стимулювати інтерес до змісту повідомлення;
- сформулювати потребу і намір діяти відповідно до цього повідомлення;
- направляти дії соціуму в рамках своїх інтересів незалежно від їх власних уподобань.

Принципами комунікаційного менеджменту є:

- необхідно висловлювати інтереси суспільства і поважати гідність людини;
- не завдавати шкоди репутації партнерам, конкурентам, та усім потенційним комунікаторам;
- розвивати засоби і форми спілкування, які, сприяючи вільному потоку необхідної інформації дозволяють кожному члену суспільства, в якому він живе, відчувати себе в повній мірі інформованим і впевненим в своїй відповідальності, а також відчувати свою солідарність з іншими членами суспільства;
- вести себе за будь-яких умовах так, щоб заслужити і зберегти довіру тих, з ким вступаєш у взаємодію на робочому місці;
- при будь-яких обставинах публічно надавати всебічну і правдиву інформацію про організацію, в якій працює співробітник;
- сприяти встановленню моральних, психологічних та інтелектуальних умов для діалогу в істинному розумінні цього слова;
- необхідно прислухатися до потреб та інтересів населення, тримати вище керівництво та інших службовців в курсі того, якою була реакція громадськості на продукцію, політику і дії компанії;
- прогнозувати реакцію громадськості і уникати дій, що викликають труднощі. Важливо думати про завтрашній день, піклуючись про ділову репутацію.

На сьогоднішній день актуальність комунікаційного менеджменту як засобу управління поведінкою персоналу в умовах сталого розвитку грає важливу роль в репутаційному рейтингу організації. Потенціал організації важливий, оскільки показує її різноманітні можливості та перспективи розвитку компанії. Людина, працюючи в організації завжди звертає увагу на її перспективи та цілі, намагаючись поєднати їх з власними уподобаннями. Звичайно, якщо компанія стоїть на одному місці й в неї відсутні цілі, не цікавлять проблеми соціальної відповідальності бізнесу, то співробітнику також не буде до чого прагнути, зменшиться ініціативність і він почне шукати іншу команду.

В процесі переходу до сталого розвитку на підприємство очікують додаткові витрати: подолання соціальної пасивності, переформатування команди, формуванні корпоративної культури управління, що знівелює нестабільність і підвищені ризики, змінить орієнтацію з короткострокових показників економічної діяльності на довгострокові, та сприятиме зростанню інформаційної прозорості.

Внутрішні стейкхолдери компанії (персонал і менеджмент) у більшості випадків сприймаються вітчизняними компаніями як основний напрямок комунікації, при цьому відбувається недооцінка зовнішніх зацікавлених осіб, важливості їх запитів і впливу на компанію, що порушує принцип інклюзивності та істотно перешкоджає сталому розвитку.

Виявлені проблеми свідчать про те, що перехід компаній до сталого розвитку виявляється ускладнений як зовнішніми, так і внутрішніми причинами. Наявність даних проблем говорить про необхідність вироблення рекомендацій, що дозволяють мінімізувати негативні ефекти, пов'язані як з особливостями реалізації принципів сталого розвитку на корпоративному рівні, так і з перерахованими проблемами, що виникають в процесі переходу організацій до сталого розвитку.

В процесі реалізації принципів сталого розвитку повинні в рівній мірі розглядати соціальне, екологічне та економічне спрямування. Як показало дослідження, екологічні та економічні аспекти враховуються ними в найменшій мірі. Компанії з метою підвищення своєї ділової репутації, досягнення стійкості і створення сприятливих умов для сталого розвитку повинні орієнтуватися на зовнішню і внутрішню середовища організації не віддаючи явної переваги однієї з них. Тільки в цьому випадку компанія буде мати можливість розпізнавати запити, актуальні проблеми та виклики стійкості, формувати відповідну реакцію на них (впроваджувати в діяльність нові принципи, стандарти і порядки відносин зі стейкхолдерами), домагаючись тим самим корпоративної стійкості і сприяючи сталому розвитку.

Можна виділити три напрямки переходу до сталого розвитку, що будуються на триєдиному підході до сталого розвитку:

а) екологічний напрям:

- зниження норм викидів, розробка і застосування безвідходних технологій виробництва і ведення основної діяльності;

- курс на ресурсоефективність, розробка і застосування безвідходних технологій виробництва, скорочення ресурсних втрат на всіх етапах основної діяльності;

- зростання сфери відповідальності бізнес-організації в рамках розширення життєвого циклу товару і перегляду ланцюжків поставок і реалізації, способів видобутку, методів утилізації

б) економічний напрям:

- підвищення конкурентоспроможності продукції.

- зростання прозорості (ідеологія, пріоритети, зобов'язання і репутаційна діяльність, посилення уваги громадськості) і інформаційної доступності, поступова втрата одноосібного контролю над інформаційними та комунікаційними потоками, пов'язані з посиленням значення інформаційних технологій і переходом від односторонньої моделі соціальної відповідальності до двосторонньої комунікації.

- перегляд природи бізнесу і ролі персоналу і менеджменту.

- перехід до планування, прогнозування і формування ідеології), а також розуміння часу як економічного ресурсу.

- зміна характеру партнерських відносин, розвиток форм «конкурентного співробітництва».

в) соціальний напрям:

- формування візії, репутаційної стратегії, внутрішньої культури, що будуть сприяти трансформації соціальних цінностей суспільства в рамках принципів сталого розвитку.

- соціальне залучення усіх робітників в проблеми суспільства.

- перехід до моделі соціально відповідального виробництва та надання послуг.

- формування двосторонньої моделі комунікацій із зацікавленими сторонами.

Серед важливих стимулів ведення відповідального бізнесу варто відзначити наявність добровільних міжнародних стандартів екологічного менеджменту (перш за все, стандарти серії ISO), за допомогою яких діяльність з охорони навколишнього середовища ставиться на системну основу. Впроваджуючи екологічний менеджмент у систему управління, компанії отримують додатковий інструмент для розроблення екологічної політики, а також визначення та планування завдань скорочення негативних впливів на навколишнє середовище за забезпечення дотримання нормативно-правових екологічних параметрів. В умовах сталого розвитку екологічний менеджмент диктує необхідність проведення екологічної модернізації, тобто зміни технологій і галузевої структури, що спричиняють поєднання високого рівня економічного розвитку й низького рівня негативного впливу на навколишнє середовище. Також проявом компанією турботи про навколишнє середовище є встановлення соціальних орієнтирів, що підвищує мотивацію співробітників і полегшує їх інтеграцію в корпоративну культуру. Протягом останніх років глобальні компанії активно впроваджують схему екологічного менеджменту та аудиту EMAS, еко-стандарти ISO 9000 та 14001, стандарт для оцінювання безпеки й етичних аспектів системи управління працею SA 8000.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Потенціал сталого розвитку організації важливий, оскільки показує її різноманітні можливості та перспективи розвитку. Людина, працюючи в організації завжди звертає увагу на її перспективи та цілі. Звичайно, якщо компанія стоїть на одному місці або в неї відсутні цілі, то у співробітника також не буде мотивації до зростання.

Менеджер зобов'язаний аналізувати чинники, що впливають на ефективність діяльності та обґрунтовувати вибір оптимального варіанту комунікацій, виходячи з критеріїв соціально-економічної ефективності і екологічної безпеки та уникати негативних психологічних ефектів, супроводжуваних процесом організаційних комунікацій. Ефективний обмін інформацією можливий в тому випадку, коли одна сторона першочергово пропонує найбільш суттєву оперативну інформацію, а інша негайно сприймає її як керівництво до дії. Тому ефективні комунікації припускають наявність від

кожної зі сторін високого рівня комунікативних навичок, умінь і взаєморозуміння. Організації необхідно піклуватися про етичність поведінки персоналу як репутаційної складової компанії.

Необхідно також звернути увагу на невідповідність комунікативних мереж і поставлених інформаційних завдань, що зменшує ефективність комунікацій. Кількість інформації і обмін нею повинні відповідати обсягу і змісту вирішуваних завдань. Це означає, що для вирішення важкого, творчого, інноваційного завдання повинні використовуватися децентралізовані комунікативні мережі, які заохочують участь, обговорення проблеми, прояв ініціативи працівників.

Менеджмент повинен забезпечити достатню кількість висхідних, низхідних і горизонтальних комунікацій в формі опитувань працівників, системи збору пропозицій, інформаційних бюлетенів, політики відкритих дверей, груп в соціальних мережах.

Потрібне зрозуміння того, що у світі відбувається зміна якості глобального економічного зростання, направлено на поступове покращення екологічних та соціальних умов, перехід до більш справедливого розподілу прибутку і до менш ресурсномістких технологій. Економічне зростання повинно супроводжуватися підвищенням здатності екосистем до відтворення, тобто пропонується концепція заміщення кількісного зростання економіки її якісним розвитком, направлено на задоволення основних потреб усього людства, отже основними потребами визнано: зайнятість, продовольство, енергію, житло, водопостачання, санітарне забезпечення, освіту і охорону здоров'я. Глобальним завданням світової економіки і політики є реінжиніринг сучасної економічної системи, націлений на те, щоб кожна людина могла задовольнити ці потреби. Потрібне збереження і зміцнення ресурсної бази, переорієнтація існуючих технологій попередження та виникнення криз, поєднання екологічних і економічних аспектів при прийнятті управлінських рішень. Головна ідея - сталий розвиток і економічне зростання повинні не провокувати нові екологічні проблеми, а долати існуючі.

Список використаних джерел:

1. Buzunar A.V. Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali, Camara Balla Moussa, Zamlynskyi V.A. (2020). Management vectors of successful business construction of the company in risk conditions / Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (November 26-28, 2020) in Washington, USA: EnDeavours Publisher, 2020. pp.148-158. DOI: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/6305>
2. Zamlynskyi V.A. Impact of Corporate Culture on the Company's Development. *Accounting and Finance*. 2019. № 1(83). С. 145-151. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-145-151](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-145-151)
3. Current developments in management of human resources / V. Zamlynskyi, A. Livinskyi, I. Zakharkiv, T. Korneeva // Knowledge management competence for achieving competitive advantage of professional growth and development: Collective monograph. Riga: BA School of Business and Finance, 2021. P. 252–265. <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/10569>

4. Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali, Zamlynskyi V.A., Buzunar A.V. The components of a successful business: quality of personnel, conflict and communication / Economics, management and business administration in the system of cross-border cooperation: a collection of scientific works of the I International European scientific-practical conference (Kyiv, October 22-23, 2020). K.: PZVO "International European University", 2020.

<http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/9652/1/zbirnik.pdf#page=54>

5. The role of communication management in business administration of the company. /V.A. Zamlynskyi A.V. Buzunar, Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali / IV International scientific-practical conference "Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine"

DOI:

<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/viewFile/11874/9938>

6. Varicheva R.V., Zamlynskyi V.A. Solution of the Problems of Interpersonal Relations in the Accounting Organization Process to Prevent Fraud and Strengthening of Enterprise's Economic Safety. *Accounting and Finance*, № 4 (78)' 2017. P. 13-19. DOI: <http://www.afj.org.ua/pdf/515-virishennya-problem-mizhosobistisnih-vidnosin-v-organizacii-buhgalterskogo-obliku-zadlya-poperedzhennya-shahraystv-i-posilennya-ekonomichnoi-bezpeki-pidpriemstva.pdf>

7. Buzunar A., Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali, & Zamlynskyi, V. (2020). FEATURES OF PERSONNEL RECRUITING. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 9-11. <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v1.02>

References:

1. Buzunar A.V. Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali, Camara Balla Moussa, Zamlynskyi V.A. (2020). Management vectors of successful business construction of the company in risk conditions / Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (November 26-28, 2020) in Washington, USA: EnDeavours Publisher, 2020. pp.148-158. DOI: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/6305>

2. Zamlynskyi V.A. Impact of Corporate Culture on the Company's Development. *Accounting and Finance*. 2019. № 1(83). C. 145-151. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-145-151](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-145-151)

3. Current developments in management of human resources / V. Zamlynskyi, A. Livinskyi, I. Zakharkiv, T. Korneeva // Knowledge management competence for achieving competitive advantage of professional growth and development: Collective monograph. Riga: BA School of Business and Finance, 2021. P. 252–265. <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/10569>

4. Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali, Zamlynskyi V.A., Buzunar A.V. The components of a successful business: quality of personnel, conflict and communication / Economics, management and business administration in the system of cross-border cooperation: a collection of scientific works of the I International European scientific-practical conference (Kyiv, October 22-23, 2020). K.: PZVO "International European

University", 2020.
<http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/9652/1/zbirnik.pdf#page=54>

5. The role of communication management in business administration of the company. /V.A. Zamlynskyi A.V. Buzunar, Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali / IV International scientific-practical conference “Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine”

DOI:

<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/viewFile/11874/9938>

6. Varicheva R.V. Solution of the Problems of Interpersonal Relations in the Accounting Organization Process to Prevent Fraud and Strengthening of Enterprise’s Economic Safety / R.V. Varicheva, V.A. Zamlynskyi// Accounting and Finance, № 4 (78) 2017. P. 13-19. DOI: <http://www.afj.org.ua/pdf/515-virishennya-problem-mizhosobistisnih-vidnosin-v-organizacii-buhgalterskogo-obliku-zadlya-poperedzhennya-shahraystv-i-posilennya-ekonomichnoi-bezpeki-pidpriemstva.pdf>

7. Buzunar A., Adil Mohamed Abdalla Sultan Al Ali, & Zamlynskyi, V. (2020). FEATURES OF PERSONNEL RECRUITING. Zbirnyk naukovykh prats' ΛΟΓΟΣ, 9-11. <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v1.02>

УДК 657.631

Крюкова Ірина Олександрівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-0577-6364
kryukovaia1@rambler.ru

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Анотація

Досліджено інновації, які мають місце у сучасній світовій практиці бухгалтерського обліку та можуть бути імplementовані у систему обліково-аналітичної підтримки вітчизняних підприємств аграрної сфери.

Дослідження показали, що за сучасних умов технологічним базисом для подальших інновацій бухгалтерському обліку постають активні процеси диджиталізації та формування цифрових економічних систем. Ключовим завданням сучасного бухгалтерського обліку постає удосконалення та спрощення основних облікових процесів та максимально повне задоволення потреб користувачів економічної інформації. У практиці діяльності вітчизняних аграрних підприємств вже є приклади використання цифрового бухгалтерського обліку, без паперового обліку, автоматизації моніторингу об'єктів бухгалтерського обліку з використанням інформаційно-логістичної моделі. В якості ключових інновацій, які за сучасних аграрних бізнес-процесів можуть бути імplementовані у систему обліково-аналітичної підтримки агроменеджменту, є: цифрові технології у бухгалтерському обліку, технології «хмарного» обліку, використання структурованих баз даних з великим аналітичним потенціалом, технології блокчейну і безконтактної ідентифікації облікових даних, штучний інтелект, мобільні бухгалтерські програми.

Визначено, що сучасний бухгалтерський облік має трансформуватись у проактивний тип обліково-інформаційного забезпечення агроменеджменту та сприяти вирішенню стратегічних завдань розвитку бізнес-суб'єктів. Удосконалення системи управлінської та фінансової звітності з урахуванням стратегічних потреб агроменеджменту та сучасних інноваційних інструментів бухгалтерського обліку формують перспективи подальших наукових досліджень.

***Ключові слова:** інноваційні інструменти, бухгалтерський облік, агроменеджмент, обліково-аналітична підтримка, стратегічне управління, фінансові звітність, аграрна сфера.*

UDC 657.631

Kryukova Irina O.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxes,
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-0577-6364
kryukovaia1@rambler.ru

INNOVATIVE INSTRUMENTS IN ACCOUNTING AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE AGRARIAN SPHERE

Abstract

The investigations of innovations in the world modern practice of accounting and can be implemented in the system of accounting and analytical support of national agrarian enterprises are the goal of this article.

The scientific novelty is systematization of the most perspective innovative tools which can be implemented in the information and analytical system of national agrarian management support in the conditions of the active digitalization processes development in the world economy.

Today, under modern conditions, active processes of digitalization and the formation of digital economic systems appear have been considered as technological basis for further innovations in accounting appear. The key task of modern accounting is to improve and simplify the basic accounting processes and to fully meet the needs of users of economic information. National agrarian enterprises have already used the digital accounting, without paper accounting, automation of monitoring of accounting objects using an information and logistics model in their practice. The agricultural sector is a specific type of economic activity. The main its features have affected on the system of organization of the accounting process. As key innovations that can be implemented in modern agricultural business processes in the system of accounting and analytical support to agromanagement were identified: digital technologies in accounting, technologies of "cloud" accounting, use of structured databases with great analytical potential, blockchain technologies and contactless identification of accounting data, artificial intelligence, mobile accounting programs.

Modern accounting should be transformed into a proactive type of accounting and information support of agricultural management and contribute to the solution of strategic objectives of business development. Improving the system of management and financial reporting taking into account the strategic needs of agricultural management and modern innovative accounting tools are forming the prospects for further research.

Key words: *innovative tools, accounting, agrarian management, accounting and analytical support, strategic management, financial reporting, agrarian sector.*

Вступ. Ефективне управління бізнесом за сучасних умов неможливе без формування надійної, повної та оперативної системи обліково-аналітичної підтримки менеджменту. Досягнення стратегічних цілей розвитку бізнес-суб'єктів, здобуття конкурентних переваг на ринку визначаються управлінськими рішеннями, результативність і якість яких опосередковується інформацією, яку формує і надає система бухгалтерського обліку. Сучасне бізнес-середовище є надзвичай динамічним, характеризується нестабільними ринковими тенденціями, загостренням конкурентної боротьби, ускладненням економічних зв'язків та основних господарських процесів. Для того, щоб система бухгалтерського обліку могла своєчасно реагувати на зростаючі виклики бізнесу та забезпечувати інформаційні потреби користувачів фінансової інформації, вона має бути досить гнучкою та мати інноваційні інструменти, використання яких дозволяє в повній мірі виконувати всі її функції та завдання.

Аграрний бізнес сьогодні є одним з домінантних секторів національної економіки, результативність розвитку якого визначає масштаби експортного потенціалу країни, обсяги вхідних валютних потоків, стан продовольчої безпеки та добробуту нації. Для забезпечення подальшого динамічного розвитку сфери аграрного виробництва та підвищення результативності агроменеджменту бухгалтерський облік сьогодення має відповідати потребам стратегічного управління і використовувати інноваційні інструменти, які дозволяють

підвищити рівень його оперативності, достовірності, повноти формування обліково-аналітичної інформації та фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні і практичні аспекти бухгалтерського обліку в аграрній сфері є предметом розробок видатних вітчизняних вчених, наукові надбання яких сформувати потужний базис напрацювань, спрямованих на удосконалення обліково-аналітичного забезпечення розвитку агроменеджменту. Серед плеяди науковців, праці яких присвячені питанням бухгалтерського обліку, слід відмітити наступних: Бруханський Р.Ф., Бутинець Ф.Ф., Голов С.М., Жук В.М., Лень В.С., Маренич Т.Г., Назаренко О.В., Назаренко І.М., Моссаковський В.Б., Огійчук М.Ф., Плаксієнко В.Я., Пилипенко Л., Правдюк Н.Л., Проданчук М.А., Сук Л.К., та інші.

Разом з тим, стала тенденція підвищення ступеня динамічності і складності факторів аграрного бізнес-середовища зумовлюють постійну необхідність подальшого розвитку та удосконалення облікового забезпечення управлінських процесів та пошуку інноваційних інструментів обліково-аналітичного забезпечення агроменеджменту.

Метою статті є дослідження інновацій, які мають місце у світовій практиці бухгалтерського обліку та можуть бути імплементовані у систему обліково-аналітичної підтримки вітчизняних підприємств аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній літературі і практиці інноваційні перетворення у системі бухгалтерського обліку та обліково-аналітичної підтримки управлінських процесів розглядаються, перш за все, через призму створення і використання новітніх версій програмних продуктів для вирішення облікових завдань. Сьогодні практично кожне аграрне підприємство використовує то чи інший програмний продукт, який дозволяє вести точний та оперативний облік всіх господарських операцій на основі автоматизації вирішення основних облікових процесів та складання звітності.

Разом з тим, програмні продукти у бухгалтерському обліку є не єдиним інноваційним інструментом. Бенько М.М. проведено узагальнення системи інновацій, які мають або можуть мати місце у бухгалтерському обліку. З таких системних позицій всі інновації класифіковано на групи: 1) організаційно-управлінські інновації обліку; 2) інформаційні; 3) економічні; 4) процесні; 5) поліпшуючі; 6) наступні; 7) комплексні; 8) основні; 9) додаткові [1, с.8]

За сучасних умов базисом для більшості інновацій у обліково-аналітичному забезпеченні процесу управління постають цифрові технології, на базі яких виникають нові форми і інструменти інноваційних перетворень у бухгалтерському обліку.

Наприклад, Digital-бухгалтерія - характеризує бухгалтерський облік як систему, що використовує цифрові технології. Включає спосіб організації бухгалтерського обліку, який ґрунтується на використанні сучасного програмного (комп'ютерного) забезпечення та цифрових технологіях, які використовуються за допомогою режимів он-лайн.

Основними характерними ознаками сучасної Digital-бухгалтерії вчені називають наступні: 1) відмова від паперової бухгалтерії; 2) використання електронного підпису; 3) звітність без відриву від виробництва; 4) обмежені паперові архіви; 5) нові сервіси для працівників облікових відділів [2].

Одним з інноваційних інструментів бухгалтерського обліку та складання бухгалтерських документів і звітності в аграрних формуваннях є використання безпаперового способу організації ведення документації, прихильниками якої є В.Я. Плаксієнко та І.М. Назаренко [3, с. 23]. Такий інструмент сьогодні використовується досить обмеженою кількістю бізнес-суб'єктів аграрного сектору та є інноваційним за своїм характером.

В значній мірі інновації завжди пов'язані із стратегічними аспектами управління. Сфера бухгалтерського обліку не є виключенням, особливо в останні роки, коли прискореними темпами актуалізуються стратегічні концепції управління, зокрема, у агроменеджменті. Обліково-аналітична система має відповідати сучасним викликам та інформаційним запитам користувачів фінансової інформації, а отже, трансформації, які відбуваються у системі управління, мають бути враховані при організації системи бухгалтерського обліку. Одним з таких способів адаптації до стратегічних пріоритетів є багатоаспектність реалізації функцій бухгалтерського обліку, зокрема, на основі автоматизації моніторингу за об'єктами бухгалтерського обліку за допомогою інформаційно-логістичної моделі (LSIM), яку пропонують до використання у практиці Бруханський Ф., Хорунжак Н., Іванишин В. [4, с. 848].

В якості інновацій бухгалтерського обліку ряд авторів розглядає також імплементацію у вітчизняну практику міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і фінансової звітності [5, с. 79].

В якості інновацій можливо також розглядати форми внутрішньої управлінської звітності, яка складається за інформаційними потребами користувачів корисної фінансової звітності та не загальнонаціональними регламентована вимогами, стандартами і правилами складання фінансових звітів. Форми такої внутрішньої управлінської звітності є досить поширеною практикою у зарубіжному обліку, а в деяких країнах регламентовані на національному рівні. До таких звітів можна віднести: екологічний звіт, звіт про управління вартістю підприємства, звіт про виконання стратегії компанії (або окремих її структурних підрозділів), звіт про управління корпоративної культурою, звіт з соціального розвитку, звіт про управління ризиками тощо [6, с. 66]

Аграрний сектор є досить специфічним видом бізнесу, особливості ведення та управління яким позначаються й на системі його обліково-аналітичної підтримки. Серед основних проблемних аспектів організації системи бухгалтерського обліку на сільськогосподарських підприємствах виділяють: 1) територіальні підрозділи і відділи аграрного бізнесу використовують різні бухгалтерські програмні продукти, що формує певні неузгодженості у частині складання фінансової і податкової звітності; 2) в більшості сьогодні ще відсутні on-lain канали комунікації між керівником підприємства і менеджерами

структурних підрозділів. Контроль за діяльністю здійснюється, переважно, в режимі off-line, що значно знижує ступінь оперативності та результативності такого контролю, в т.ч. й облікового. В якості одного з інструментів вирішення цієї проблеми експерти програмного забезпечення пропонують імплементацію у практику управління та організації системи бухгалтерського обліку багатофункціональну структуровану базу даних з потужним аналітичним потенціалом Big Data [7].

За сучасних реалій система обліково-аналітичної підтримки має забезпечувати всі інформаційні потреби аграрного бізнесу з урахуванням стратегічного вектору розвитку та досягнутого рівня автоматизації облікового процесу. Основними інноваціями у сфері бухгалтерського обліку в бізнес-суб'єктах аграрної сфери у найближчій перспективі мають стати новітні інструменти, які враховують останні тенденції і досягнення сучасних цифрових технологій (рис. 1).

Рис. 1. Перспективні інновації у бухгалтерському обліку в аграрній сфері

Джерело: Складено автором на основі [4,9,10,3]

1. Технології накопичення та зберігання обліково-аналітичної інформації за допомогою Internet-хмар - так званий «хмарний облік». Використання технологій «хмарного обчислення» та «хмарного обліку» формують передумови безпечного і надійного зберігання економічної інформації та постають інструментом конкурентоспроможності бізнесу. Такі інструменти, які сьогодні надаються компаніями Amazon, Google, Microsoft та іншими дозволяють мати

постійний необмежений гарантований доступ до всіх фінансових даних компанії, джерелом їх використання може бути будь-який гаджет з підключенням до мережі Internet.

2. Інтеграція програмного забезпечення бухгалтерського обліку для потреб різних користувачів фінансової інформації (як внутрішніх, так і зовнішніх). Використання програмних інструментів і рішень для управління рахунками, витратами, обробки платежів, відстеження результатів інвентаризації тощо. У зарубіжній практиці одними з прикладів програмної облікової інтеграції постає інформаційна програма Quick Books Desktop, яка використовується для автоматичного імпорту облікових даних для складання і подання податкових декларацій. Такі інновації у бухгалтерському та податковому програмному забезпеченні дозволяють фінансовим директорам і бухгалтерам використовувати скориговані дані, зібрані протягом року, для забезпечення точності всіх податкових форм та платежів. Оновлення даних у реальному часі запобігає помилкам, спричиненим застарілими звітами та пропущеними записами.

3. Використання цифрових валют. У зарубіжній практиці мають тенденції зростання обсягів розрахунків за допомогою цифрових валют, зокрема, при здійсненні міжнародних платежів. Одним з сучасних завдань для бухгалтерського обліку сьогодні постає реєстрація фактів господарських операцій, які проводяться за допомогою цифрових валют. При цьому, програмні бухгалтерські продукти мають включати інструменти оцінки обмінних валютних курсів, які діють на момент здійснення такої операції.

4. Технології блокчейну. Мають широкі можливості для використання інструментів реєстрації фінансових господарських операцій у відкритому, цифровому та захищеному реєстрі. Технології блокчейну також можуть бути використані для потреб аудиту та інших незалежних об'єктивних перевірок фінансової звітності в частині надання доступу до фінансової інформації авторизованим користувачам. Використання спеціальних додатків блокчейну дозволяють прискорити та підвищити точність багатьох облікових операцій: облік господарських операцій бізнес-суб'єкта за допомогою фінансових інструментів, обліковувати дебіторську та кредиторську заборгованість, за необхідності оперативно надавати інформацію для аудиторських перевірок.

5. Оптичне розпізнавання символів. Технології оптичного розпізнавання символів дозволяють бухгалтерам підвищити оперативність ведення інформації (даних) у ручному режимі. Такі технології використовуються для перетворення текстової інформації у цифрові файли (за допомогою камер мобільних пристроїв та інших технічних засобів). Такі технології сприяють повному і точному фіксуванню облікових даних.

У вітчизняній практиці є пропозиції відносно удосконалення бухгалтерського обліку на основі новітніх цифрових технологій за допомогою використання безконтактної ідентифікації даних, зокрема, OR-кодів для зчитування, розповсюдження і отримання необхідної інформації. Система OR-кодів дозволяє формувати великі масиви даних про об'єкти бухгалтерського

обліку, висока ступінь надійності їх зберігання та зручність використання [8, с. 89].

6. Штучний інтелект. Має можливості систематизації історичної фінансової інформації та формування фінансових звітів за минулі звітні періоди. Ставить за мету полегшення роботи працівників облікових служб та підвищення ступеня оперативності і достовірності надання фінансових даних. Орієнтований на вирішення завдань стратегічного управління та відповідного їх обліково-аналітичного забезпечення. Штучний інтелект має потужний потенціал при використанні в процесі створення економіко-математичних моделей розвитку аграрних бізнес-суб'єктів, що підвищує їх точність та об'єктивність.

У майбутній практиці бухгалтерського обліку передбачається, що використання штучного інтелекту в бухгалтерському обліку буде сприяти трансформації галузі та її удосконалення в напрямі більш повного забезпечення потреб менеджменту і бізнесу. За результатами проведених опитувань серед керівників крупних зарубіжних компаній було виявлено, що хоча багато фінансових керівників досі не готові до переходу до штучного інтелекту, 80% фінансових директорів вважають, що його використання у практичній діяльності може створити переваги перед конкурентами. Використання цієї технології дозволяє більше зосередитися на обов'язках управління, що нарощують вартість бізнесу, таких як отримання точної бізнес-аналітики та фінансового прогнозування [9]

7. Машинне навчання. В доповнення до системи штучного інтелекту, машинне навчання у частині обліково-аналітичної підтримки менеджменту виявляє закономірності економічних процесів, оброблює та зберігає великий масив обліково-фінансової інформації. Технології машинного завдання допомагають працівникам облікових відділів у автоматизації вирішення облікових завдань та спрощенні надання даних при проведенні різного роду перевірок. Технології машинного навчання та штучного інтелекту можуть бути використані бухгалтерами підприємств у аграрній сфері, наприклад, при вирішенні питань оптимізації витрат та пошуку найбільш раціональних напрямів їх використання.

8. Мобільні програми майбутнього покоління. Можливість фіксації фактів господарських операцій за допомогою сучасних мобільних пристроїв у будь-який час та у будь-якому місці, переважно, за допомогою власних мобільних пристроїв. Такі технології дозволяють також бухгалтерам мати постійний необмежений доступ до фінансової та облікової інформації бізнес-суб'єкта. Прикладом таких інструментів є мобільні банківські додатки, які останнім часом набули досить широкого розповсюдження у вітчизняній практиці обслуговування клієнтів. У сучасній зарубіжній практиці такі технології одержали назву «мобільний бухгалтерський облік» (mobile accounting).

Мобільний бухгалтерський облік визначається як спосіб доступу та обробки фінансової інформації за допомогою програмних пристроїв, що не обмежена фізичним розміщенням користувача. Головна мета – повне, достовірне

та необмежене у часі облікове забезпечення господарських операцій за допомогою комфортних та зручних для бухгалтера девайсів.

За даними опитування, проведеного компанією Software Advice, 64% респондентів вже сьогодні користуються мобільними версіями своїх бухгалтерських додатків [10]. На користь таких новітніх версій слугують те факти, що за допомогою їх використання можливо працювати вдома, вони формують додаткові можливості інтеграції сучасних програмних продуктів, є надійними джерелами зберігання інформації, не залежать від єдиного серверу та доступні практично за будь-яких обставин.

Разом з тим, імплементація та використання таких сучасних технологій в бухгалтерському обліку та фінансової звітності несе в собі появу нових ризиків та загроз відносно безпеки фінансових даних та забезпечення належного рівня конфіденційності інформації бізнес-суб'єктів. У зв'язку з цим, значна увага з боку менеджменту має бути спрямована на формування відповідної системи захисту фінансово-облікових даних суб'єктів на різних рівнях господарського управління.

Ключове завдання сучасного бухгалтерського обліку у світі постає у пошуку підходів та технологій, які дозволяють спростити бізнес-процеси. Відбувається це, перш за на основі індивідуального підходу та пошуку індивідуальних рішень, які враховують специфічні особливості бізнесу.

За думкою зарубіжних експертів, сьогодні інформація (обліково-аналітичні дані) постають джерелом трансформації бухгалтерського обліку і фінансів у четверту промислову революцію. Зокрема, коли мова йде про великий масив даних, які дають змогу провести потужний комплексний аналіз для прийняття стратегічних управлінських рішень [11], що сьогодні стає все більш актуальним для підприємств вітчизняного аграрного сектору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головною метою бухгалтерського обліку, традиційно вважається надання користувачам інформації про фінансовий стан та результати діяльності компанії для прийняття управлінських рішень. Реактивний характер облікової роботи (своєчасна реєстрація всіх господарських операцій) сьогодні змінюється на проактивний, коли підприємства намагаються здійснювати певний вплив на фактори бізнес-середовища, формувати умови для реалізації стратегії свого розвитку, а бухгалтерський облік, одночасно із системою управління, намагається передбачити ці зміни та забезпечити агроменеджмент всіма необхідними даними. Сучасні інновації і технології у сфері обліково-аналітичної підтримки агроменеджменту мають створювати передумови врахування всіх особливостей бізнес-процесів та формувати потужний інформаційний базис для вирішення всіх завдань динамічного розвитку компанії як в коротко, так і в довгостроковій перспективі задля підвищення рівня ефективності і конкурентоспроможності агропідприємств. Перспективами подальших наукових досліджень у такому контексті виступає удосконалення системи управлінської та фінансової звітності з урахуванням стратегічних потреб агроменеджменту та сучасних інноваційних інструментів його обліково-аналітичного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Бенько М.М. Зміст інновацій в обліку, аналізі і контролі як адаптивної реакції на зміни економічних процесів. *Облік і фінанси*. 2013. № 10(5). С. 5-14.
2. Бенько М.М., Сопко О.В. Digital-бухгалтерія: сутність та змістові характеристики. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/31725/OAAO_18_99.pdf?sequence=1 (дата звернення 04.04.2021)
3. Плаксієнко В.Я., Назаренко І.М. Безпаперова бухгалтерія: призначення, характеристика складових та ключові аспекти. *Агросвіт*. 2018. № 9. С. 20-26.
4. Khorunzhak N., Brukhanskyi R., Ivanyshyn V. Logic-statistical models in control function of accounting. *Independent Journal of Management & Production*. 2019. Vol. 10. Pp. 846-871.
5. Маренич Т.Г., Зайцев Ю.О. Загальні положення облікової політики щодо фінансової звітності підприємств. *«Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів: матеріали II Міжнар. наук-практ інтернет-конф. (Харків, 30 жовтня 2020р.)*. Харків, «Стильна типографія», 2020. С. 76-82.
6. Пилипенко Л., Тивончук О. Розвиток методики формування управлінської бухгалтерської звітності в системі корпоративного управління. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. № 2. С. 61-70.
7. Бізнес-цензор. ІТ-інновації: бухоблік на підприємствах агропромислового комплексу. URL: https://masterbuh.com/13_04_18_it_innovaciyi_buhoblik_na_pidpriyemstvah_agropromisloвого_ko. (дата звернення 04.04.2021).
8. Спільник І., Палюх М. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. № 1-2. С. 83-96.
9. Dela Cruz. Beyond the Buzz Why Embrace Innovation in Accounting? URL: <https://www.dvphilippines.com/blog/beyond-the-buzz-why-embrace-innovation-in-accounting>. (дата звернення 10.04.2021).
10. Mobile accounting: all that you need to know. URL: <https://www.acecloudhosting.com/blog/mobile-accounting> (дата звернення 12.04.2021).
11. Marr B. The 6 biggest Technology Trends in Accounting and Financial. *Forbs*. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2020/07/27/the-6-biggest-technology-trends-in-accounting-and-finance/>. (дата звернення 09.04.2021).

References:

1. Benko, M.M. (2013). The content of innovations in accounting, analysis and control as an adaptive response to changes in economic processes. *Oblik i financy*, 5, 5-14 [in Ukrainian].

2. Benko, M.M., Sopko, O.V. Digital accounting: the essence and content characteristics. Retrieved from https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/31725/OAAO_18_99.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
3. Plaksienko, V.Ya, Nazarenko, I.M. (2018). Paperless accounting: purpose, characteristics of components and key aspects, 9, 20-26 [in Ukrainian].
4. Khorunzhak, N., Brukhanskyi, R., Ivanyshyn, V. (2019). Logic-statistical models in control function of accounting. *Nezalezhnyy zhurnal upravlinnya i vyrobnytva*, 10, 846-871 [in English].
5. Marenich, T.G, Zaitsev, Yu.O. (2020). General provisions of accounting policy for financial reporting of enterprises. *Perspectivy rozvytku obliku, kontrolyu ta finansiv v umovah integracijnyh ta globalizacijnyh procesiv*. 76-82. [in Ukrainian].
6. Pylypenko, L., Tyvonchuk, O. (2020). Development of methods of forming management accounting in the system of corporate governance. *Instytut byxhalyterskogo obliku, kontrol ta analiz v umovah globalizacii*, 2, 61-70 [in Ukrainian].
7. Business censor. IT innovations: accounting at the enterprises of the agro-industrial complex. Retrieved from https://masterbuh.com/13_04_18_it_innovaciyi_buhoblik_na_pidpriyemstvah_agropr_omislovogo_ko [in Ukrainian].
8. Spilnyk, I., Palyukh, M. (2019). Accounting in the digital economy. *Instytut byxhalyterskogo obliku, kontrol ta analiz v umovah globalizacii*, 1-2, 83-96 [in Ukrainian].
9. Dela Cruz. Beyond the Buzz Why Embrace Innovation in Accounting? URL: <https://www.dvphilippines.com/blog/beyond-the-buzz-why-embrace-innovation-in-accounting>. [in English].
10. Mobile accounting: all that you need to know. Retrieved from <https://www.acecloudhosting.com/blog/mobile-accounting> [in English].
11. Marr B. The 6 biggest Technology Trends in Accounting and Financial. *Forbs*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2020/07/27/the-6-biggest-technology-trends-in-accounting-and-finance> [in English].

УДК 338:43:631.11

Найда Ірина Станіславівна,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9706-7724>
e-mail irochka.lobankina@gmail.com

Грекова Тетяна Миколаївна,
здобувач вищої освіти спеціальності 073 «Менеджмент»
Одеського державного аграрного університету
e-mail: grekovataniya.656@gmail.com

ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

У роботі обґрунтовано важливість впровадження маркетингової стратегії в діяльність сільськогосподарських підприємств як невід'ємної складової системи управління. Узагальнено існуючі підходи щодо сутності поняття «маркетингова стратегія розвитку підприємства».

Здійснено оцінку факторів макросередовища діяльності ДП «ДГ «Таїровське» на основі методики PEST-аналізу. Проведено оцінку сильних та слабких сторін діяльності підприємства, можливостей та загроз його розвитку з використанням SWOT-аналізу.

Обґрунтовано стратегічні орієнтири розвитку діяльності підприємства шляхом формування місії та побудови «дерева цілей», розробки збалансованої системи показників. Впровадження маркетингової стратегії в діяльність досліджуваного господарства передбачає формування оптимального товарного асортименту та вихід на нові канали збуту продукції за рахунок використання сучасних Інтернет-технологій (розробка інтернет-магазину підприємства, створення сторінки у мережі Facebook, Instagram).

***Ключові слова:** маркетинг, маркетингова стратегія, аграрні підприємства, макросередовище, PEST-аналіз, SWOT-аналіз, таргетна реклама, інтернет-магазин.*

UDC 338:43:631.11

Naida Iryna S,
Ph.D., Associate Professor of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9706-7724>
e-mail: irochka.lobankina@gmail.com

Grekova Tetyana M,
applicant for higher education in specialty 073 «Management»
Odessa State Agrarian University
e-mail: grekovataniya.656@gmail.com

SUBSTANTIATION OF THE MARKETING STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE DEVELOPMENT

Abstract

The paper substantiates the importance of implementing a marketing strategy in the activities of agricultural enterprises as an integral part of the management system. The purpose of the scientific work is to substantiate the theoretical and methodological principles and to develop appropriate recommendations for the formation and implementation of marketing strategy for the development of agricultural enterprises.

The scientific novelty of the results is to improve the content of the concept of «marketing strategy of enterprise development», which, in contrast to existing ones, should be considered as one of the models of a set of marketing plans and actions for a long period. through the use of a set of organizational, managerial and marketing measures; proposals for the implementation of the marketing strategy of the agricultural enterprise.

The assessment of the factors of the macroenvironment of the activity of SE «EF «Tairovske» was carried out on the basis of PEST-analysis. The use of SWOT-analysis allowed to identify the strengths of the enterprise: highly qualified specialists, favorable geographical location, the image of a reliable manufacturer and professional performer, a high level of product quality. However, there are weaknesses, including the lack of a site, low consumer awareness of the product, limited target audience, insufficient development of marketing in the enterprise. Taking into account the opportunities and threats of the company's development, strategic alternatives have been identified, aimed at developing a marketing strategy for the development of Tairovske.

Strategic guidelines for the development of the enterprise by forming a mission and building a «tree of goals», developing a balanced scorecard are substantiated. The introduction of marketing strategy in the activities of the studied economy involves the formation of the optimal product range and access to new sales channels through the use of modern Internet technologies (development of online store, creating a page on Facebook, Instagram).

The practical significance of these results lies in the substantiation of theoretical and methodological principles and the development of practical proposals for the formation and implementation of marketing strategies for the development of agricultural enterprises, which will increase their competitiveness and increase.

Key words: *marketing, marketing strategy, agricultural enterprises, macro-environment, PEST-analysis, SWOT-analysis, targeted advertising, online store.*

Вступ. Економічні і соціальні зрушення останніх років підтверджують, що серед галузей національної економіки виробництво аграрної продукції займає основне місце. За умов інтеграційних процесів, до яких залучилася Україна, та глобалізації світової економіки, на особливу увагу заслуговує стратегічне управління як економікою країни, так і кожною окремою галуззю, конкретним підприємством. Слід відмітити, що рівень використання інструментів стратегічного управління і маркетингу в сільськогосподарському виробництві є одним з найнижчих серед галузей національної економіки. Однак, без цих інструментів неможливо забезпечити довгострокові конкурентні переваги на ринку і тримати під контролем ефективний розвиток підприємства.

Маркетингові стратегії є невід'ємною складовою системи управління підприємства. У ринкових умовах економічна ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств у значній мірі залежить від розробки результативних маркетингових стратегій, здійсненні гнучкої цінової політики, організації оптимальних каналів збуту сільськогосподарської продукції, умінні орієнтуватися у навколишньому середовищі та передбачати основні тенденції розвитку, розробки рекламної кампанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні підходи до формування ефективних маркетингових стратегій як важливих складових розвитку підприємств закладені в наукових працях зарубіжних вчених, серед яких І. Ансофф [1], Ф. Котлер [2], Ж-Ж. Ламбен [3], Г. Мінцбергер [4], М. Портер [5], А. Томпсон [6] та інші.

Роль маркетингової стратегії у системі формування і забезпечення конкурентоспроможності підприємства досліджують і вітчизняні науковці. Артимоною І.В. обґрунтовані окремі аспекти розвитку маркетингової діяльності на ринку агропродовольчої продукції [7], Волковою Н.І. досліджені проблеми застосування маркетингу на підприємствах аграрного сектора [8], Данько Ю.І. висвітлені питання трансформації системи маркетингу аграрних підприємств в умовах вступу до СОТ [9]. Комплексним підходом характеризуються дослідження проблеми формування системи маркетингу в аграрних підприємствах, викладені у наукових публікаціях Сахацького М.П., Запші Г.М. [10], та реалізації концепції агромаркетинга у наукових працях Соловйова І.О. [11].

Незважаючи на значний науковий інтерес науковців до вказаної проблематики, багато питань все ще залишаються невирішеними, а впровадження маркетингової стратегії розвитку у діяльність аграрних підприємств здійснюється досить повільно. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки теоретико-методичних засад формування маркетингової стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства, що і обумовлює актуальність теми наукового дослідження.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка прикладних рекомендацій щодо обґрунтування маркетингової стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовою ефективного розвитку аграрних підприємств є сформована система стратегічного управління, оскільки стратегія виступає напрямом розвитку, у якому рухається підприємство, виконуючи поставлені завдання. Вибір стратегій є домінуючим у системі менеджменту.

Маркетингова стратегія в ієрархії стратегій відноситься до функціональних стратегій, які конкретизують деталі в загальному плані розвитку підприємства шляхом визначення підходів, дій щодо управління підрозділами та функціями. У вітчизняній та світовій науковій літературі відсутня єдність з приводу визначення сутності маркетингової стратегії підприємства. Найбільш поширеним в сучасній економічній літературі є підхід, що визначає маркетингову стратегію підприємства як: план дій та стратегічний напрям діяльності підприємства; комплекс інструментів для досягнення поставлених цілей; засоби впливу на споживачів для досягнення ринкових позицій [11, с. 105].

Однак, наведені визначення даного підходу не розкривають в повному обсязі сутності цієї дефініції, тому що:

1) маркетингова стратегія не обов'язково є загальним планом дії підприємства, а може визначати лише окремий сегмент або напрям дій;

2) маркетингова стратегія визначає та формує програму дій не лише відносно споживачів, але й відносно конкурентів;

3) глобалізація ринкових відносин та посилення міжнародної конкуренції призводить до того, що значення зовнішніх факторів, що впливають на маркетингову діяльність підприємства, посилюється.

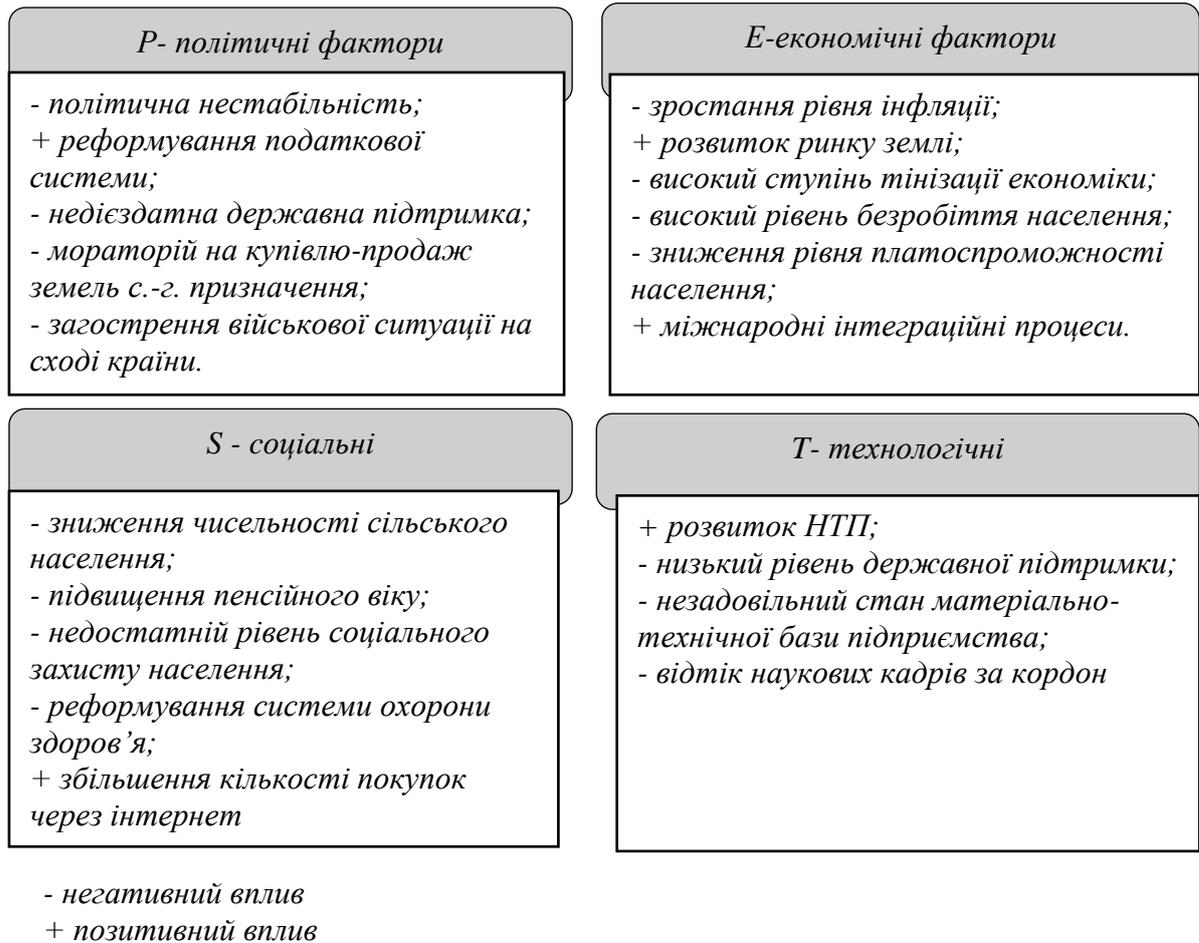
Враховуючи елементи комплексу маркетингу, маркетингова стратегія включає в себе всі етапи розробки товарів, формування номенклатури, здійснення гнучкої цінової політики, організацію оптимальних каланів збуту сільськогосподарської продукції, розробки рекламної кампанії підприємства.

Тому, на нашу думку, маркетингова стратегія розвитку – це одна з моделей комплексу маркетингових планів та дій на тривалий період із метою реалізації місії, досягнення цілей підприємства і отримання конкурентних переваг на ринку через застосування сукупності організаційно-технічних і маркетингових заходів щодо розширення виробництва і збуту продукції та зростання ринкової частки підприємства на ринку при прогнозованому отриманні економічного і соціального ефекту.

Державне підприємство «Дослідне господарство «Таїровське» Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова» (ДП «ДГ «Таїровське»)), що перебуває у підпорядкуванні Національної академії аграрних наук України, є експериментально-виробничою базою для проведення наукових досліджень, випробувань і доопрацювання наукових розробок, пропаганди досягнень науки і техніки та впровадження їх у виробництво.

Сучасне зовнішнє середовище підприємств характеризується надзвичайно високим рівнем складності, динамізму і невизначеності. Здатність пристосовуватися до змін у ньому – основна умова в бізнесі. Системний аналіз факторів макросередовища, що впливають на діяльність ДП «ДГ «Таїровське» зокрема, здійснено з використанням методики PEST-аналізу (рис. 1).

Проведений аналіз показав, що перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств України залежать, насамперед, від політичних факторів та економічних чинників, коефіцієнти впливу яких є найбільші. Виявлено недосконалість механізму державної підтримки аграрних підприємств, відсутність підготовки кадрів з аграрного маркетингу, недосконале фінансово-кредитне забезпечення аграрного сектора, непослідовна аграрна політика, невирішеність проблеми формування ринку землі та нестабільність податкової політики. Щодо економічних факторів, то найбільш вагомими є зростання витрат на енергоносії; нестабільність валютних курсів (національний, іноземний); зростання рівня безробіття та зниження рівня доходів та купівельної спроможності населення. Інфляційні процеси підривають соціальну, економічну і політичну стабільність у підприємницькій діяльності і являють собою одну з невирішених проблем у сучасному розвитку економіки не тільки в Україні, але і у багатьох країнах світу.

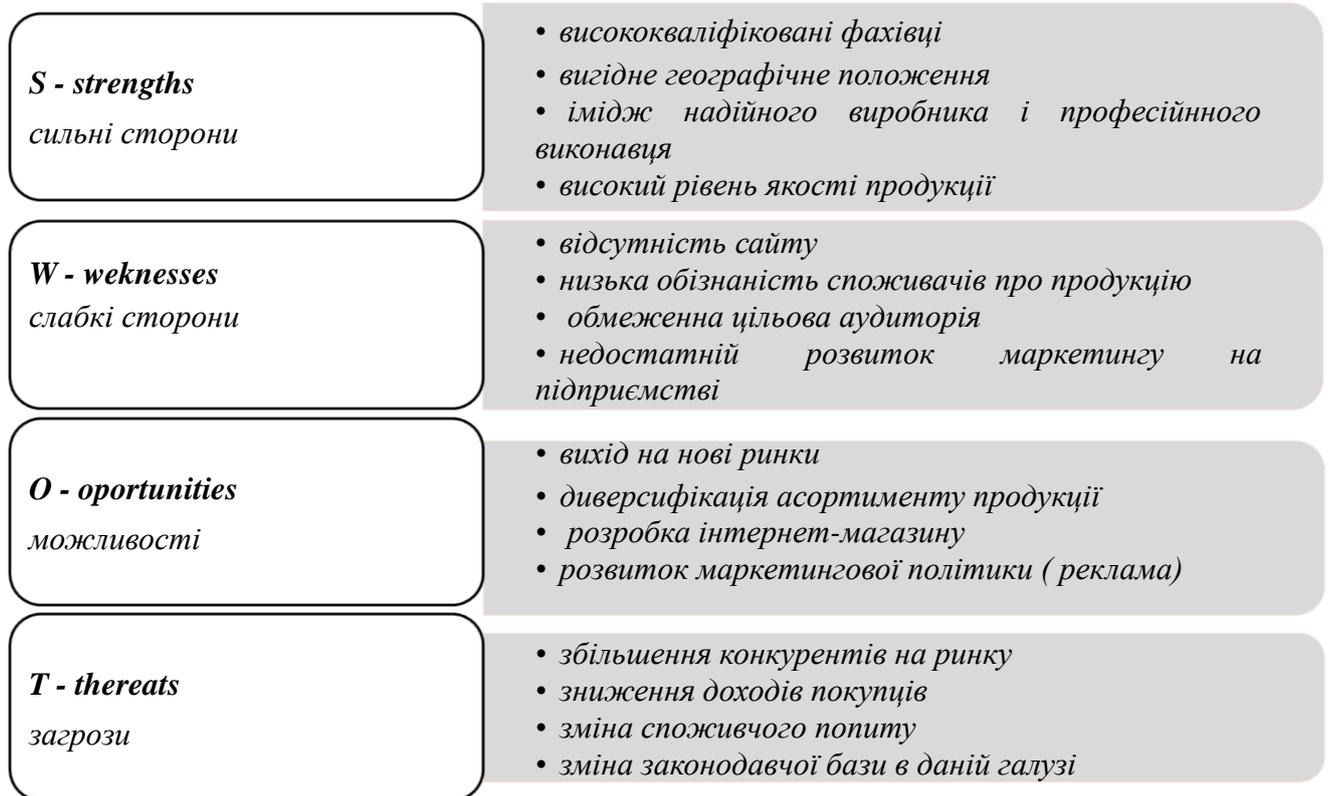
Рис. 1. PEST-аналіз факторів макросередовища діяльності ДП «ДГ «Таїровське»

Джерело: побудовано авторами

SWOT-аналіз є важливою діагностичною процедурою, яка може надати оцінку стану підприємства, виявити незадіяні ресурси підприємства і попередити про загрози в діяльності. Це ефективний, дешевий спосіб оцінки стану проблемної й управлінської ситуації на підприємстві.

Використання методики SWOT-аналізу дозволило визначити сильні сторони підприємства: висококваліфіковані фахівці, вигідне географічне положення, імідж надійного виробника і професійного виконавця, високий рівень якості продукції (рис. 2).

Однак, мають місце і слабкі сторони, серед яких відсутність сайту, низька обізнаність споживачів про продукцію, обмежена цільова аудиторія, недостатній розвиток маркетингу на підприємстві. З врахуванням можливостей і загроз розвитку підприємства визначено стратегічні альтернативи, що спрямовані на розробку маркетингової стратегії розвитку ДП ДГ «Таїровське», зокрема формування оптимального товарного асортименту та вихід на нові канали збуту продукції за рахунок використання сучасних Інтернет-технологій (розробка інтернет-магазину підприємства, створення сторінки у мережі Facebook, Instagram).

Рис. 2. SWOT-аналіз діяльності ДП «ДГ «Таїровське»

Джерело: побудовано авторами

При обґрунтуванні стратегічних орієнтирів діяльності підприємства важливо визначитись із місією та конкретними цілями його функціонування. Відповідно нами побудовано «дерево цілей» ДП «ДГ «Таїровське» на рис. 3, що демонструє розподіл загальної мети (місії) на підцілі, завдання та окремі дії.

Сформована місія ДП «ДГ «Таїровське» - стати провідним постачальником кращих сортів вина і виноградників в Україні та світі, дотримуючись сучасних принципів ведення бізнесу. Для досягнення зазначеної місії визначено стратегічні цілі за 4 напрямками: виробництво, персонал, фінанси, маркетинг.

Слід відмітити, що досягнення зазначених цілей відбуватиметься шляхом впровадження наступних заходів:

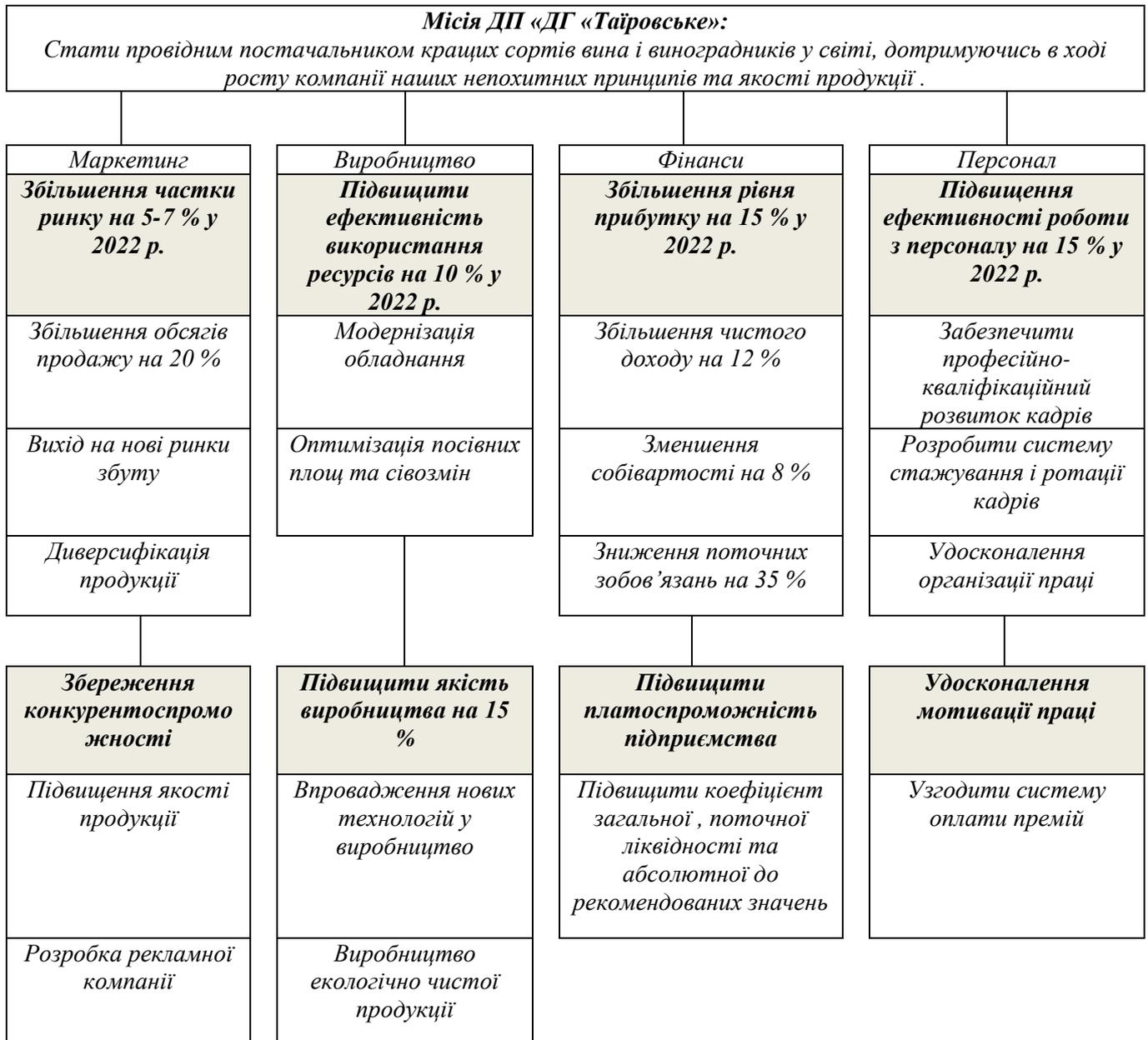
1) у сфері маркетингу: забезпечення збільшення обсягів продажу можливе шляхом розширення ринків збуту, підвищення якості продукції, диверсифікації виробництва; для збереження конкурентної позиції підприємства актуальним питанням є підвищення якості продукції, розробка рекламної компанії, впровадження цінкових знижок; щодо формування позитивного іміджу – дотримання принципів соціальної відповідальності;

2) у сфері виробництва: забезпечення підвищення якості продукції при використанні нових сортів сільськогосподарських культур, впровадженні нових технологій, виробництво екологічно чистої продукції;

3) у сфері фінансів: забезпечення зростання прибутку через зниження витрат, підвищення ціни, збільшення обсягів продажу; прискорення оборотності

готової продукції за рахунок збільшення асортименту продукції, розширення клієнтської бази

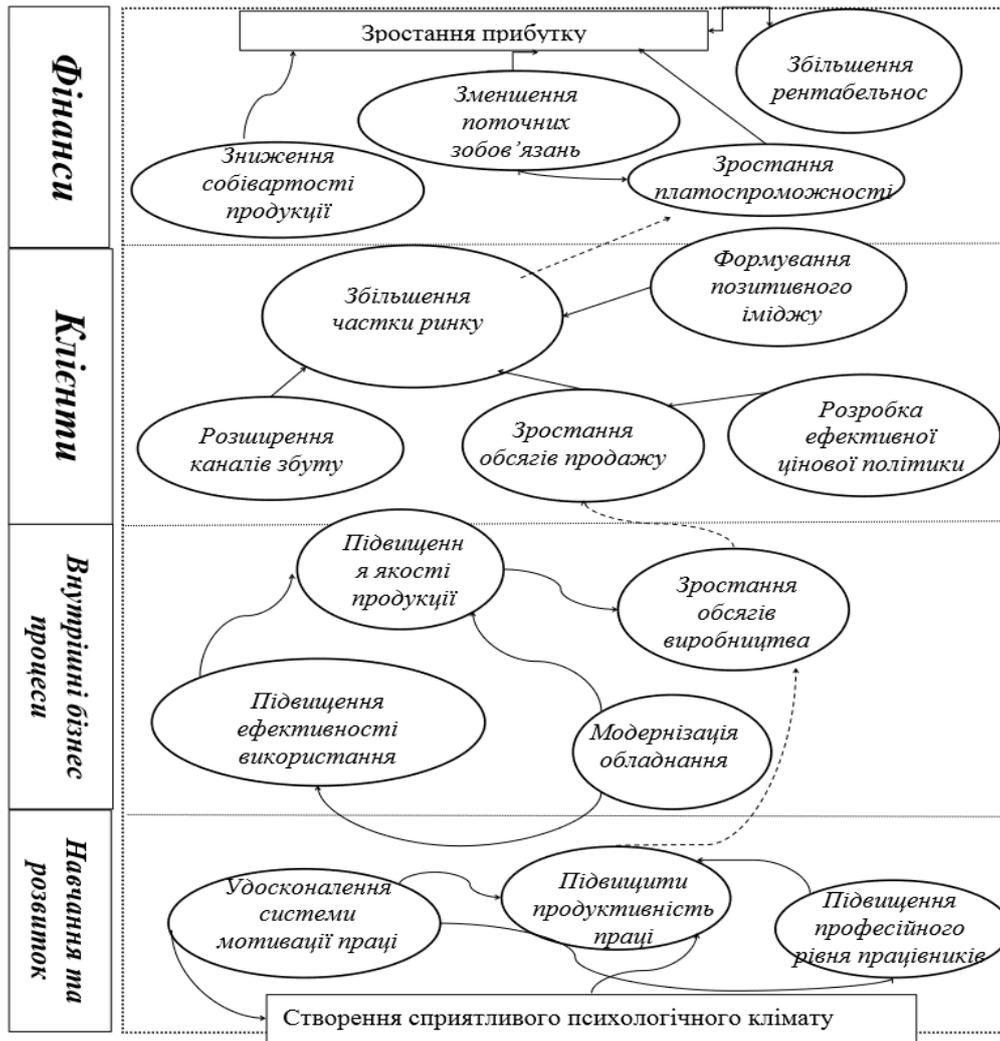
4) у сфері персоналу: забезпечення зростання професійного рівня працівників можна досягнути шляхом підвищення кваліфікації працівників, отримання вищої освіти, участі в семінарах, конференціях, тренінгах; зменшення плинності кадрів за рахунок удосконалення системи мотивації праці, створення сприятливого психологічного клімату.

Рис. 3. «Дерево цілей» ДП «ДГ «Таїровське»

Джерело: побудовано авторами

Інструментом реалізації стратегії є стратегічна карта збалансованої системи показників, у якій всі цілі, завдання, процеси збалансовані по вертикалі й горизонталі. Стратегічну карту для ДП «ДГ «Таїровське» щодо обґрунтування маркетингової стратегії розвитку представлено на рис. 4.

Рис. 4. Стратегічна карта ДП «ДГ «Таїровське»

Джерело: побудовано авторами

Розробка Інтернет-магазину та його використання є актуальним питанням на сьогоднішній день, оскільки мільйони людей щодня, не виходячи з дому, купують різні товари в електронних магазинах. В світі, а зокрема в Україні, величезними темпами росте кількість користувачів Інтернет і, як наслідок, кількість «електронних» покупців.

Характерними рисами Інтернет-магазинів є те, що вони можуть пропонувати значно більшу кількість товарів та послуг, ніж реальні магазини і забезпечувати споживачів значно більшим обсягом інформації, необхідної для прийняття рішення про покупку. Також завдяки використанню Internet технологій є можливою персоналізація підходу до споживачів з врахуванням попередніх відвідувань магазину та зроблених в ньому покупок та використання Інтернет-магазину як ефективного способу маркетингових досліджень (анкетування, конференції покупців і т.п.). Розробка дизайну інтернет-магазину для ДП «ДГ «Таїровське» представлена на рис. 5.

Рис. 5. Розробка Інтернет-магазину ДП «ДГ «Таїровське»

Джерело: побудовано авторами

Таргетована реклама в соціальних мережах зараз один з основних видів реклами в Інтернеті. Крім того, активно використовується так званий SMM-маркетинг в соціальних медіа, суть якого полягає у формуванні та розвитку спільнот навколо сторінки бренду в певній соціальній мережі. Можливість показу рекламних оголошень доступна в будь-якій великій соціальній мережі. Для України основними такими каналами є Facebook і Instagram.

Як відомо, таргетинг допомагає налаштувати рекламну кампанію під конкретні запити користувача, з огляду на його соціальний статус, інтереси, місце розташування, пошукові запити, хобі тощо. Це робить ефективність таргетованої реклами дуже високою. Крім цієї, головної переваги, є також:

- 1) повний супровід під час рекламної кампанії.
- 2) допомогу в написанні, оформленні та редагуванні рекламних оголошень;
- 3) миттєвий запуск таргетованої реклами після оплати;
- 4) можливість одночасно вести кілька рекламних кампаній в соціальних мережах.
- 5) надання статистики про налаштування, ефективність і результати таргетованої реклами в Instagram і Facebook.

Налаштувати таргетовану рекламу в Instagram можна через кабінет комерційного акаунта в мобільному додатку сервісу або через рекламний кабінет в соцмережі Facebook.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Світовий досвід свідчить, що маркетинг є засобом перспективного розвитку сільськогосподарських підприємств. Виходячи з цього, розробка маркетингової стратегії підприємства являє собою процес створення і практичної реалізації генеральної програми дій підприємства. Її мета пов'язана з ефективним розміщенням ресурсів для досягнення цільового ринку.

Розробка маркетингової стратегії підприємства починається із оцінки зовнішнього середовища діяльності підприємства. Оцінка факторів макросередовища діяльності ДП «ДГ «Таїровське» на основі PEST-аналізу показала недосконалість механізму державної підтримки аграрних підприємств, відсутність підготовки кадрів з аграрного маркетингу, недосконале фінансово-

кредитне забезпечення аграрного сектора, непослідовна аграрна політика, невирішеність проблеми формування ринку землі та нестабільність податкової політики.

В результаті проведення SWOT-аналізу визначено слабкі сторони, серед яких відсутність сайту, низька обізнаність споживачів про продукцію, обмежена цільова аудиторія, недостатній розвиток маркетингу на підприємстві. З врахуванням можливостей і загроз розвитку підприємства визначено стратегічні альтернативи, що спрямовані на формування оптимального товарного асортименту та вихід на нові канали збуту продукції за рахунок використання сучасних Інтернет-технологій (розробка інтернет-магазину підприємства, створення сторінки у мережі Facebook, Instagram). Обґрунтовано стратегічні орієнтири розвитку діяльності підприємства шляхом формування місії та побудови «дерева цілей», розробки збалансованої системи показників.

Застосування вищезазначених заходів позитивно вплине на підвищення іміджу діяльності підприємства на вітчизняному ринку та сприятиме підвищенню фінансових результатів діяльності ДП «ДГ «Таїровське».

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание; пер. с англ. СПб: ПИТЕР, 2009. 344 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Анализ, планирование, внедрение, контроль; пер. с англ. М.В. Бугаев и др.; гл. ред. В.А. Усманов. 2-е изд., испр. рус. 9-е изд., междунар. СПб.: Питер, 1999. 887 с.
3. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива; пер. с французского. СПб.: Наука, 1996. 589 с.
4. Минцберг Г., Куинн Дж. Стратегический процесс / Пер. с англ., Ю. Каптуревского. СПб.: Питер, 2010. 688 с.
5. Портер М. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів; пер. з англ. А. Олійник та Р. Сільський. Київ: Основи, 1997. 390 с.
6. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
7. Артимонова І.В. Організаційно-економічні аспекти розвитку маркетингової діяльності на ринку агропродовольчої продукції. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2014. Т.16, №1(1). С. 10-17.
8. Волкова Н.І., Пахомова Л.О. Проблеми застосування маркетингу на підприємствах агропромислового сектору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №6, Т.2. С. 55-57.
9. Данько Ю. І. До питання здійснення маркетингової діяльності аграрними підприємствами. *Вісник ХНТУСГ. Економічні науки*. 2007. Вип. 56. С. 88-93.

10. Сахацький М.П., Запша Г.М., Белевят О.А. Наукові основи формування системи маркетингу в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка харчової промисловості*. 2009. №1. С. 31-34.

11. Соловійова І.О. Формування системи маркетингу в аграрній сфері економіки. *Економіка АПК*. 2006. № 2. С. 103-110.

References:

1. Ansoff I. (2009) Strategic management. Classic edition: *Piter*, 344 [in Ukrainian].

2. Kotler F.(1999) Marketing Management. Analysis, planning, implementation, control; lane. with English M.V. Bugaev et al.; ch. ed. V.A. Usmanov. 2nd ed., Corrected. rus. 9th ed., International SPb.: *Piter*, 887 [in USA]

3. Lambin Jean-Jacques (1996) Strategic Marketing. European perspective; translated from the French. SPb.: *Science*, 589 [in French]

4. Mintzberg G., Quinn J. (2010) Strategic Process. Translated from English, Yu. SPb: *Peter*, 688 [in USA]

5. Porter M.(1997) Competitive Strategy: A Methodology for Analyzing the Industries and Activities of the Competitors; translated from English by A. Olinik and R. Silsky. Kyiv: *Osnivy*, 390 [in Ukrainian]

6. Thompson A.A., Strickland A.J. (1998) Strategic Management. *The Art of Strategy Development and Implementation: Textbook for Universities*. Ed. by L.G. Zaitsev, M.I. Sokolova. Moscow: Banks and Exchanges, UNITI, 576 [in Russia]

7. Artimonova I.V. (2014) Organizational and economic aspects of the development of marketing activities in the market of agri-food products. *Scientific Journal of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology*. №1 10-17. [in Ukrainian]

8. Volkova N.I., Pakhomova L.O. (2011) Problems of marketing in enterprises of agroindustrial sector. *Journal of Khmelnytsky National University*. 55-57. [in Ukrainian]

9. Danko Y. I. (2007) To the implementation of marketing activities agrarian enterprises. *Journal of KNTUSG. Economical Sciences*. 88-93.[in Ukrainian]

10. Sakhatsky M.P., Zapsha G.M., Belevyat O.A. (2009) *Scientific foundations of formation of marketing system in agricultural enterprises. Economics of Food Industry*.31-34.[in Ukrainian]

11. Solovyova I.O. (2006) Formovannya sistemi marketingov v agrarnii sferi ekonomiki. *Economy of Agroindustrial Complex*. № 2.103-110. [in Ukrainian]

УДК 336.221.264

Найда Андрій Васильович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-6371-1382
andrew.od2017@gmail.com

Коваленко Алла Олександрівна,
здобувач освітнього ступення «Магістр»
за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування»
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-4910-7584
alla.kovalenko2015@ukr.net

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Анотація

Розглянуто та проаналізовано трактування поняття «податкове навантаження». За результатами проведеного аналізу виявлено, що єдиного підходу до роз'яснення серед вчених-економістів не існує. Визначено недоліки тлумачень та сформовано авторське визначення податкового навантаження, яке в подальшому буде використовуватись для формування єдиної методики розрахунку податкового тиску як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Визначено рівень податкового навантаження в Україні та розроблено шляхи його оптимізації. Здійснено оцінку податкового навантаження країн Європейського Союзу у порівнянні з Україною.

***Ключові слова:** податкова політика держави, податкове навантаження, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, соціально-економічний розвиток.*

UDC 336.221.264

Naida Andrii V.,
Doctor of Economics, Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxes
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-6371-1382
Email: andrew.od2017@gmail.com

Kovalenko Alla O.,
Master's degree
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-4910-7584
Email: alla.kovalenko2015@ukr.net

REALITIES OF STATE SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

Abstract

Ensuring the correct calculation of taxes, timely payment of taxes and other mandatory payments is one of the tasks of tax policy of the state. It is through the indicators of the tax burden that it is possible to assess the fiscal impact of the tax system on the country's economy, which is formed by combining the impact of all taxes on the financial activities of the entity.

The purpose of the study is to substantiate the theoretical and methodological foundations of the tax burden and develop ways to optimize it in Ukraine.

The interpretation of the concept of "tax burden" is considered and analyzed. The analysis revealed that there is no single approach to explanation among economists. The shortcomings of interpretations are identified and the author's definition of the tax burden is formed - this is an indicator that characterizes the level of state intervention through taxation of taxpayers at the micro and macro levels.

It is determined that the level of tax burden in Ukraine is not high and is estimated at 33.09% according to official data. However, Ukraine's effective taxation system is hampered by the high level of corruption of certain regulatory authorities, the significant level of shadowing of the economy and the imperfection of control over taxpayers.

Optimization of the tax burden on taxpayers in Ukraine is possible only if the redistribution of the tax burden between bona fide and unscrupulous (shadow) taxpayers and the improvement of the system of tax benefits. That is, the de-shadowing of the economy is one of the most important prerequisites for the ability to correctly determine and distribute the tax burden on businesses.

***Key words:** tax policy of the state, tax burden, gross national product, gross domestic product, socio-economic development.*

Вступ. Одним із ключових та найвпливовіших важелів державного впливу на економіку країни - податки, завдяки їм акумулюються кошти бюджетів на місцевому та державному рівнях для здійснення покладених на неї функцій та завдань. На рівень податкового навантаження впливають завищені та необґрунтовані ставки податків, відсутність ефективної податкової політики, до кінця непродуманий механізм адміністрування. Все це провокує збільшення тіньового сектору економіки країни.

Одним із завдань податкової політики держави є забезпечення правильності обчислення податків, своєчасність сплати податків та інших обов'язкових платежів. У податковій політиці основний акцент робиться на фіскальну функцію. Саме через показники податкового навантаження можна оцінити фіскальний вплив податкової системи на економіку країни, яке формується шляхом об'єднання впливу всіх податків на фінансову діяльність суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-прагматичну проблематику з питань податкового навантаження висвітлено у працях представників світової економічної думки К. Вікселя, Е. Ліндаля, Р. Масгрейва, А. Пігу, У. Петти, А. Лаффер, П. Гензель, К. Брауер, Дж. Стігліц, Е. Селігмен, П. Самуельсона, Б. Селігмена, А. Сміта, і таких українських науковців, як: Ю.М. Барулин, Н.Я. Берч, В. О. Білостоцька, В. О. Григоренко, О.В. Годованець, Ю.М. Кушнірчук, Н.М. Левченко, Т.Я. Маршалок, О. І. Новік, В. І. Острівецький, А.

Соколовська, М.І. Туган-Барановський, І. Франко, О. А. Фрадинський, Т.Ф. Юткина, Н.В. Ярова та ін. [1-13, 20-23].

Вченими зроблено вагомий внесок у розробку проблематики податкового навантаження, зокрема, з питань розкриття його змісту, методики оцінювання, впливу на підприємницьку активність та виконання податкових зобов'язань. Проте, для практичного застосування наукових розробок терміновою є потреба: 1) уніфікованого підходу до розуміння сутності податкового навантаження; 2) раціонального вибору показників, які б достовірно відображали рівень податкового навантаження та його розподіл між споживанням, доходами і майном, а також між категоріями платників; 3) обґрунтування критеріїв оптимізації з урахуванням нерівномірності розподілу та високого рівня тінізації доходів; 4) розробки напрямів удосконалення справляння та адміністрування податків для досягнення оптимального рівня податкового навантаження. Дослідження цих питань свідчить про актуальність, теоретичну та практичну значимість обраної теми.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад податкового навантаження та розробка напрямів оптимізації його в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «податкове навантаження» був введений одночасно з терміном «податки», досить немає єдиного загальноприйнятого визначення терміну «податкове навантаження». Багато вчених-економістів досліджували питання податкового навантаження, його вплив на добробут населення, обсяг державних надходжень, ефективність діяльності підприємств та на економіку країни в цілому.

Основоположник теорії оподаткування Вільям Петті у «Трактаті про податки та збори» займався пошуком альтернативного рішення знизити невдоволення населення через введення податків до мінімуму [1, с. 12].

Серед українських вчених-економістів користуються великою популярністю підходи М. І. Туган-Барановського [2, с. 421]. У своїй роботі «Основи політичної економії» він висловився проти прогресивного прибуткового податку. Він вважав, що на покриття витрат держави треба використовувати добровільні кошти, а не закріплювати у законодавстві ставки податку, які загрожують майновим інтересам приватних осіб.

Іван Франко у праці «Сила податкова Галичини» наголошував на важливості податкових зборів для перерозподілу багатства серед різних верств населення, але народ не повинен страждати від занадто високих податків [3, с. 139]. Як наслідок, ми спостерігаємо, що у часи, коли творив дослідник, трудове населення опинялось в тяжкому економічному становищі від надмірних непрямих податків.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення поняття «податкове навантаження (табл. 1).

Розбіжність вчених у трактуванні цього визначення є очевидною. Одні за основу беруть доходи платника податків, інші, навпаки, – його витрати. Деякі звертають увагу тільки на загальну суму податків, сплачених до бюджету, інші співставляють їх з ВВП або ВНП за умови розгляду податкового навантаження

на макрорівні, в той час як на макрорівні податкове навантаження співвідносять до валових доходів платників. Узагальнюючи наведені визначення можна стверджувати, що податкове навантаження — це показник, який характеризує рівень державного втручання, шляхом оподаткування платників податку на мікро- та макрорівні.

Таблиця 1

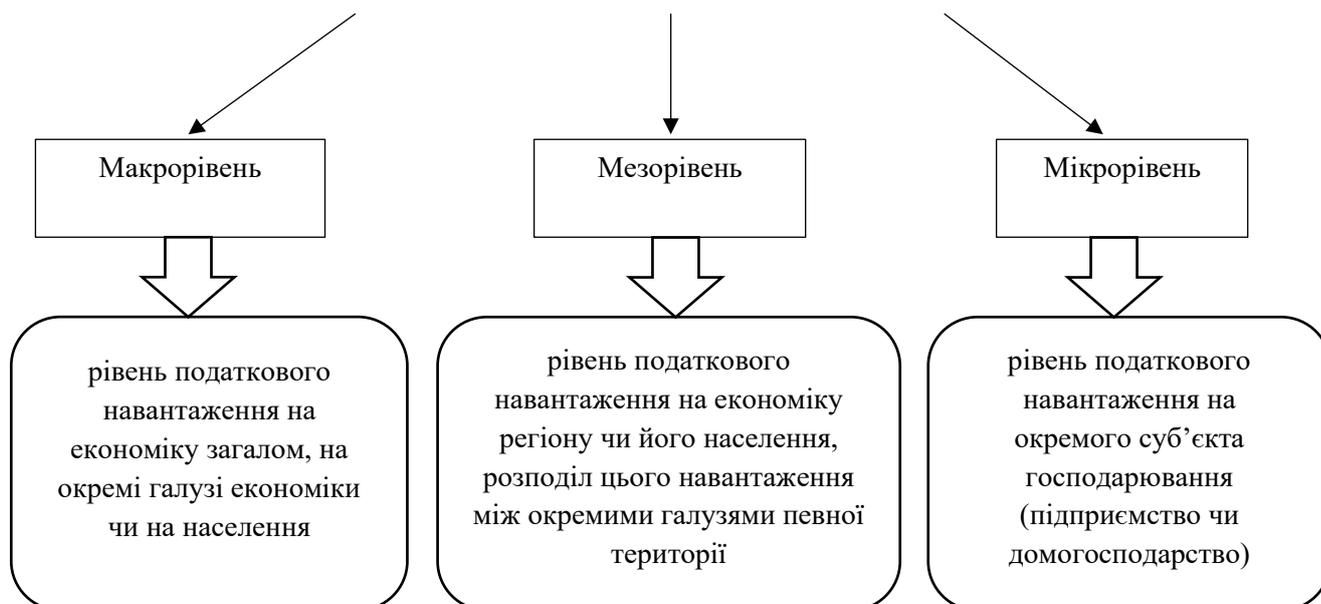
Економічний зміст поняття «податкове навантаження»

Автор	Визначення
В.О. Білостоцька	Частка створеного продукту, що вилучається на користь держави, шляхом оподаткування [4].
А.М. Соколовська	Ефект впливу податків на економіку загалом та окремих її платників, пов'язаний із економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [5].
О.А. Фрадинський	Узагальнений показник, який характеризує величину податкових вилучень на макрорівні (держави) або мікрорівні (господарючого суб'єкта) [6].
Н.Я. Берч	Показник ефективності рівня втручання держави через податки в діяльності платників [7].
Ю.М. Барулін	Фінансове поняття, яке характеризує у відносній формі ту частину вартості виробленого суспільного продукту, що розподіляється і перерозподіляється в дохід держави опосередковано через механізми оподаткування. Він оцінює податкове навантаження з 2 позицій: 1) як форму монопольної ціни сукупних суспільних благ; 2) як розрахунковий показник кількісного виміру цінних параметрів оцінки послуг, наданих державою [8].
Н.М. Левченко	Показник ефективності податкової політики, який впливає на наповнення державних доходів, рівень податкових надходжень у структурі ВВП і відповідно частку ВВП на душу населення [9].
К.С. Фуга	На макроекономічному рівні податкове навантаження – це сума виплачених обов'язкових платежів на користь держави у ВВП країни та визначається як відношення загальної суми податкових платежів до ВВП. На мікрорівні, тобто на рівні підприємства, податкове навантаження – це відношення суми сплачених податків до чистого прибутку суб'єкта господарювання [10].
О.В. Годованець	Узагальнена характеристика діяльності податкової системи держави, яка показує, як податки впливають на фінансовий стан платників податків або на народне господарство в цілому [11].
Т.Ф. Юткина	Комплексна характеристика, яка окрім співвідношення нарахованих податків і доходів підприємства, характеризує кількість податків та інших обов'язкових платежів, структуру податків та механізм їх сплати [12].

Складено авторами на основі джерел [4-12]

Сутність поняття «податкове навантаження» в науковій літературі формулюють на мікро- та на макрорівні, але окремі науковці виділяють також мезорівень (рис.1).

Рівні податкового навантаження

Рис. 1. Рівні податкового навантаження

Джерело: складено авторами на основі [13]

Податкова система та податкове навантаження є одними з визначальними факторами, що впливають на економічний розвиток країни. Економічне процвітання нашої держави неможливий без побудови ефективної та справедливої податкової системи. Для визначення шляхів її удосконалення першочергово потрібно провести детальний аналіз її сучасного стану.

У таблиці 2 проведено розрахунки податкового навантаження в Україні. Відзначимо, що рівень податкового навантаження в Україні постійно змінювався. Якщо за базу аналізу брати 2015 р., то в наступних роках спостерігається зростання податкового навантаження. Так, у 2017 р. рівень податкового навантаження досяг свого максимуму та склав 27,76 % проти 25,5 % у 2015 р. Однак, у 2019 р. податкове навантаження зменшилося до 26,93 %.

Доповненням до зазначеного показника є показник податкового навантаження на працю. Даний коефіцієнт враховує податки на працю, які відносять до неподаткових платежів. Відтак, найбільше значення даний коефіцієнт мав у 2015 р. і складав 8,65 %, найменшу у 2016 р. – 4,57 %. Починаючи з 2016 р. податкове навантаження на працю зростає і уже в 2019 р. складає 6,17 %. З метою зниження податкового навантаження на працю в Україні проведено пенсійну реформу, відповідно до якої зріс вік виходу на пенсію населення та необхідний страховий стаж для отримання пенсії.

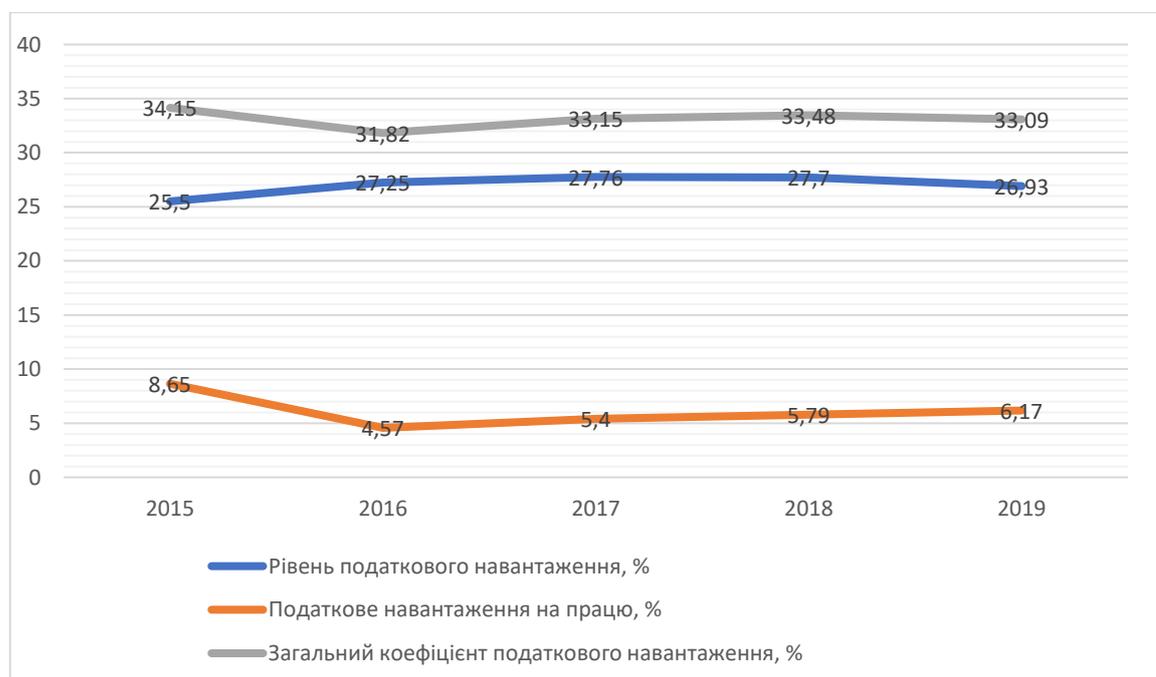
Таблиця 2

Динаміка податкового навантаження України

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Податкові надходження, млрд. грн	507	650	828	986	1070
ВВП, млрд. грн	1988	2385	2983	3560	3974
Рівень податкового навантаження, %	25,5	27,25	27,76	27,7	26,93
Власні доходи пенсійного фонду, млрд. грн.	172	109	161	206	245
Податкове навантаження на працю, %	8,65	4,57	5,4	5,79	6,17
Загальний коефіцієнт податкового навантаження, %	34,15	31,82	33,15	33,48	33,09

Джерело: складено авторами на основі [14, 15, 16]

Загальний коефіцієнт податкового навантаження максимального значення досягнув у 2015 р. і склав 34,15 %, у 2016 р. його мінімальне значення склало 31,82 %. Протягом 2017-2019 рр. даний коефіцієнт коливався і перебував у межах 33 %, на кінець 2019 р. склав 33,09 %. Динаміку податкового навантаження в Україні графічно відобразимо на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка податкового навантаження в Україні, %

Джерело: складено авторами на основі [14, 15, 16]

Слід зазначити, що податки є основним джерелом надходження до Державного бюджету України. Тому суттєвих резервів щодо загального

зниження рівня податкового навантаження не має. Однак необхідно шукати альтернативні шляхи та резерви перерозподілу податкового навантаження. Цього можна досягнути, зокрема, через перерозподіл оподаткування як відносно об'єктів, так і суб'єктів.

Необхідно додати, що у міжнародній практиці прийнято проводити розрахунки податкового навантаження не лише загального, але й по кожному виду податку. Це дозволяє визначити ті види податку, які здійснюють найбільше навантаження. Результати розрахунку цих показників наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Показники вимірювання податкового навантаження в Україні

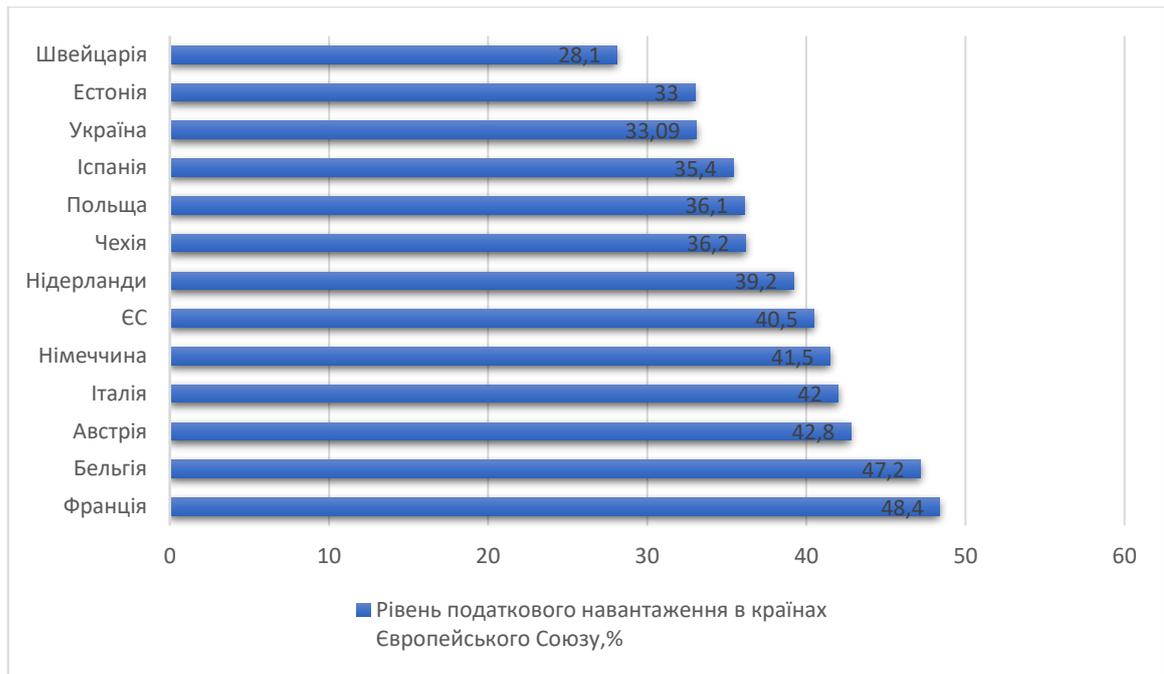
Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Податок на додану вартість, млрд. грн	178	235	313	375	378
Податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн	100	138	186	230	275
Податок на прибуток підприємства, млрд. грн	39	60	73	107	117
Акцизний податок, млрд. грн.	62	90	114	127	130
Податкове навантаження з ПДВ, %	8,95	98,5	10,49	10,53	9,51
Податкове навантаження з ПДФО, %	5,03	5,79	6,24	6,46	6,92
Податкове навантаження з ПП, %	1,96	2,52	2,45	3,01	2,94
Податкове навантаження з акцизу, %	3,12	3,77	3,82	3,57	3,27

Джерело: розраховано авторами на основі [9,13,15]

Спостерігається чітка тенденція щодо зростання податкового навантаження з ПДВ та ПДФО протягом 2015-2018 рр., але його зменшення уже в 2019 р. Податкове навантаження з прибутку підприємства має різні коливання. Зокрема, найменше значення має у 2015 р. і складає 1,96 %, у 2016 р. зростає до 2,52 %, у 2017 р. зменшується до 2,45 %, в наступному році знову збільшується до 3,01 %, а у звітному році складає 2,94 %. Тобто динаміка цього показника має синусоїдну тенденцію.

Найбільше податкове навантаження в залежності від виду оподаткування має податок на додану вартість, яку сплачують покупці продукції чи послуг. Оскільки податок на додану вартість автоматично закладений уже в ціну продукції. Також значний рівень податкового навантаження має податок з доходів фізичних осіб.

Щоб зрозуміти наявний рівень податкового навантаження в Україні, потрібно порівняти його з іншими державами світу. Особливої актуальності це набуває в умовах євроінтеграційних процесів. Користуючись офіційними даними Євростату, на рис. 3 відобразимо податкове навантаження в різних державах світу.

Рис. 3. Рівень податкового навантаження в країнах Європейського Союзу у 2019 р.

Джерело: складено авторами на основі [17]

Для більшості держав світу характерне помірно податкове навантаження. Вважається, що найбільш оптимальним є рівень податкового навантаження, що складає 40-45 %. Примітно, що у кожній державі Європейського Союзу існує різний рівень податкового навантаження. Це насамперед залежить від загальної податкової політики у конкретній державі, податкових ставок та об'єктів і баз оподаткування. В середньому по державам Європейського Союзу рівень податкового навантаження складає 40,5 %. Україна в наведеному рейтингу має один з найменших рівнів податкового навантаження, при цьому економічний розвиток країни є далеко позаду від інших.

Слід відмітити, що в Україні податкове навантаження оцінюється в 33,09 % згідно офіційних даних. Тому вважається, що рівень податкового навантаження в Україні є не високим. Проте, ефективній системі оподаткування України заважає високий рівень корумпованості окремих контролюючих органів влади, значний рівень тінізації економіки та недосконалість контролю за платниками податків.

Для аналізу та оцінки податкового навантаження прийнято використовувати міжнародний рейтинг Paying Taxes. Він складається міжнародною компанією з консалтингу та аудиту PricewaterhouseCoopers (PwC) при співпраці з Світовим банком. Даний рейтинг враховує три важливих показника: загальний рейтинг податкового навантаження, кількість податкових платежів та час на сплату податків.

Кожна країна світу намагається максимально наблизитися до оптимальних критеріїв фіскального тиску, які дозволяють взаємодіяти державним органам влади та підприємствам із врахуванням інтересів кожної зі сторін.

Підтвердженням достатньої ефективності системи оподаткування в Україні є покращення позицій в міжнародних рейтингах.

У табл. 4 наведемо основні елементи рейтингу Paying Taxes щодо України в 2015-2020 рр.

Таблиця 4

Основні елементи рейтингу Paying Taxes щодо України

Рік	Кількість платежів на рік	Час до сплати податкових платежів на рік, час	Сукупна податкова ставка, % від прибутку	Місце України серед інших країн світу за рівнем розвитку податкової системи
2015	5	356	52,3	108
2016	5	328	37,8	107
2017	5	328	41,7	43
2018	5	328	45,2	54
2019	5	237	40,4	65
2020	5	234	40,5	65

Джерело: складено автором на основі [18, 19]

З даних таблиці видно, що Україна до 2015 року займала одну з останніх позицій у списку країн за рівнем розвитку податкової системи. Але після проведення реформ у податковій сфері, зокрема, скорочення кількості податкових платежів, спрощення умов обчислення та сплати податків, удосконалення систем автоматизації адміністрування податків, Україна піднялася у рейтингу на 43 місце у 2017 р., що говорить про сприяння привабливості розвитку бізнесу в країні.

Слід відмітити, що протягом аналізованого періоду часу значно скоротилася кількість годин необхідних на сплату податків з 356 до 234 годин. У значній мірі це відбулося завдяки розвитку інтернет-технологій та впровадження електронного кабінету платників податків. Інших суттєвих покращень у вітчизняній системі оподаткування не спостерігалось.

Оптимізація податкового навантаження на платників податків в Україні можлива лише за умови перерозподілу податкового навантаження між добросовісними й недобросовісними (тіньовими) платниками податків та удосконалення системи податкових пільг. Тобто детінізація економіки є однією з найважливіших передумов для можливості коректно визначати і розподіляти податкове навантаження на суб'єктів господарювання.

Висновки. Отже, реальне податкове навантаження в Україні, яке несуть законослухняні платники податків, набагато вище від офіційно визначеного. Головними причинами цієї розбіжності є: по-перше, відсутність стабільної та послідовної податкової політики, науково обґрунтованих орієнтирів її

проведення; постійні зміни податкового законодавства, які практично неможливо відстежити та виконати; по-друге, наявність значної кількості податкових пільг та преференцій, що надаються різним категоріям платників податків; по-третє, існування механізму незаконного тіньового податкового тиску, який ставить суб'єкти господарювання у скрутне становище, наявність хабарництва та корупції, що дає змогу багатьом підприємцям уникати сплати повної суми податків.

Ці та низка інших причин ускладнюють проблему надмірного податкового навантаження. Як наслідок, податкова система в цілому виконує антистимулюючий вплив на економіку, принципи оподаткування порушуються, а податковий тягар змушує діяти нелегально.

Україна задекларувала бажання в найближчій перспективі приєднатись до європейської спільноти. Для інтеграції в європейське суспільство, зокрема економічну систему, необхідно вирішити низку проблем, серед яких важливе значення має тінізація економіки.

У пошуках виходу з даної ситуації основну увагу необхідно приділити двом основним напрямам:

1. Створення належних макроекономічних умов для стимулювання сукупного попиту як вирішального фактора пожвавлення економіки, нарощування виробництва, а відтак і розширення податкової бази, що при тих же розмірах податкових ставок (тобто без посилення податкового навантаження) забезпечить ріст дохідної частини бюджету. Через механізм останнього держава за рахунок збільшення отриманих надходжень зможе більшою мірою стимулювати попит, збільшивши та забезпечивши своєчасну виплату заробітних плат, пенсій, соціальних виплат тощо, збільшивши видатки на інвестиційно-інноваційну діяльність.

2. Другий напрям вирішення цієї проблеми, який є більш прийнятним для економіки України, базується на теорії економіки пропозиції. Інтерпретація аргументів прибічників даної теорії представлена кривою Лаффера – залежність податкових надходжень у бюджет від розміру податкових ставок. Це надасть можливість визначити передумови оптимізації податкового навантаження в Україні з використанням математичних та емпіричних аспектів кривої Лаффера.

Проблема може вирішуватись тим чи іншим методом, але вона не дасть якісних результатів, якщо оподаткування не буде справедливим.

Аналіз податкового навантаження в Україні свідчить, що його скорочення є однією з передумов підвищення ділової активності, детінізації економіки і активізації інвестиційної діяльності. Однак для вирішення цієї проблеми потрібна клопітка робота професіоналів щодо: перекидання лазівок у податковому законодавстві, які дозволяють приховувати фактичні доходи від оподаткування; скасування необґрунтованості податкових пільг; приведення у відповідність обліку податків та спрощення механізму розрахунку податкових зобов'язань; досягнення виваженого балансу, упорядкування і усунення дублювання функцій численних контролюючих органів; надання системі фінансових санкцій стимулюючого, а не карального характеру.

Список використаної літератури

1. Петти У. Трактат о налогах и сборах. Антология экономической классики. М.: Эконом, 1993. С. 5-78.
2. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 628 с.
3. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 44, кн. 1. Київ: Наук. думка, 1984. 865 с.
4. Білостоцька В.О., Острівецький В.І. Податкове навантаження в Україні. *Фінанси України : Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України*. 2002. № 12. С. 75-79.
5. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки. *Економіка України*. 2006. № 7. С. 4-12.
6. Фрадинський О. А. Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 1. Т. 1. С. 79-82.
7. Берч Н.Я. Податкове навантаження як окрема економічна категорія: теоретична сутність та спроби обрахунку. *Наукові праці НДФІ*. 2008. № 2(43). С. 111-118.
8. Барулин Ю.М. Теория и история налогообложения : учебное пособие. М. : Экономистъ, 2006. 319 с.
9. Левченко Н.М. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання. *Сталий розвиток економіки*. 2010. № 6. С. 270-275.
10. Фуга К.С. Вплив податкового навантаження на діяльність підприємств. *Проблеми економіки, менеджменту та сільської кооперації : матеріали міжнародної науково-практичної інтернетконференції*. 2015. С. 396.
11. Годованець О.В., Маршалок Т.Я. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави. *Економічний аналіз : зб. наук. праць каф. екон. аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту*. 2008. № 3. С. 85-89.
12. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение : ученик. М. : ИНФРА-М, 1998. 429 с.
13. Григоренко В. О. Вплив податкового навантаження на фінансовий потенціал території. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2013. №1. С. 120-124.
14. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/cons/2017/>
15. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html
16. Загальнодержавні податки та збори. URL: <https://m.zir.tax.gov.ua/main/index/stavki>
17. База даних Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/data/database>

18. World bank group Paying taxes. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/ukraine>.

19. Paying Taxes. The World Bank Group, PwC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/explorer-tool.html>

20. Новік О. І. Тлумачення поняття «податкове навантаження у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №6. С. 756-762 URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/155.pdf>

21. Жидкова Е.Ю. Налоги и налогообложение. – 2-е изд., перероб. и доп. – М. : Эскимо, 2009.

22. Кушнірчук Ю.М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20/11. С. 161-169.

23. Ярова Н.В. Податкове навантаження та його оцінка розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец.08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; Інститут економіки та прогнозування національної академії наук України. Київ, 2010. 21 с.

References:

1. Petty, W. (1993) Treatise on Taxes and Duties. Anthology of Economic Classics. Ekonom [in Russian].

2. Tugan-Baranovsky, M.I. (2003) Fundamentals of political economy. L'viv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

3. Franko, I. (1984) Collection of works: in 50 vols. Vol. 44, book. 1. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

4. Bialystok, V.O. & Ostrivetsky V.I. (2002) Tax burden in Ukrain. *Finansy Ukrayiny* 12., 75-79. [in Ukrainian].

5. Sokolovska, A. (2006) Theoretical principles of determining the tax burden and the level of taxation of the economy *Ekonomika Ukrayiny*, 7, 4-12. [in Ukrainian].

6. Fradynsky, O.A. (2010) The concept of tax burden and approaches to its definition. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 1. 79-82. [in Ukrainian].

7. Birch, N. Ya. (2008) Tax burden as a separate economic category: theoretical essence and attempts to calculate. *Naukovi pratsi NDFI*, 2 (43), 111–118. [in Ukrainian].

8. Barulin, Yu. M. (2006) Theory and history of taxation: a textbook М.: Ekonomist [in Russian].

9. Levchenko, N.M. (2010) Systematization of methods for assessing the tax burden on business entities. *Stalyy rozvytok ekonomiky*, 6, 270–275 [in Ukrainian].

10. Fuga, K.S. (2015) Influence of tax burden on the activity of enterprises *Problemy ekonomiky, menedzhmentu ta sil's'koyi kooperatsiyi : materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi internetkonferentsiyi*, 396. [in Ukrainian].

11. Godovanets, O.V. & Marshal, T.Ya. (2008) Tax burden: an important factor in the socio-economic strategy of the state. *Ekonomichnyy analiz : zb. nauk. prats' kaf. ekon. analizu Ternop. nats. ekon. un-tu*, 3, 85–89 [in Ukrainian].

12. Yutkina, T.F. (1998) Taxes and taxation: student. M.: INFRA-M [in Russian].

13. Grigorenko VO Influence of tax burden on the financial potential of the territory. *Vseukrayins'kyi naukovy-vyrobnychyy zhurnal «Innovatsiyna ekonomika»*, 1, 120-124 [in Ukrainian].

14. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine URL: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/cons/2017/> [in Ukrainian].

15. Gross domestic product (at actual prices). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html [in Ukrainian].

16. National taxes and fees. URL: <https://m.zir.tax.gov.ua/main/index/ставки> [in Ukrainian].

17. Eurostat database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/data/database> [in Ukrainian].

18. World bank group Paying taxes. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine>. [in Ukrainian].

19. Paying Taxes. The World Bank Group, PwC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/explorer-tool.html> [in Ukrainian].

20. Novik, O.I.(2015) Interpretation of the concept of "tax burden in domestic and foreign literature. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 6, 756-762 URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/155.pdf> [in Ukrainian].

21. Zhidkova, E.Yu. (2009) Taxes and taxation. M.: Eskimo [in Russian].

22. Kushnirchuk, Y.M. (2010) Optimization of the level of fiscal burden in order to provide economic security to the state. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, 20/11, 161-169 [in Ukrainian].

23. Yarova, N.V. (2010) Tax burden and its assessment of development. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

УДК 336.76:339.72(477)

Петренко Ольга Павлівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0001-9722-3785
leka_m@ukr.net

Братінова Марія Георгіївна
здобувачка вищої освіти
990099vrsmart@gmail.com

РИНОК НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Анотація

В статті розглянуто основні складові ринку небанківських фінансових послуг України та особливості діяльності небанківських фінансових установ. Розкрито їх сучасний стан, сильні сторони та умови поживлення ринку небанківських фінансово-кредитних послуг. Розкрито шляхи економічного розвитку ринку небанківських кредитно-фінансових послуг в рамках: макроекономічної стабільності; дотримання високих стандартів корпоративного управління та прозорості, які матиме позитивний вплив на рівень довіри до ринку та надасть йому додатковий поштовх розвитку та в частині регулювання на міжнародних стандартах, включаючи імплементацію вимог законодавства ЄС.

Ключові слова: ринок небанківських фінансових послуг, кредитно-фінансові установи, страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, фінансові компанії, фінансові операції.

UDC 336.76:339.72(477)

Petrenko Olga P.,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Economic Theory and Economics
of Enterprises Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-9722-3785
leka_m@ukr.net

Bratinova Maria G.
higher education
990099vrsmart@gmail.com

MARKET OF NON-BANK FINANCIAL SERVICES OF UKRAINE

Abstract

The purpose of the article is to study the current state of the non-banking financial services market, their impact on the national economy and development prospects.

The scientific novelty is disclosure of the main components of the market of non-banking financial services in Ukraine and features of non-banking financial institutions. Their current state, strengths and conditions of revival of the market of non-bank financial and credit services are revealed. The ways of economic development of the market of non-bank credit and financial services

within the limits of: macroeconomic stability are revealed; adherence to high standards of corporate governance and transparency, which will have a positive impact on the level of confidence in the market and give it additional impetus for the development and regulation of international standards, including the implementation of EU legislation.

Conclusions. It is possible to use non-bank credit and financial institutions in the financial market of the state to attract the role of intermediaries. For further economic development of the market of non-bank credit and financial services it is necessary to support certain requirements: 1) Non-bank financial institutions must maintain stability in the financial system of the country, which grows in terms of replenishment of financial services. 2) The non-banking sector must adhere to high standards of corporate governance and transparency, which will have a positive impact on the level of market confidence and give it an additional impetus to development. 3) The system of regulation and supervision of the NBFIs sector should be based on international standards, including the implementation of EU legislation.

Key words: non-banking financial services market, credit and financial institutions, insurance companies, credit unions, private pension funds, pawnshops, financial companies, financial operations.

Вступ. Основою ефективного функціонування економіки України виступає фінансова система. Головним завданням якої виступає забезпечення стабільного економічного зростання шляхом раціонального розподілу ресурсів економіки, капіталу та наявності конкурентної ринкової практики.

Дослідження фінансового ринку та його послуг передбачає розкриття методологічних засад його функціонування. Сучасний фінансовий ринок представлений банківськими та небанківськими фінансовими установами, стимулює фінансові потоки та значно зменшує витрати при формуванні попиту і пропозиції на фінансові послуги. Небанківські фінансові установи виступають посередниками, які трансформують заощадження населення у інвестиції, що надходять у економіку країни. Враховуючи нинішнє положення, банківські установи не завжди спроможні задовольняти весь спектр фінансових послуг, яких потребують суб'єкти фінансового ринку. У цій ситуації актуальності набуває діяльність небанківських фінансових установ, особливістю розвитку яких є необхідність у поліпшенні кількісних та якісних показників на фінансовому ринку. Підвищення ефективності та перебудова системи функціонування небанківського посередництва стає найважливішим чинником, який здатний забезпечити розвиток вітчизняного фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що не достатньо досліджено вплив небанківських фінансових установ на економічне зростання в Україні, в той же час, як в інших країнах такі установи стають додатковим ефективним джерелом зростання економіки.

Вивченню значення небанківських фінансових установ присвячено наукові праці як вітчизняних, так й закордонних дослідників. Так, Зюзіна А.Ю. відмічає, що «Фінансові посередники відіграють велику роль у заснуванні фінансової бази для діяльності підприємств реального сектору економіки й також стимулюють економічний розвиток усієї держави» [1,с.413].

На думку вчених Ахмеда Ризвана та Андрія Семенова, роль небанківських фінансових установ України, які з'явилися в період трансформації національної

економіки залишається досить обмеженою через великі ризики інвестицій. Сьогодні, коли процеси приватизації в реальному секторі завершені, і національна економіка потребує наявності довгострокового та дешевого капіталу для забезпечення інноваційних процесів, роль небанківських фінансових установ істотно зростає [2,с.39]. Пшик Б.І. надає в своїх дослідженнях небанківським фінансовим установам провідне місце у загальному механізмі організації та регулюванні економічного життя суспільства, від ефективності функціонування яких залежить успіх соціально-економічних перетворень в країні. У розвинутих ринкових країнах саме небанківські фінансові установи є важливим чинником економічного зростання країни та забезпечення її економічної безпеки [3,с. 988].

Гнатів В.А. вказує на те, що «Кредитно-фінансові установи – об'єктивна необхідність для ефективного функціонування ринкової економіки. Вони не тільки є потужними конкурентами банків за вільні грошові капітали, що само по собі має позитивне значення, а й надають економічним суб'єктам такі фінансові послуги, виконання яких не вигідно або законодавчо заборонено банкам. Функціонування небанківських фінансових установ повинно забезпечуючи тісний зв'язок між суб'єктами господарювання, населенням і небанківськими фінансовими установами» [4].

Метою статті є дослідження сучасного стану функціонування ринку небанківських фінансових послуг, їх вплив на національну економіку та перспективи розвитку.

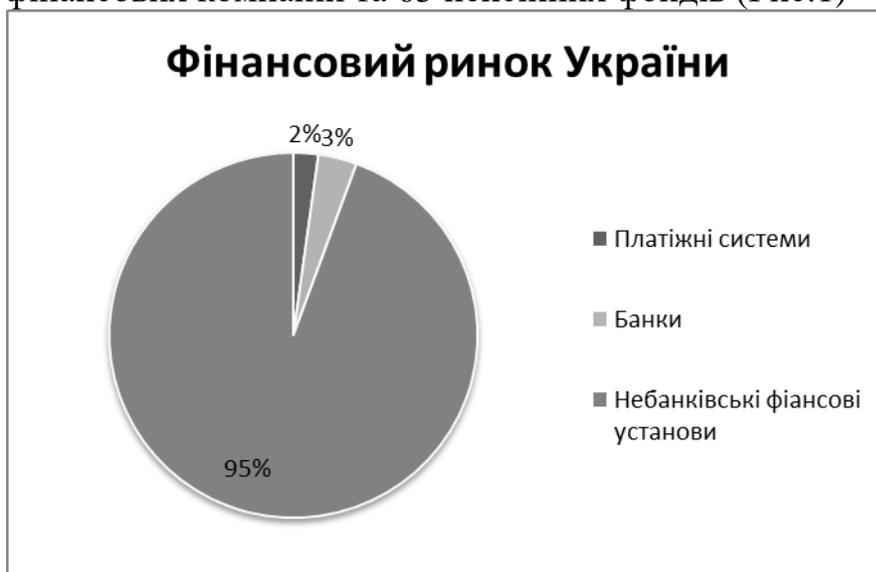
Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан та ускладнення способів та форм тимчасово розміщених коштів призводять до появи нових видів професійної діяльності, які спрямовані на обслуговуванні фінансових операцій [5]. Ця професійна діяльність представляє собою різноманіття з надання фінансових послуг не тільки юридичним, а й фізичним особам.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринкових фінансових послуг» визначає сутність фінансових послуг та суб'єктів, які їх надають. Отже «фінансова послуга» - це операція з фінансовими активами, яка передбачена законодавством та здійснюється в інтересах третіх осіб з метою збереження реальної вартості фінансових актів [7].

До суб'єктів, що надають фінансові послуги відносять: страхові компанії, ломбарди, банки, пенсійні фонди та інші юридичні особи, які займаються наданням фінансових послуг. З числа таких фінансових установ виділяють юридичні та фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю та мають право надавати фінансові послуги на території України. Тобто, законодавство держави розмежовує ринки фінансових послуг та фінансові ринки. Частина таких послуг надають юридичні особи, які не є банком, але ж мають право надавати одну або декілька фінансових послуг та зареєстровані у державному реєстрі фінансових установ. Ці фінансові установи визначені як небанківські фінансові установи [7].

Небанківські фінансові установи виступають як альтернатива банківському сектору. Це установи, які надають фінансові послуги та банківські послуги, не відповідаючи законодавчому визначенню банку. На них поширюються банківські норми. Ці організації в іноземних країнах відіграють вирішальну роль в економіці, пропонуючи свої послуги в міських, а також сільських районах, переважно надаючи позики, що сприяють зростанню нових підприємств.

Станом на 2020 рік в Україні діють 75 банків та 2084 небанківських фінансових установ, з них 304 ломбарди, 327 кредитних спілок, 144 лізингових компаній, 1031 фінансових компаній та 63 пенсійних фондів (Рис.1)

Рис. 1. Складові фінансового ринку

Джерело: побудовано на основі [5].

До складу небанківських фінансових установ відносять: страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, фінансові компанії, які займаються здійсненням фінансових операцій (табл.1).

Таблиця 1

Особливості діяльності небанківських фінансових установ

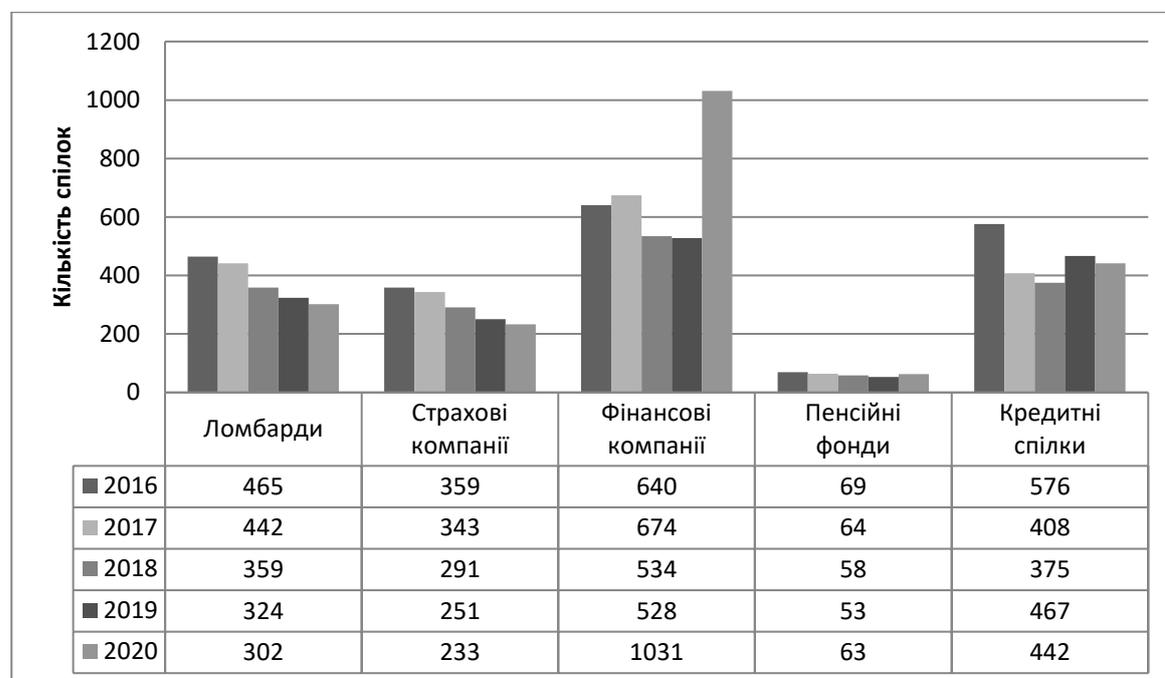
Види небанківських фінансових установ	Їх діяльність
Страхові компанії	Надають захист фізичним та юридичним особам у випадку настання певних подій, які визначені договором страхування, за рахунок грошових фондів, які формуються за рахунок сплати фізичними особами страхових платежів [9].
Кредитні спілки	Організація, що задовольняє потреби членів спілки у взаємному кредитуванні за рахунок об'єднаних фінансових внесків її членів [12].
Недержавні пенсійні фонди	Фінансова установа, яка працює на покращення та забезпечення пенсійними виплатами учасників за рахунок накопичених пенсійних актів [10].

Ломбарди	Організації, які надають на свій власний ризик кредити у будь якій формі фізичним особам, під заставу майна та під визначений відсоток [13].
Фінансові компанії	Небанківські фінансові установи, які надають кредитні послуги не лише фінансові, а й товарні[14].

Джерело: сформовано авторами

Однак необхідно зауважити, що деякі вчені вважають, що до небанківських фінансових установ можна віднести і благодійні фонди. Але на нашу думку, це суперечить встановленим правовим положенням про порядок надання небанківським фінансовим установам ліцензії на здійснення валютних операцій. Таким чином для того, щоб віднести ту чи іншу установу до небанківських установ необхідно впевнитись, що ця установа надає фінансові послуги та внесена до реєстру фінансових установ.

Динаміку зміни кількості небанківських фінансових установ України можна спостерігати на рис.2.

Рис. 2. Динаміка кількості небанківських фінансових установ в Україні

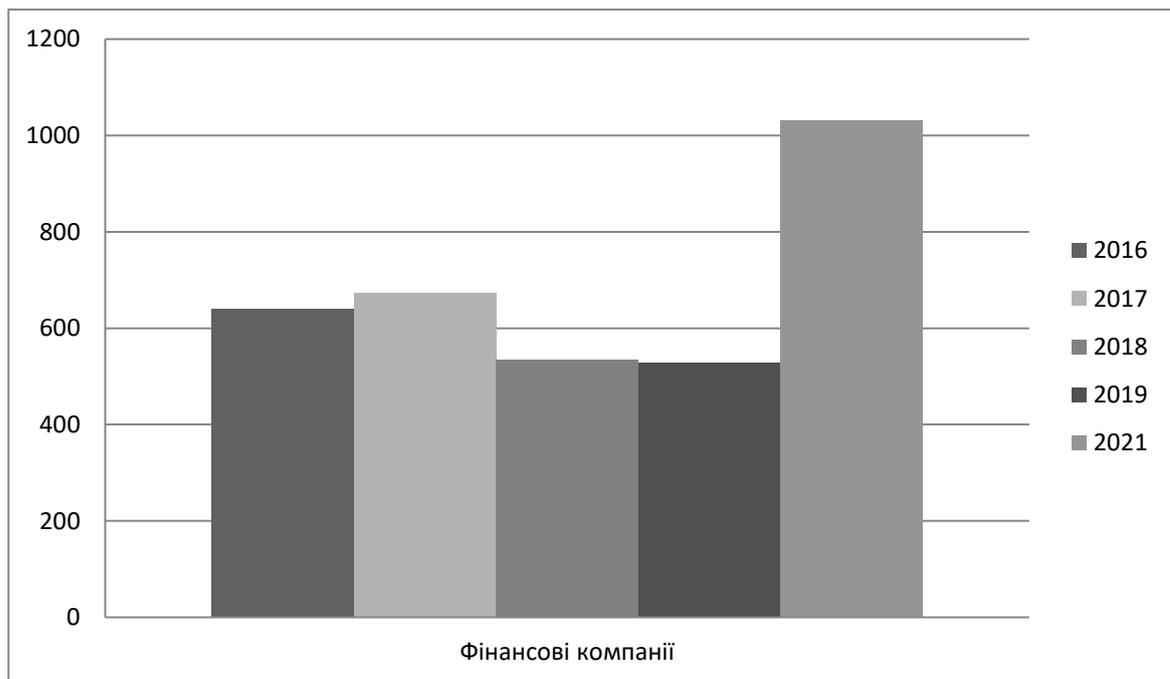
Джерело: побудовано автором згідно джерела 5

Найбільшого розвитку серед небанківських фінансово-кредитних установ набули фінансові компанії, кількість яких набула найбільшого значення саме у 2020 році (рис.3). Про зменшення в динаміці кількості можна відмітити таких небанківських фінансово-кредитних організацій, як ломбарди, страхові компанії та кредитні спілки. Недержавні пенсійні фонди стабільно мають невелику кількість.

Стрімке зростання кількості фінансових компаній пов'язано з підвищенням вимог до банківських установ щодо капіталу.

Проте, через ситуацію, яка склалася останній рік в світі через Covid-19, небанківські фінансово-кредитні установи змушені диверсифікуватися та знаходити інші джерела доходу та переосмислювати свій бізнес. Їм доводиться переглянути себе за допомогою ринкової платформи, використовуючи свої сили - базу клієнтів, охоплення дистрибуцією та співпрацю з різноманітними екосистемами. Для вирішення мінливих бізнес-сценаріїв їм доведеться зосередитись на своїх сильних сторонах, які, по суті, є їх основними функціями:

1. Андерайтинг та прийняття рішень, що є вирішальною роллю оцінки потенційного ризику або кредитоспроможності потенційного позичальника.
2. Виконання та обслуговування позики за допомогою різних стратегій охоплення цільової аудиторії та надання наскрізних індивідуальних послуг.
3. Управління ризиками за допомогою належних заходів щодо їх зменшення та вдосконалених протоколів управління.
4. Система встановлення пріоритетів та добре регламентованим процесом за допомогою різних стратегій, уникаючи правопорушень.
5. Фінансування, яке передбачає залучення грошей для виконання вищезазначених чотирьох функцій.

Рис. 3. Кількість фінансових компаній в Україні

Джерело: побудовано автором згідно джерела 5

Побудова ефективного та стабільного фінансового ринку неможлива без високого рівня довіри споживачів. Поведінка на ринку, поряд із ефективним та системним захистом прав споживачів фінансових послуг, є серед ключових складових регуляторної моделі для всіх небанківських сегментів ринку.

Зусилля Національного банку зосереджені на попередженні систематичних недобросовісних практик, що порушують права споживача. Це можливо досягнути шляхом перевірки фінансових установ на відповідність

правилам про надання фінансових послуг, контролем за дотриманням законів про рекламу та розгляд скарг від споживачів.

Пожвавлення ринку небанківських фінансово-кредитних послуг потребує:

- стабільної економічної ситуації в державі;
- формування стабільної нормативно-правової бази;
- підвищення відкритості та прозорості ринку небанківських фінансово-кредитних послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок, що небанківські кредитно-фінансові установи на фінансовому ринку держави виконують роль посередників, забезпечуючи фізичних осіб фінансовими ресурсами, підтримують економіку держави, яка в свою чергу, отримує додаткові інвестиції. Хоча на сьогодні ці установи за своїми активами поступаються банкам, це не заважає їм розвивати свій потенціал та набирати значних обертів у економіки нашої країни.

Для подальшого економічного розвитку ринку небанківських кредитно-фінансових послуг потрібно притримуватись певних вимог:

по-перше, небанківські фінансові установи повинні стати ефективною складовою фінансової системи країни, яка зростає з точки зору обсягу та рівня проникнення фінансових послуг, і, водночас, сприяючи макроекономічна стабільність.

по-друге, небанківський сектор повинен дотримуватися високих стандартів корпоративного управління та прозорості, які матиме позитивний вплив на рівень довіри до ринку та надасть йому додатковий поштовх розвитку.

по-третє, система регулювання та нагляду за сектором НБФІ повинна базуватися на міжнародних стандартах, включаючи імплементацію вимог законодавства ЄС. Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, Україна пообіцяла суттєво змінити своє законодавство про фінансові послуги з метою запровадження українського регулювання фінансових послуг ближче до прийнятого в ЄС. У сегментах ринку, де відсутні стандарти ЄС, національні будуть запроваджені стандарти, засновані на міжнародному досвіді.

Список використаних джерел:

1. Зюзіна А. Ю. Сучасний стан фінансових компаній Україні. *Збірник тез доповідей за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції НПП та молодих науковців «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти»* (м.Одеса, 13-14 квітня 2021 р.), Одеса, 2021. С. С. 413-415
2. Ahmad Rizwan Ch Ph.D., Andrii Semenog. Non-bank financial institutions activity in the context of economic growth: cross-country comparisons. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. Volume 1, Issue 2. P.39-49
3. Пшик Б.І. Розвиток ринків небанківських фінансових послуг в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. №16. С.988-992
4. Гнатів В.А. Проблеми та перспективи розвитку небанківських фінансових установ в Україні. *Стратегічні орієнтири*. 2018. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=3400> (дата звернення 10.05.2021р.)

5. Національний банк України: дані наглядової статистики. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV_kv_2019.pdf (дата звернення 30.03.2021р.)
6. Бобров Е.А. Роль та місто ринку фінансових послуг в структурі фінансового ринку. *Фінанси України*. 2007. №4. С.88-94
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001р.№2664-III із змінами та доповненнями / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій: Постанова Національного банку від 09.08.2002р. № 297 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
9. Про страхування: Закон України від 7.03.1996р. № 85/96-ВР із змінами та доповненнями / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Недержавний пенсійний фонд // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
11. Порядок проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів, і ломбардами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2003р. №1800 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Кредитні спілки // Навчальні матеріали. URL: https://pidru4niki.com/18970508/finansii/kreditni_spilki
13. Про ломбарди і ломбардну діяльність // Всеукраїнська асоціація ломбардів. URL: <http://lombard.org.ua/cgi-bin/myAccount/myAccount.cgi?action=dp&vs=2/scId=6&p=pDb&pDbId=53>
14. Фінансові компанії // ФК «Фінанс Експерт». URL: <https://fcfinex.com/fc.php>

References:

1. Zyuzina, A.Y. (2021) The current state of financial companies in Ukraine. Collection of abstracts of reports on the materials of the I International scientific-practical conference of NNP and young scientists [Actual aspects of science and education development] Odessa: Odessa State Agrarian University, 413-415[in Ukrainian].
2. Ahmad Rizwan, Ch. Ph.D. & Semenog, A. (2017) Non-bank financial institutions activity in the context of economic growth: cross-country comparisons. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 1, 39-49
3. Pshyk, B.I. (2017) Development of non-banking financial services markets in Ukraine: main problems and ways to solve them. *Global and national economic problems*. 16. 988-992 [in Ukrainian].

4. Hnativ, V.A. (2018) Problems and prospects of development of non-bank financial institutions in Ukraine. *Strategic guidelines*. Retrieved from <http://libfor.com/index.php?newsid=3400> [in Ukrainian].
5. National Bank of Ukraine: supervisory statistics. (2019) Retrieved from URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV_kv_2019.pdf [in Ukrainian].
6. Bobrov, E.A. (2007) The role and city of the financial services market in the structure of the financial market. *Finance of Ukraine*.4.88-94 [in Ukrainian].
7. State Treasury Service of Ukraine. (2001) On financial services and state regulation of financial services markets. (Order No. 2664-III, July 12). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
8. State Treasury Service of Ukraine. (2002) On approval of the Regulations on the procedure for granting general licenses for foreign exchange transactions to non-banking financial institutions, national postal operator. (Order No 297, August 9) Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. State Treasury Service of Ukraine. (1996) About insurance. (Order No 85/96-BP, March 7) Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Wikipedia: free encyclopedia. Non-state pension fund. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
11. State Treasury Service of Ukraine. (1996) Procedure for conducting internal financial monitoring by economic entities engaged in the organization and maintenance of casinos, other gambling establishments, and pawnshops. (Order N1800, November 20) Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Training materials. Credit unions. Retrieved from https://pidru4niki.com/18970508/finansii/kreditni_spilki [in Ukrainian].
13. All-Ukrainian Association of Pawnshops. About pawnshops and pawnshop activity. Retrieved from <http://lombard.org.ua/cgi-bin/myAccount/myAccount.cgi?action=dp&vs=2/scId=6&p=pDb&pDbId=53> [in Ukrainian].
14. FC "Finance Expert". Financial companies. Retrieved from <https://fcfinex.com/fc.php> [in Ukrainian].

УДК 338.47:656

Смирнова Наталя Василівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7482-4606
petuniya3@gmail.com

ОЦІНКА МАКРОСЕРЕДОВИЩА ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація

Розглянуто сутність і складові макросередовища логістичної діяльності підприємства. Проаналізовано фактори міжнародного та національного логістичного макросередовища. Здійснено PEST-аналіз факторів макросередовища логістичної діяльності в Україні.

Встановлено, що зовнішнє середовище підприємств логістичної сфери бізнесу є не досить сприятливим для їх ефективної діяльності. В більшій мірі негативно на підприємства впливають фактори економічної та соціальної сфери. Це свідчить про нестабільну економічну ситуацію в країні. Така позиція не дає можливості швидкого руху логістичних потоків, що не сприяє розвитку економіки в цілому по країні та по кожному окремому підприємству.

Отримані результати можуть бути використані для формування логістичної стратегії керівниками і спеціалістами вітчизняних логістичних організацій та прийняття ним більш досконалих управлінських рішень.

***Ключові слова:** логістична діяльність; макросередовище логістичної діяльності; логістична інфраструктура; транспортні послуги; перевезення; система; підприємство.*

UDC 338.47:656

Smirnova Natalya V.
Ph.D., Associate Professor of Management
Odessa State Agrarian University
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7482-4606>
e-mail: petuniya3@gmail.com

ESTIMATION OF THE LOGISTICS ACTIVITY MACROENVIRONMENT IN UKRAINE

Abstract

The logistics system, like any material system, exists in a specific external environment, which covers all the elements and factors that are outside the system. The external environment includes objects external to the logistics system, which participate in the formation of its integration properties indirectly, through individual components of their systems or the system as a whole.

And the most important group of environmental factors for the existence of the logistics system are the macro-environment factors. If the macro-environment is favorable, logistics activities

will be able to develop successfully, under the influence of negative factors of the macroeconomic environment, it may decline. Therefore, its analysis is very important for organizations involved in logistics activities, strategic decisions, which indicates the relevance of the research topic..

During the research the methods of index analysis, trend-analysis. structure analysis, ranking method, PEST-analysis have been used.

The essence and components of the enterprise logistics activity macroenvironment have considered. Factors of the international and national logistics macroenvironment have analyzed. The PEST-analysis of factors of the logistics activity macroenvironment in Ukraine has carried out.

The influence of political and legal factors: Ukrainian-Russian armed conflict, growth of state institutions rating, unfinished legal framework, cooperation with EU, low rating of Ukraine on LPI indicator, imperfect state regulation, open policy have analyzed.

Among the economic factors of influence GDP growth per capita, real wage growth, negative foreign trade balance, loss of international competitiveness, high inflation, unsatisfactory state of transport infrastructure, high interest rates on loans have considered.

Social factors: population decline, reduction of unemployment, increase of democracy, reduction of higher education rating, low qualification of logistics specialists have studied.

The influence of the following technological factors: unavailability of logistics experience of advanced countries, acceleration of technology development, availability of state program of sustainable logistics, significant number of digital innovations in logistics, improvement of digital mobile communications have assessed.

It is established that the external environment of the enterprises of the logistics sphere of business is not favorable enough for their effective activity. Economic and social factors have a greater negative impact on enterprises. This indicates an unstable economic situation in the country. This position does not allow for the rapid movement of logistics flows, which does not contribute to the development of the economy as a whole in the country and for each individual enterprise.

The obtained results can be used to form a logistics strategy by managers and specialists of domestic logistics organizations and make better management decisions.

Key words: *logistics activity; macro-environment of logistics activity; logistics infrastructure; transport services; transportation; system; enterprise.*

Вступ. В сучасних умовах одним із найактуальніших завдань вдосконалення умов для розвитку економіки країни є формування сприятливого макросередовища логістичної діяльності.

Логістична система, як і будь-яка матеріальна система, існує в конкретному зовнішньому середовищі, яке охоплює всі елементи та фактори, що знаходяться поза межами даної системи. До зовнішнього середовища відносяться зовнішні по відношенню до логістичної системи об'єкти, які беруть участь у формуванні її інтеграційних властивостей опосередковано, через окремі компоненти своїх систем або системи в цілому.

І при цьому найважливішою групою факторів зовнішнього середовища для існування логістичної системи є саме фактори макросередовища. Якщо макросередовище буде сприятливим, логістична діяльність зможе успішно розвиватися, під дією негативно діючих факторів макроекономічного середовища вона може прийти в занепад. Тому його аналіз є досить важливим для прийняття організаціями, які задіяні в логістичну діяльність, стратегічних рішень, що засвідчує актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що визначення категорії «макроекономічне середовище логістичної діяльності» та його складові

елементи є не досить чіткими.

Н.М. Тюріна, І.В. Гой, І.В. Бабій до логістичного макросередовища (зовнішнього середовища опосередкованого впливу) відносять наступні чинники впливу: політичні, економічні, правові, технологічні, соціально-культурні, географічні та екологічні. Автори вважають, що дія цих чинників на логістичну діяльність аналогічна дії на будь-яку іншу функціональну діяльність, що має місце в організації [1].

В.С. Пономаренко, К.М. Таньков, Т.І. Лепейко до факторів зовнішнього середовища відносять такі зовнішні обмеження як: особливості попиту на логістичне обслуговування; суспільна думка про логістичну діяльність підприємства; конкурентне середовище; галузеві показники логістичної діяльності та / чи обмеження; параметри та ємність сегменту логістичної діяльності [2].

Поділяємо думку В.Г. Алькеми та О.С. Кириченко, які вважають, що зовнішнє середовище логістичної діяльності є сукупністю факторів, які формують довгострокові рамкові умови функціонування та розвитку і на які суб'єкт логістичної діяльності не може впливати або здійснює лише опосередкований вплив.

При цьому автори виділяють два рівні зовнішнього середовища логістичної діяльності: на верхньому рівні ієрархії зовнішнього середовища функціонування суб'єкта логістичної діяльності знаходиться міжнародне середовище [3, с. 78], а на другому рівні – національне економічне середовище, в якому автори вказують на такі складові, як монетарне, реальне та соціальне середовища, а також макроекономічний і мікроекономічний рівні [3, с. 80].

Отже, аналіз останніх досліджень свідчить, що сутності, складовим та аналізу факторів макроекономічного середовища логістичної діяльності присвячені праці таких українських та зарубіжних науковців, як: Н.М. Тюріна, І.В. Гой, І.В. Бабій [1]; В.С. Пономаренко, К.М. Таньков, Т.І. Лепейко [2]; В.Г. Алькема, О.С. Кириченко [3]; Л.А. Грицина, М.В. Кошівська [4]; І.В. Макалюк, С.Ю. Зінчук [5]; Р.В. Ціщик, Н.В. Котис [6] та інших.

Проте багато питань, пов'язаних з формуванням сприятливих факторів макросередовища в сфері логістичної діяльності є невирішеними і вимагають подальших досліджень.

Метою дослідження є встановлення позитивних і негативних факторів макроекономічного середовища логістичної діяльності для українських організацій.

Результати досліджень. Будь-яке підприємство існує у двох середовищах: зовнішньому і внутрішньому, бо будь-яке підприємство є відкритою системою. Якщо на внутрішнє середовище підприємство може вплинути, то зовнішнє середовище взаємодіє з окремим об'єктом лише в одnobічному напрямі. Саме тому, зростає важливість аналізу зовнішнього середовища для визначення можливостей розвитку та загроз, які можуть чекати у перспективі. Такий аналіз допомагає оцінити можливості підприємства щодо зовнішнього середовища,

підготуватися до виникнення та розробити план заходів для нівелювання можливих загроз.

Логістичним підприємствам часто доводиться пристосовуватись до факторів зовнішнього середовища, вчасно реагувати на зміни, які відбуваються в ньому, іноді навіть перепрофілюючись.

Більшість вчених виділяють чотири великі, основні групи чинників макросередовища, які діють на підприємство: політично-правові, соціальні, економічні та технологічні.

Політична складова макросередовища повинна вивчатися в першу чергу для того, щоб мати уяву про наміри органів державної влади у відношенні розвитку суспільства та про засоби, за допомогою яких держава має намір провадити в життя політику щодо розвитку логістичної діяльності.

Найбільш актуальною проблемою, яка непокоїть українське суспільство, є збройний конфлікт з Росією. Українсько-російський конфлікт триває понад 5 років. І хоча його інтенсивність в 2019 р. не порівняти з ситуацією в 2014-2015 р.р., дана проблема не зникла, а залишається найактуальнішою. Кроки, які робляться на шляху до її вирішення не приносять бажаних результатів. На даний час, весь процес на стадії можливості до переходу до 2 етапу Мінських домовленостей, а саме проведення чесних виборів на окупованій території під наглядом ОБСЄ за так званою формулою Штайнмаєра. Надією на вирішення конфлікту є міжнародна підтримка, яка зміцнюється.

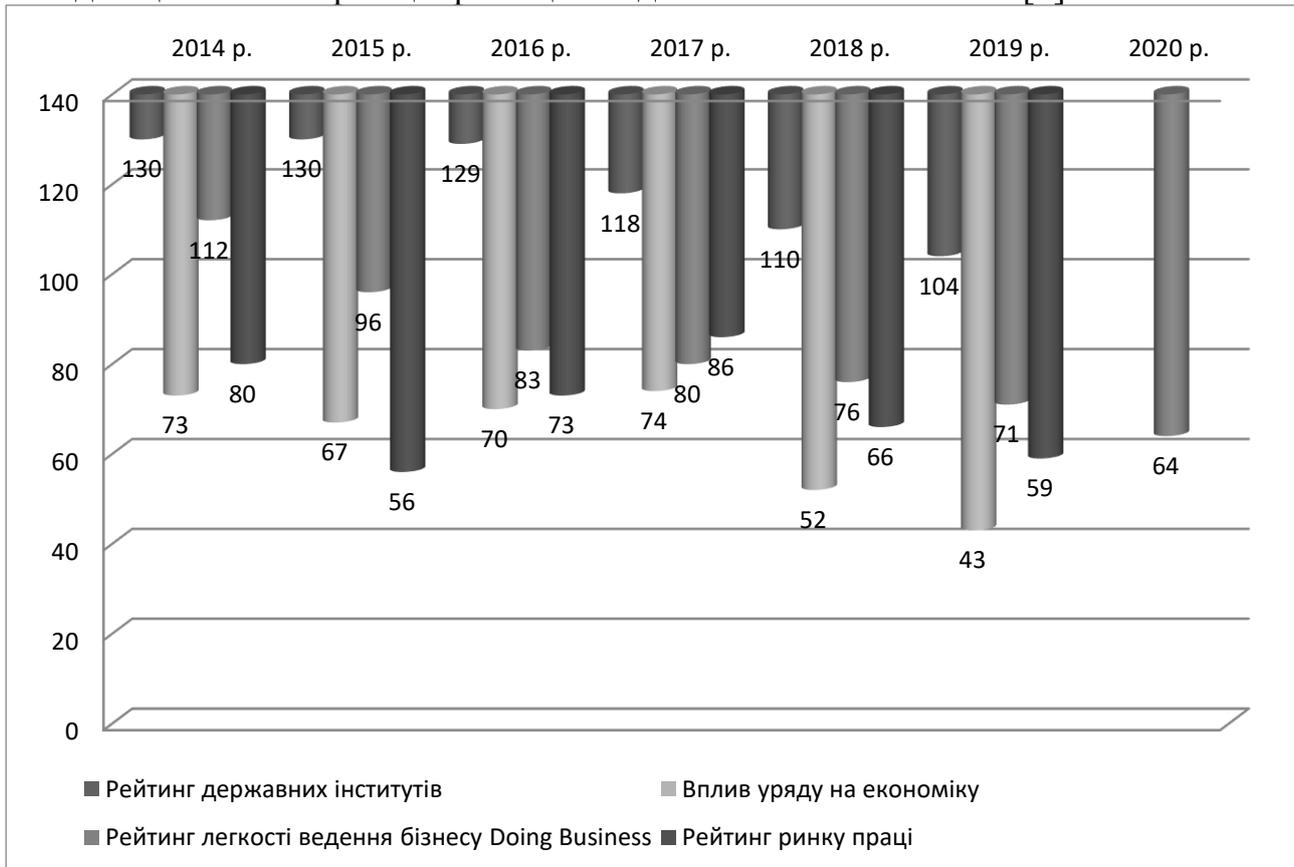
У той же час, відносини влади і громадського суспільства вийшли на новий рівень. Важко говорити про 100 % довіру, але влада стала більш публічною. У тому числі пройшов прес-марафон президента України, який тривав 14 годин, чим побив світовий рекорд.

Як свідчать дані рис. 1, наприкінці жовтня 2020 р. стало відомо, що Україна значно зміцнила свої позиції і піднялася одразу на сім пунктів у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2020, посівши 64-те місце (зі 190) [7]. Останні п'ять років Україна щорічно показує прогрес у цьому дослідженні. Це свідчить про покращення інвестиційного клімату і нові можливості для розвитку логістичної діяльності України.

Також, як свідчать дані рис. 1, позитивні тенденції у 2019 році у державних інституціях, в тому числі на 16 пунктів зріс рейтинг державних інститутів та на 30 пунктів зріс рейтинг впливу уряду на економіку, досягши 43 місця в світі.

Щодо правового регулювання логістичної діяльності то правова база регулювання, як і в багатьох інших сферах, застаріла та не актуальна. До нормативно-правових актів, що стосуються даного питання належать наступні: Господарський кодекс України; Митний кодекс України; Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004 № 1955-IV; Закон України «Про транспорт» від 10.11.1994 № 232/94-ВР; Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII; Закон України «Про транзит вантажів» від 20.10.1999 № 1172-XIV; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року» від 20.10.2010 № 2174-р.; Наказ Міністерства транспорту України та

Міністерства освіти України «Про затвердження Типової програми підготовки та підвищення кваліфікації фахівців» від 07.05.1998 № 172/244 [8].

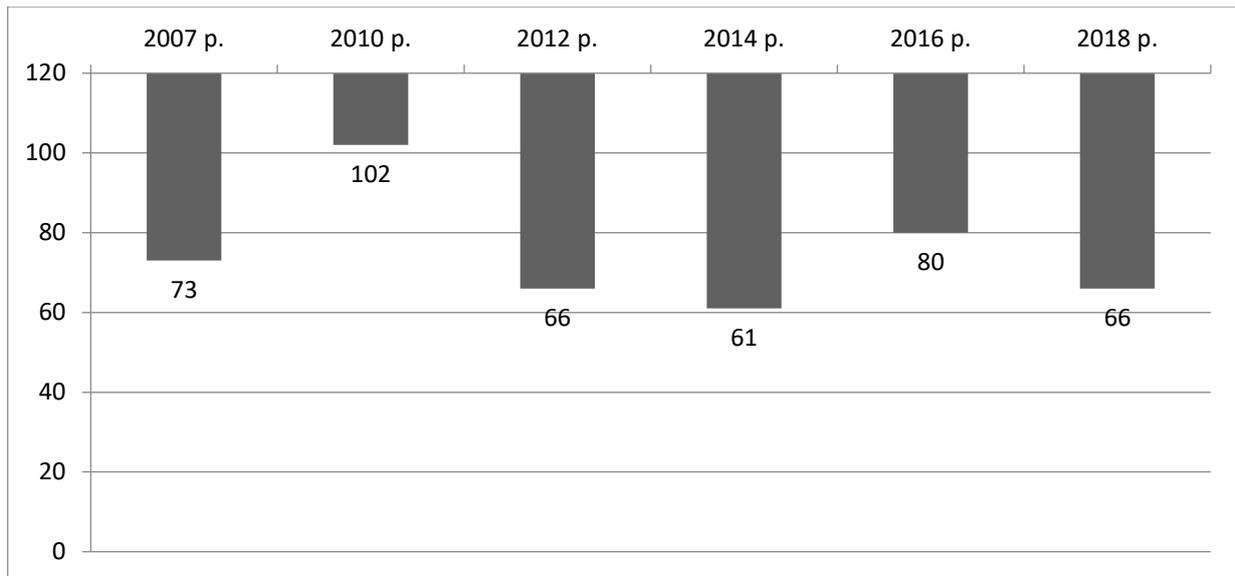
Рис. 1. Динаміка України в глобальних рейтингах

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Щоб при роботі не було відхилень або розбіжностей повинен здійснюватися контроль. Перевірка повинна здійснюватися спеціально уповноваженими органами виконавчої влади. Для досягнення мети логістичної діяльності підприємства потрібно здійснювати логістичний аудит, який буде спрямований на залучення пильної уваги до підходу в управлінні ланцюгами поставок.

У «Транспортній стратегії України на період до 2020 року», розробленій Кабінетом Міністрів України, зазначається, що організація перевізного процесу буде базуватися на організаційно-технічній і технологічній взаємодії різних видів транспорту, широкому розвитку інтермодальних та комбінованих перевезень вантажів, заснованих на логістичних принципах [9].

Реальний стан розвитку логістичної діяльності України та її місце в глобальній логістичній мережі об'єктивно визначає Індекс ефективності логістики (LPI) (рис. 2), який раз на два роки публікує Світовий банк. Як свідчать дані Світового банку, протягом 2007-2018 р.р. незмінними лідерами цього Індексу виступали переважно країни Західної Європи (Німеччина, Швеція, Бельгія, Австрія, Нідерланди, Данія, Великобританія, Фінляндія), Японія, Сінгапур та США.

Рис. 2. Місце України у рейтингу Світового банку за показником ефективності логістики LPI (Logistics Performance Index)

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Більш детальне вивчення звіту Світового банку «Налагодження зв'язків для підвищення конкурентоспроможності», у якому представлено оцінку країн світу за Індексом ефективності логістики (LPI) 2018 р., показав, що першу десятку місць логістичного рейтингу посіли: Німеччина – 1 місце, Швеція – 2 місце, Бельгія – 3 місце, Австрія – 4 місце, Японія – 5 місце, Нідерланди – 6 місце, Сінгапур – 7 місце, Данія – 8 місце, Великобританія – 9 місце та Фінляндія – 10 місце. Китай опинився на 26-му місці (лише на одну сходинку вище рейтингу 2016 р. – 27 місце). Індія (найбільш швидко ростуча економіка) не потрапила в першу 30-ку, опинившись на 44-му місці, що на 9 позицій нижче від її показника у 2016 р. – 35 місце.

Завершують список у 2018 р. Сьєрра-Леоне, Нігерія, Бурунді, Ангола та Афганістан. З найближчих сусідів України Польща займає 28-ме місце в рейтингу (2016 р. – 33-тє місце), Білорусь – знаходиться на 103-му (2016 р. – 120-тє місце). А ось Росія за підсумками 2018 р. перебуває на 75-му місці (2016 р. – 99-тє місце) з оцінкою в 2,76 бали, тобто значно відстає від України.

Та варто зазначити, що рівень розвитку логістичної інфраструктури України, за даними LPI, залишає бажати кращого (табл. 1). Так, за підсумками 2018 р. країна посіла 119-тє місце в рейтингу, отримавши 2,22 бали з п'яти можливих.

Якщо розглянути субіндекси LPI, то можна побачити, що в 2016 р. найкраще логістика України була оцінена за категорією «Відстеження та контроль», де вона посіла 52-гу позицію. Трохи гірше була оцінена категорія «Своєчасність поставок», в якій Україна посіла 56-тє місце. Нижче загальної оцінки країна отримала за інфраструктуру (119-тє місце), та міжнародні перевезення (68-тє місце). Також низько Україна була оцінена згідно з критерієм «Митниця», де посіла 89-тє місце.

Таблиця 1

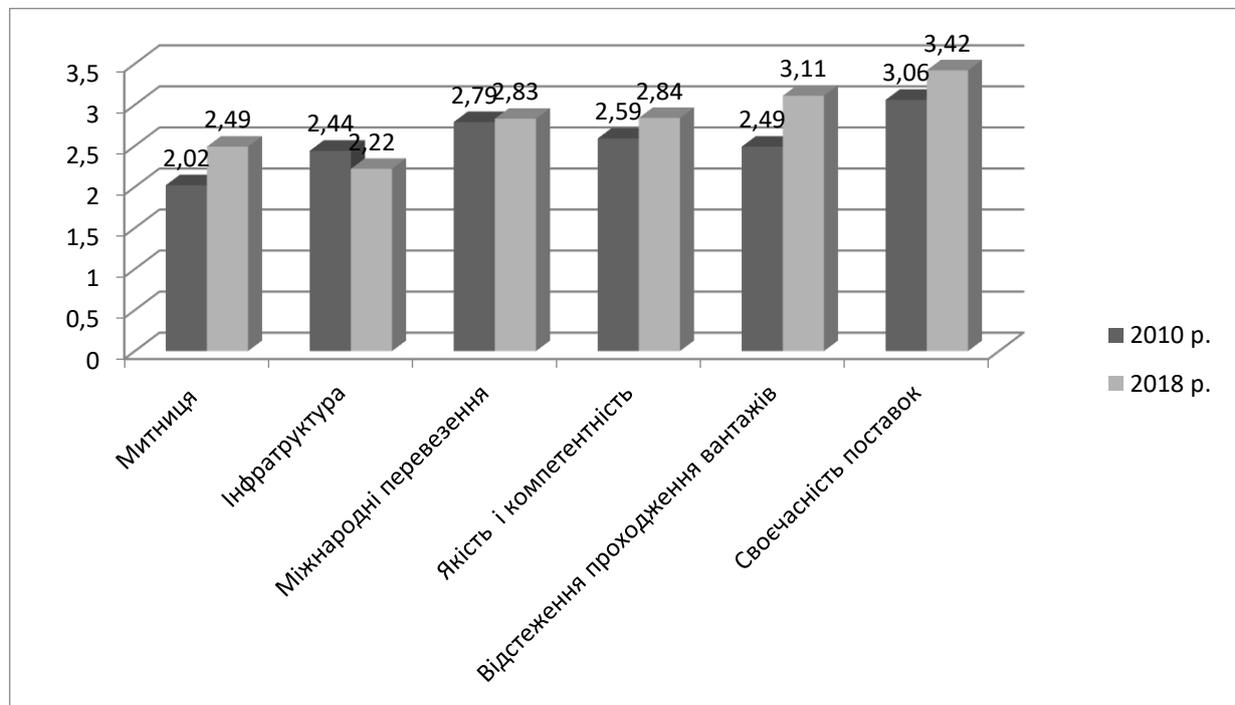
Місце України за субіндексами LPI у рейтингу Всесвітнього банку

Роки	Загальний індекс	Субіндекс LPI (місце країни)					
		митниця	інфраструктура	міжнародні перевезення	якість і компетентність	відстеження проходження вантажів	своєчасність поставок
2007 р.	2,55(73)	2,22(97)	2,35(74)	2,53(83)	2,41(90)	2,53(80)	3,31(55)
2010 р.	2,57(102)	2,02(135)	2,44(79)	2,79(84)	2,59(77)	2,49(112)	3,06(114)
2012 р.	2,85(66)	2,41(88)	2,69(70)	2,72(83)	2,85(61)	3,15(50)	3,31(68)
2014 р.	2,98(61)	2,69 (69)	2,65 (71)	2,95 (67)	2,84 (72)	3,2 (45)	3,51 (52)
2016 р.	2,74(80)	2,30(116)	2,49(84)	2,59(95)	2,55(95)	2,96(61)	3,51(54)
2018 р.	2,83(66)	2,49(89)	2,22(119)	2,83(68)	2,84(61)	3,11(52)	3,42(56)

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Аналізуючи динаміку показників LPI по Україні з 2007 по 2018 роки, можна констатувати, що найбільший показник країна продемонструвала в 2014 р. (61-е місце і 2,98 бали), найменший – у 2010 р. (102-е місце і 2,57 бали). Але навіть перебуваючи у стані війни, країна показала кращий результат порівняно з 2010 р., коли Україна опустилася на 102-е місце. Виникає запитання: чому Україна знизилася порівняно з 2016 р., коли і дороги будуються, і компанії розвиваються, і послуги нарощуються? Одним із вагомих факторів, що знижують рейтинг країни з погляду ефективності логістики, є наявність на її території збройних конфліктів або військових дій. Окрім того, українська логістика нині є однією з найдорожчих за світовими стандартами. Про це повідомляється в аналітичному огляді, підготовленому експертною організацією VoxUkraine [11].

Динаміку розвитку логістичної транспортної інфраструктури України можна проаналізувати за зміною базових критеріїв (рис. 3).

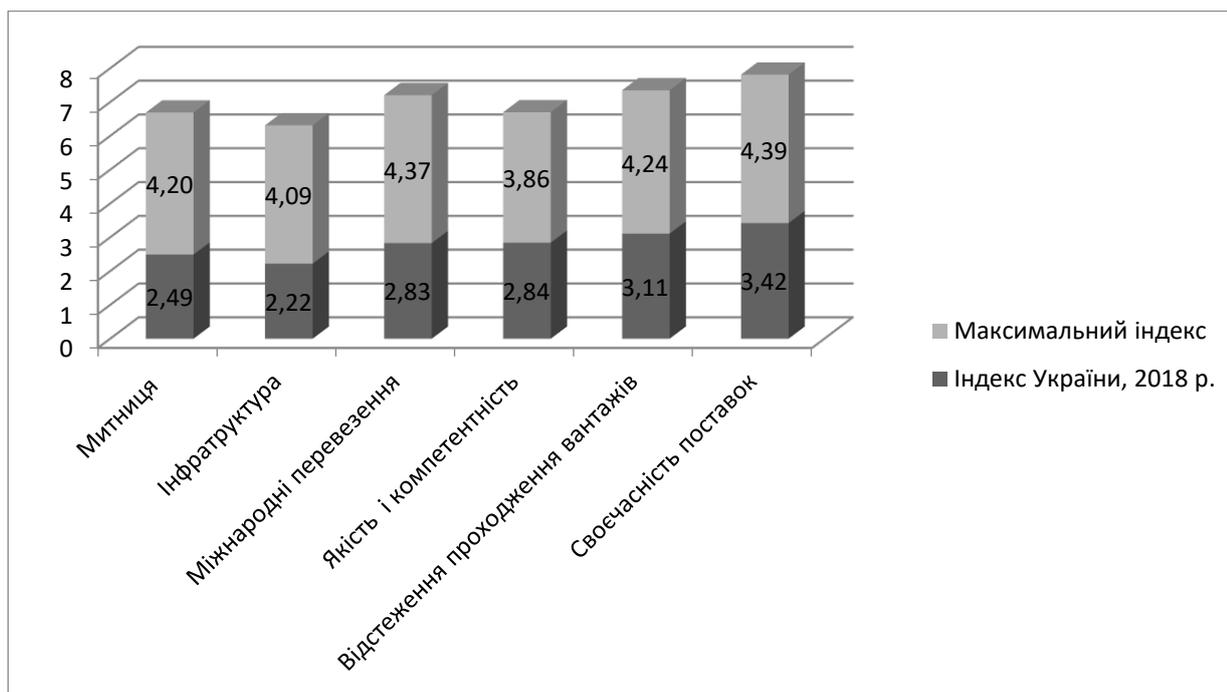

Рис. 3. Розвиток логістичної транспортної інфраструктури в Україні за базовими критеріями рейтингу Всесвітнього банку

Джерело: побудовано автором за даними [91]

Дані рис. 3 свідчать, що, за виключенням інфраструктури, рейтинги за всіма показниками у 2018 р., в порівнянні з 2010 р., зросли.

Загалом порівняно з лідерами Україна на даному етапі розвитку використала свій транзитний потенціал і вигідне географічне положення лише наполовину (рис. 4), тому для поліпшення позицій на світовому логістичному ринку необхідно вирішувати питання розбудови та модернізації логістичної транспортно-митної інфраструктури, залучення іноземних інвесторів, реалізації разом з Євросоюзом спільних програм розвитку.

Рис. 4. Співвідношення логістичних параметрів транспортної мережі України та максимально можливих, 2018 р.

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Щоб оцінити ступінь привабливості ринку логістики в Україні для іноземних інвестицій, проаналізуємо значення Індексу розвитку ринку логістики в країнах з економікою, що розвивається (Emerging Market Logistics Index – EMLI), який уперше був розроблений у 2010 р. науково-дослідним інститутом Transport Intelligence (Великобританія) [12].

Значного зниження за період з 2014 по 2020 р. зазнали майже всі показники. Погіршення якості роботи митних органів на 17 % пояснюється Світовим банком через зниження таких показників, як: кількість установ, які повинен пройти вантаж під час організації перевезення в напрямках «експорт» та «імпорт»; кількість необхідних документів; час, витрачений на митне очищення вантажу, та інше. Також зниження зазнав розвиток транспортної інфраструктури (погіршився на 6 %). При цьому відчутно зменшилася якість міжнародних перевезень (скорочення становило 14 %). Показник логістичної інфраструктури, який оцінює не тільки розвиненість інфраструктури, а й якість

сервісу та рівень компетенції спеціалістів логістики, зменшився на 11,4 %. На рівні 2014 р. залишився показник своєчасності доставки вантажів.

Загальний показник індексу підраховується на основі трьох проміжних показників: розміру і динаміки розвитку ринку, ринкової сумісності, розвитку транспортних комунікацій. Рейтинг країн за EMLI у 2020 р. наведено в табл. 2.

Як свідчать дані таблиці 2, за даними рейтингу EMLI, у 2020 р. лідирують Китай Індія, та Україна займає лише 27-му позицію із 50 країн. За даними Agility Insights, за рівнем доступності, яка насамперед демонструє розвиток логістичної інфраструктури, Україна в 2020 р. займає 29-те місце; за розміром і темпами зростання ринку – 21-ше, а за сумісністю – 27-ме місце [12].

Таблиця 2

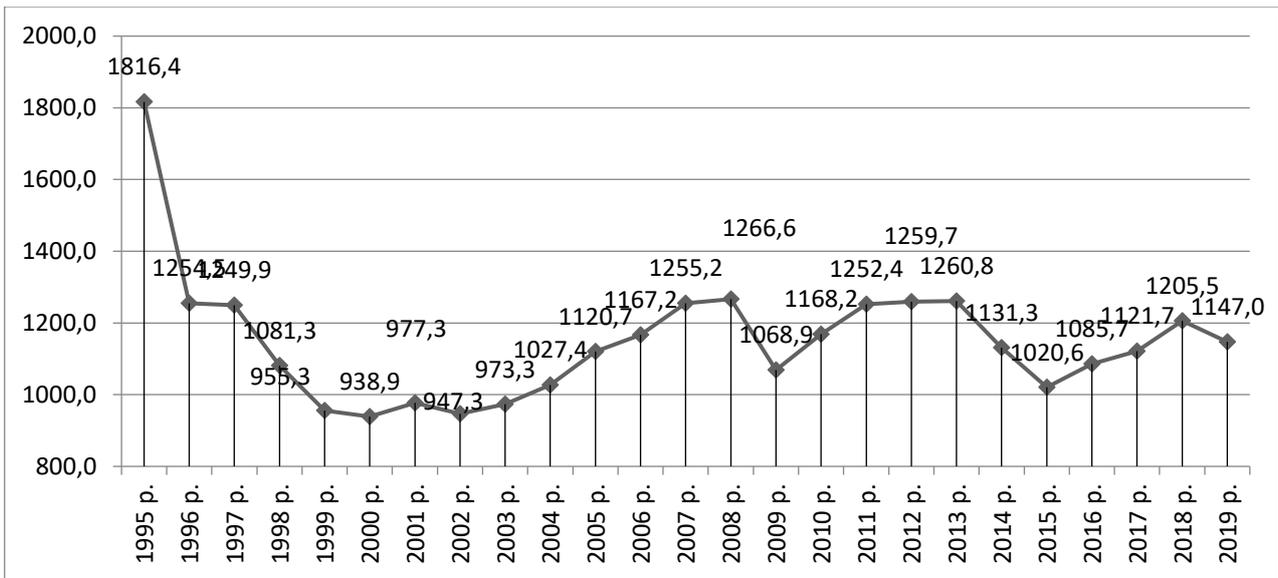
Emerging Market Logistics Index, EMLI, 2020 р.

Рейтинг	Країна	Внутрішні можливості логістики	Міжнародні можливості логістики	Основи бізнесу	Загалом
1	Китай	8,87	9,75	7.17	8,90
2	Індія	8.05	7,54	5.70	7.39
3	ОАЕ	5.57	5.75	9.33	6.36
4	Індонезія	6.33	6.03	5.95	6.14
5	Малайзія	5.30	5.83	8.23	6.07
6	Саудівська Аравія	5.44	5.53	8.17	6.00
7	Катар	5.39	4,85	8.11	5.69
8	Мексика	5.36	6.33	4.91	5.67
9	Таїланд	5.09	5.90	5.97	5.59
10	Туреччина	5.17	5.80	5.77	5.54
...	...	...	...	...	...
27	Україна	4.79	4.81	4.64	4.75

Джерело: [12]

На вітчизняному ринку не так активно, як на зарубіжних, але також проходить процес трансформації окремих логістичних структур у логістичних операторів, які займаються наданням комплексу логістичних послуг у цілому. Водночас спостерігається вихід потужних логістичних операторів світового масштабу на український ринок, прихід яких сприятиме загостренню конкуренції та розширенню кола пропозицій [11].

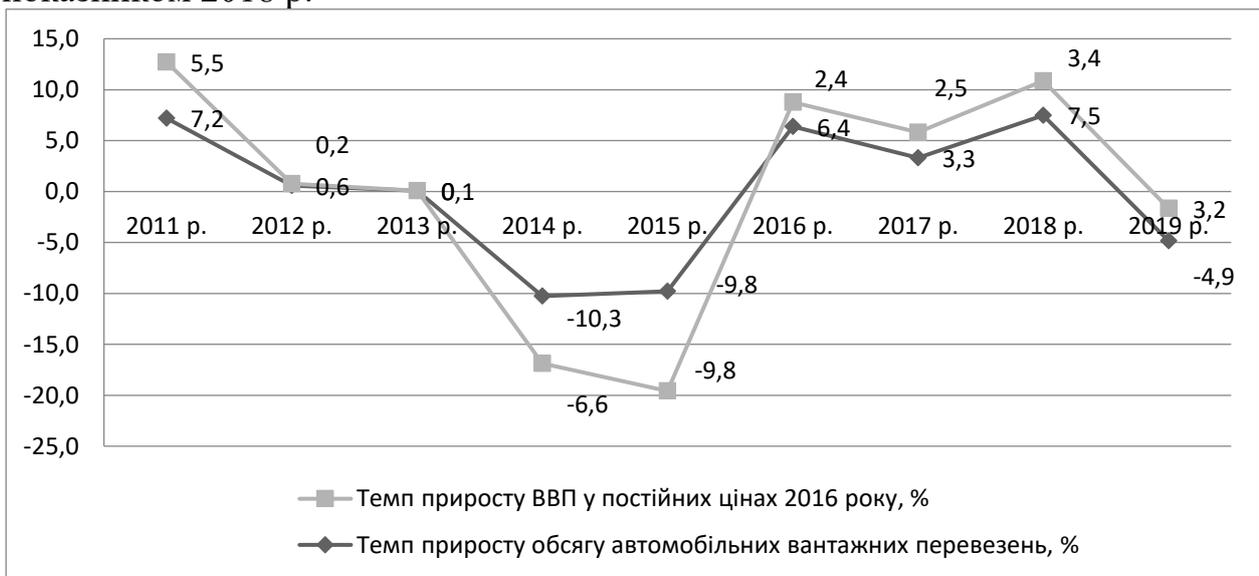
Перспективи розвитку логістичної діяльності в Україні безпосередньо залежать від стану економіки країни. Сфера вантажних перевезень також повністю вписується у цю модель. Чим краще йдуть справи в тих галузях, які користуються її послугами, тим динамічніше розвиваються вантажоперевезення, адже транспорт є природною сполучною ланкою між виробниками, експортерами, імпортерами, торгівлею та іншими важливими секторами вітчизняної економіки. Розглянемо динаміку основних показників сектора вантажних перевезень в Україні за останні п'ятнадцять років – із 1995 р. по 2019 р. (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка вантажних автомобільних перевезень в Україні, млн. т
Джерело: побудовано автором за даними [13]

Дані рис. 5 свідчать, що обсяг вантажних автомобільних перевезень в Україні за останні п'ятнадцять років скоротився в 1,6 разів – із 1816,4 млн. т в 1995 р. до 1147 млн. т в 2019 р.

На рис. 6 наведено динаміку росту і падіння вантажообігу у мільйонах тонн, а також рівень його залежності від ВВП країни. Як бачимо, найбільше падіння спостерігалось у 2014–2015 рр. Причини кризи всім добре відомі. Проте в останні два роки спостерігається тенденція до відновлення обсягів вантажних перевезень: обсяги за підсумками 2019 р. збільшилися на 0,7 % порівняно з аналогічним показником 2017 р., зменшившись на 0,2 % порівняно з аналогічним показником 2018 р.

Рис. 6. Показники динаміки вантажних автомобільних перевезень та ВВП у постійних цінах 2016 року в Україні, %

Джерело: побудовано автором за даними [14]

Показники динаміки, наведені на рис. 6, демонструють пряму залежність між зміною вантажних автомобільних перевезень в Україні та зміною ВВП у постійних цінах 2016 року.

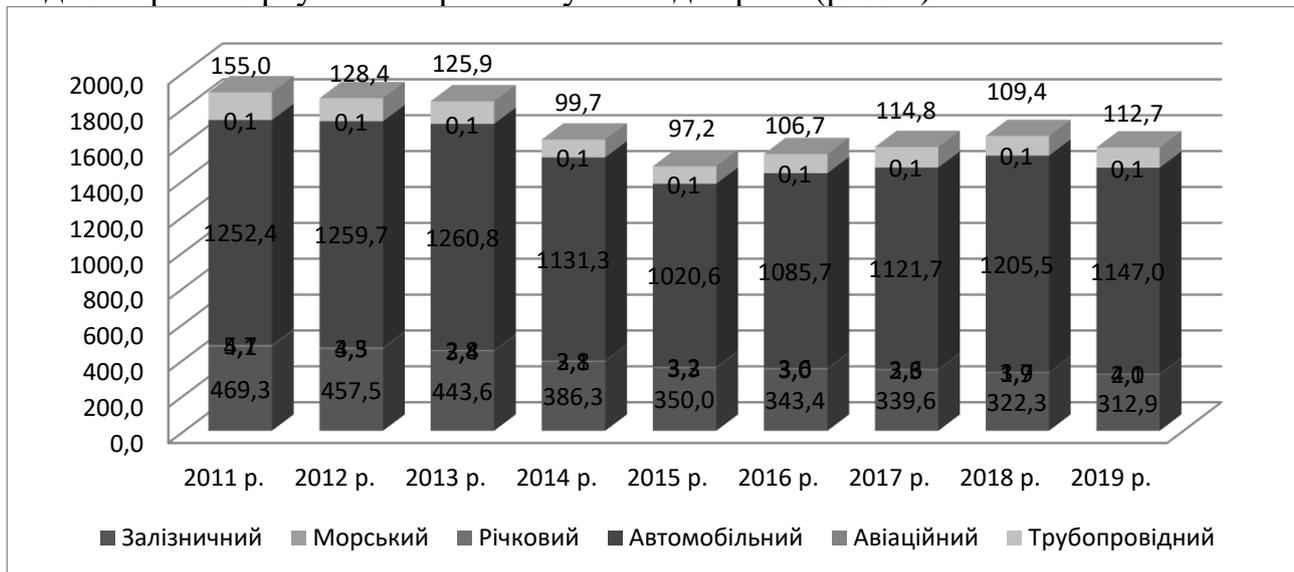
Серед факторів, що сприяють розвитку логістичної діяльності, варто відзначити ринкові і макроекономічні. Макроекономічні показники свідчать, що в порівнянні з 2019 р., промислове виробництво за 2020 р. зросло на 4,5 %, а індекс інфляції – на 5 % [15].

У ринкових факторах ми бачимо трохи більше протиріч: загальні обсяги вантажоперевезень зросли за рік на 4 %, обсяги залізничних перевезень знизилася на 2,4 %, спостерігається ріст завантаженості складських приміщень, драйвером розвитку торгівлі залишається сегмент електронної комерції.

Електронна комерція досягає вже серйозного рівня розвитку в Україні, займаючи в загальному обсязі рітейлу близько 3%. Це дуже добрий показник, урахувавши те, що електронна торгівля через Інтернет ще кілька років тому в українській економіці не грала практично ніякої ролі. На думку багатьох експертів, потенціал тут великий, про що слід пам'ятати і керівникам транспортних підприємств [4].

Проблеми залізничного транспорту, в першу чергу, викликані сильною зношеністю рухомого складу. Крім того, періодичне зростання залізничних тарифів мотивує замовників звертатися до автоперевізників.

Динаміку зміни обсягів вантажоперевезень і частку ринку за основними видами транспорту можна розглянути на діаграмі (рис. 7).

Рис. 7. Обсяги вантажоперевезень за основними видами транспорту в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [14]

З початку 2011 р. обсяги перевезень різними видами транспорту змінювалися. Найбільший обсяг перевезень припадає на автомобільний транспорт, на другому місці – залізничний. Обсяг автомобільних перевезень знизився на 58,5 млн. т у 2019 р. проти 2018 р., а також на 105,4 млн. т у 2019 р.

проти 2011 р. Також зменшився обсяг залізничних перевезень на 9,4 млн. т у 2019 р. проти 2018 р., а також на 156,4 млн. т у 2019 р. проти 2011 р. Тимчасова втрата контролю над частиною територій негативно позначилася на вантажних перевезеннях та економіці країни у цілому. Така ж ситуація і з перевезенням вантажів залізничним та трубопровідним. Ця ситуація була спричинена політико-економічною кризою останніх років у відносинах між Україною та Росією – донедавна основним торговельним партнером України.

Одним з інструментів аналізу макросередовища є так званий PEST-аналіз, який призначений для виявлення політичних (policy), економічних (economy), соціальних (society) та технологічних (technology) аспектів середовища.

Побудуємо PEST-аналіз факторів макросередовища логістичної діяльності за інформацією, наведеною вище (табл. 3).

Таблиця 3

PEST-аналіз факторів макросередовища логістичної діяльності в Україні, 2020 р.

Політико-правові	Оцінка	Економіка	Оцінка
Українсько-російський збройний конфлікт	-	Ріст ВВП на душу населення	+
Ріст рейтингу державних інститутів	+	Ріст реальної заробітної плати	+
Застаріла нормативно-правова база	-	Негативне зовнішньоторговельне сальдо	-
Співпраця з ЄС	+	Втрата позицій міжнародної конкурентоспроможності	-
Низький рейтинг України за показником LPI	-	Високий рівень інфляції	-
Державне регулювання	-	Стан транспортної інфраструктури	-
Позитивні зрушення на відкритість політики	+	Високі відсотки за кредитами	-
Соціальна сфера	Оцінка	Технологія	Оцінка
Зменшення чисельності населення	-	Недоступність логістичного досвіду передових країн	-
Скорочення рівня безробіття	+	Прискорення темпів розвитку технологій	+
Скорочення рейтингу вищої освіти	-	Державна програма сталої логістики	+
Низька кваліфікація спеціалістів з логістики	-	Цифрові інновації в галузі	+
Підвищення рівня демократії	+	Удосконалення цифрових мобільних комунікацій	+

Джерело: побудовано автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зовнішнє середовище підприємств логістичної сфери бізнесу є не досить сприятливим для їх ефективної діяльності. В більшій мірі негативно на підприємства впливають фактори економічної та соціальної сфери. Це свідчить про нестабільну

економічну ситуацію в країні. Така позиція не дає можливості швидкого руху логістичних потоків, що не сприяє розвитку економіки в цілому по країні та по кожному окремому підприємству.

Основний вплив соціальних факторів, в першу чергу, виявляє причини і наслідки недостатньої кваліфікації логістичних кадрів, внаслідок чого української спеціалісти і логістичні фірми втрачають позиції. Найбільший позитивний вплив чинять технологічні фактори, які надають українським підприємствам широкі додаткові можливості для функціонування та розвитку логістичної діяльності.

З огляду на це перспективними представляються дослідження саме соціальних та технологічних факторів логістичного макросередовища.

Список використаних джерел:

1. Тюріна Н.М., Гой І.В., Бабій І.В. Розділ 6. Логістичний менеджмент в системі загального менеджменту. Логістика: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 392 с.
2. Пономаренко В.С., Таньков К.М., Лепейко Т.І. Логістичний менеджмент: Підручн. За ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Пономаренка. Харків: ІНЖЕК, 2010. 440 с.
3. Алькема В.Г., Кириченко О.С. Економічна безпека суб'єктів логістичної діяльності: навч. посіб. Розділ 3. Логістичне середовище як сфера життєдіяльності логістичних компаній. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2016. 350 с.
4. Грицина Л.А., Кошівська М.В. Сучасний стан та перспективи розвитку транспортної логістики в Україні. *Інфраструктура ринку*: електрон.наук.-практ. журн. 2018. Вип. 18. С. 11-18. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/5.pdf
5. Макалюк І. В., Зінчук С. Ю. Сучасний стан та передумови розвитку транспортно-логістичного бізнесу в Україні. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. Вип. 19. С. 51-58.
6. Ціщик Р.В., Котис Н.В. Статистичний аналіз структури та тенденцій розвитку логістичного ринку України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 3(1). С. 54-59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3\(1\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3(1)__11).
7. Проект Всесвітнього банку «Doing business». Ease of doing business score-2020. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings>
8. Сучасний стан правового регулювання транспортної логістики в Україні URL: <https://tyachiv-rda.gov.ua/>
9. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року №430-р: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018>
10. LPI Report. The World Bank. URL: <https://lpi.worldbank.org/>

11. Незалежна аналітична платформа VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/uk/tarif-spotikannya-shhone-tak-z-portovimi-zborami-v-ukrayini-ta-yak-yih-zrobitikonkurentnimi/>
12. Emerging Market Logistics Index, 2020. URL: <https://logisticsinsights.agility.com/emerging-markets-logistics-index/rankings/>
13. Транспорт України. 2019 рік. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 114 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_trans_19.pdf
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Індeksi. Економіка України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/>

References

1. Tyurina N.M., Goi I.V., Babii I.V. (2015). Chapter 6. *Logistics management in the general management system. Logistics: textbook*. Kyiv: Center for Educational Literature.
2. Ponomarenko V.S., Tankov K.M., Lepeiko T.I. (2010). *Logistics Management: Textbook*. Kharkiv: INZHEK.
3. Alkema V.G., Kirichenko O.S. (2016). Chapter 3. *Logistics environment as a sphere of logistics companies life. Economic security of logistics entities: textbook*. Kyiv: KROK University of Economics and Law.
4. Hrytsyna L.A., Koshivska M.V. (2018). *The current state and prospects of transport logistics in Ukraine*. Market infrastructure: electronic science-practice. magazine., 18, 11-18. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/18_2018_ukr/5.pdf
5. Makalyuk I.V., Zinchuk S. Yu. (2017). *The current state and prerequisites for the development of transport and logistics business in Ukraine*. Modern problems of economy and entrepreneurship, 19, 51-58.
6. Tsishchik R.V., Kotis N.V. (2018). Statistical analysis of the structure and development trends of the logistics market of Ukraine. Problems of system approach in economy, 3 (1), 54-59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3(1)_11).
7. Doing Business World Bank Project (2021). Ease of doing business score-2020. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings>
8. The current state of legal regulation of transport logistics in Ukraine (2020). URL: <https://tyachiv-rda.gov.ua/>
9. On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 №430-r: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018>
10. LPI Report. (2020). The World Bank. URL: <https://lpi.worldbank.org/>
11. Independent analytical platform VoxUkraine. (2020). URL: <https://voxukraine.org/en/tarif-spotikannya-shhone-tak-z-portovimi-zborami-v-ukrayini-ta-yak-yih-zrobitikonkurentnimi/>

12. Emerging Market Logistics Index. (2020). URL: <https://logisticsinsights.agility.com/emerging-markets-logistics-index/rankings/>
13. Transport of Ukraine- 2019. (2020). Statistical collection. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_trans_19.pdf
14. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Indices. Ukraine economy. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/>

УДК 338.432 (477)

Стоянова-Коваль Світлана Савівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-1945-0509
stoyanovakoval@gmail.com

Варгатюк Марія Олександрівна,
кандидат економічних наук,
директор інституту післядипломної освіти
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0003-2357-1597
varhatiukompa@gmail.com

СТРАТЕГІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Анотація

У статті обґрунтовано стратегію удосконалення інституційно-аналітичного забезпечення функціонування аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку. Розглянуто фактори впливу, які важливі при процесі вибору необхідної стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору, на яких сучасних тенденціях вона базується та визначено стадії процесу її формування. Висвітлено мету інноваційного розвитку аграрного сектору та його впливовість на корпоративні стратегії. Наведено основні види стратегій на яких ґрунтується ефективний інноваційний розвиток аграрного сектору. Розглянуто використання ефективних організаційно-інституційних схем, які є базою для стратегії в перспективі. Зазначено доцільність використання матриці можливостей «SPACE», як засобу для проведення оцінки факторів, які мають вплив на вибір стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення аграрного сектору, а також висвітлено концептуальну модель формування стратегії та завдання, на засадах інноваційного розвитку. Визначено стратегічні напрями удосконалення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні.

Ключові слова: стратегія, удосконалення, аграрний сектор, інституційно-аналітичне забезпечення, інноваційний розвиток.

UDC 338.432 (477)

Stoyanova-Koval Svitlana S.,
Doctor of Economics, Professor,
Associate Professor of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-1945-0509
stoyanovakoval@gmail.com

Varhatiuk Maria O.,
PhD in Economics,

Director of the institute of postgraduate education
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0003-2357-1597
varhatiukompa@gmail.com

STRATEGY TO IMPROVE THE INSTITUTIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE FUNCTIONING OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Abstract

The purpose of the article is to substantiate the strategy of improving the institutional and analytical support for the functioning of the agricultural sector of Ukraine.

The scientific novelty is to substantiate the strategy of improving the institutional and analytical support of the agricultural sector on the basis of innovative development. To consider the factors of influence that are important in the process of choosing the necessary strategy for innovative development of the agricultural sector, on what current trends it is based and to determine the stages of the process of its formation. Highlight the purpose of innovative development of the agricultural sector and its impact on corporate strategies. Give the main types of strategies on which the effective innovative development of the agricultural sector is based. Consider the use of effective organizational and institutional schemes that are the basis for the strategy in the future. Determine the feasibility of using the matrix of opportunities "SPACE" as a means of assessing the factors that influence the choice of strategy for institutional and analytical support of the agricultural sector, as well as highlight the conceptual model of strategy and objectives, based on innovative development. Identify strategic directions for improving the institutional and analytical support for the development of the agricultural sector in Ukraine.

Conclusions. Based on research, a classification of conditions and factors into negative and positive, which affect the development of the agricultural sector on the basis of innovative development. There are three strategic directions to ensure resource and technological renewal of the agricultural sector of the economy. The share of the innovation sphere in Ukraine in the total volume of agricultural products is determined. The basic principles of realization of the state innovation policy in agrarian sector of economy are defined. The influence of the competitiveness of economic entities in comparison with international producers on the position of domestic agrarian business is highlighted.

Key words: strategy, improvement, agricultural sector, institutional and analytical support, innovative development.

Вступ. Стратегія інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах його інноваційного розвитку є основою стратегічного планування, яке формує сукупність заходів, пов'язаних з випуском інноваційної продукції, впровадженням і реалізацією нових технологій, розширенням збуту, організаційно-інституційним забезпеченням виробництва. Змістовна характеристика сутності поняття стратегія на початковому етапі його становлення тлумачилось, як мистецтво або наука організації відповідного виробничо-господарського процесу. [1-5].

Під стратегією забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку варто розглядати систему планових та прогнозованих заходів, які ґрунтуються на використанні інноваційно-технологічного циклу з метою досягнення поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вагомий внесок в дослідженні питання стратегії удосконалення інституційно-аналітичного забезпечення функціонування аграрного сектору зробили у своїх працях такі науковці, як: Р.Р.Білик, В.В.Благой, М.Р.Костецький, М.Ф.Кропивко, М.М.Ксенофонов, О.Б.Наумов, І.В.Венглюк, О.В.Митяй, О.М.Головіков, С.М.Шагоян, Т.П.Панюк, А.М.Штангрет та ін..

Метою статті є обґрунтування стратегії удосконалення інституційно-аналітичного забезпечення функціонування аграрного сектору України.

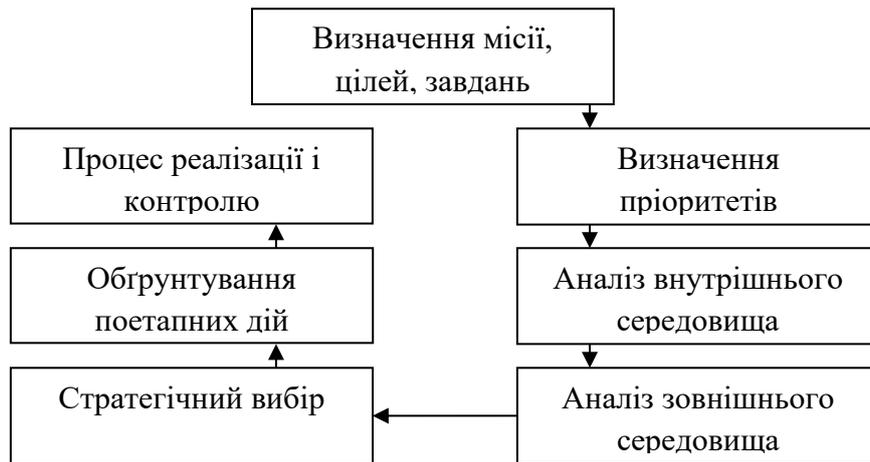
Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка довгострокової стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку є складним питанням, яке потребує формування та реалізації дієвих заходів, прийомів для стійкого економічного зростання, шляхом системної генерації нових знань, конкурентних механізмів, активізації підприємницької активності та своєчасної оптимальної державної підтримки.

Суб'єкти розвитку аграрного сектору можуть мати сукупність стратегій, однак змістовне наповнення їх залежать від особливостей функціонування розвитку аграрного сектору та його розвитку, й може ґрунтуватись на одній із внутрішніх політик:

- політика підтримки поточного стану функціонування суб'єктів розвитку аграрного сектору, яка зазвичай не передбачає використання нововведень;
- політика стрімкого розвитку аграрного сектору, пошук інноваційних шляхів розвитку, формування інноваційно-інтегрованих аграрних структур, впровадження науково-технологічних підходів;
- дотримання напряму переорієнтації та скорочення, який передбачає перегляд і усунення нераціональних складових організації аграрного бізнесу;
- комплексне комбінування, яке передбачає одночасне поєднання вище представлених підходів на різних етапах розвитку аграрного сектору і його функціонування [6-8].

Отже, процес формування необхідної стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору з метою забезпечення його інституційно-аналітичного забезпечення базується на визначенні місії, цілей, завдань, які ставлять перед собою суб'єкти розвитку аграрного сектору, внутрішніх та зовнішніх факторів впливу (рис.1.).

Вибір стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку базується на обґрунтуванні сучасних тенденцій розвитку науки й техніки, поступового переходу до нового технологічного укладу, системного аналізу та прогнозування динамічного оновлення виробничого процесу і технологічного забезпечення у аграрному секторі.

Рис.1. Стадії процесу формування стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку *

* Джерело: запропоновано автором

Для вибору стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку важливими є такі фактори:

1. Вплив співвідношення інвестиційної державної підтримки базових і стратегічних напрямів науково-інноваційної діяльності в аграрному секторі.
2. Наявний та необхідний інтелектуальний ресурс.
3. Матеріально-технічне забезпечення підтримки інноваційної діяльності в аграрному секторі.
4. Співвідношення короткострокових і довгострокових завдань щодо залучення інноваційної продукції [9-14].

Особливістю сучасного етапу соціально-економічного розвитку національного господарства є динамічне скорочення циклу винаходу і запуску інноваційних товарів. Життєвий цикл товарів, який зазвичай триває від 5 до 10 років, на сьогодні різко скорочується. Товар, який залишається на ринку вже більш ніж на 3-4 роки без його відновлення, покращення або інших подібних маркетингових стратегій, стає рідкісним.

Метою інноваційного розвитку аграрного сектору є забезпечення його інституційно-аналітичного забезпечення та отримання прибутків як від використання наявних ресурсів, так і від задоволення наявного або можливого попиту на товар, який є результатом інноваційної й наукової діяльності. Інноваційний розвиток може також впливати на корпоративні стратегії, перш за все, у контексті посилення ринкової позиції господарюючих суб'єктів розвитку аграрного сектору або забезпеченню своєчасних поставок необхідних ресурсів. У свою чергу, для забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку, аналіз ринку є основною задачею у ідентифікації меж відповідних інновації, можливих програм інноваційного розвитку, технологій тощо.

Обґрунтовуючи доцільність врахування виробничо-збутового напрямку у забезпеченні інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору, на наш погляд варто використовувати такі види стратегій (табл. 1.).

Таблиця 1

Види стратегій забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах виробничо-збутового напрямку

№ п/п	Вид стратегії	Характеристика стратегії
1	Розвитку ринку	Освоєння власної продукції на нових видах ринків та нових видів їх реалізації
2	Розвитку продукції	Введення та реалізація інноваційної продукції чи модифікованого виду
3	Концентричної диверсифікації	Формування нових виробництв, відповідно до профілю виробництва
4	Конгломеративної диверсифікації	Випуск нової продукції поза межами основного виробництва
5	Горизонтальна диверсифікація	Випуск нової непрофільної продукції для постійних споживачів

* Джерело: запропоновано автором на основі [3;8]

Формулювання перспектив інноваційного розвитку аграрного сектору з метою забезпечення його інституційно-аналітичного забезпечення повинно включати обґрунтування завдань попередньої стратегії, а саме, досягнення переваги перед потенційними конкурентами у відношенні поточних витрат виробництва та спеціалізації на розробці інноваційної продукції. Для обґрунтування особливостей забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку надзвичайно важливим є систематизована обробка доступної інформації про ринок та ринкове середовище. Тобто, для розробки стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку необхідна наступна інформація:

- існуючий попит на інноваційні товари та їх річний обіг;
- ризики, які пов'язані з виробничо-господарською та інноваційною діяльністю;
- державна політика щодо виробництва нових товарів, стандартів виробництва, податкової політики, кредитування тощо;
- рівень забезпечення вітчизняного розвитку аграрного сектору засобами виробництва та необхідною інформацією;
- рівень імпорту у вартісному та натуральному вираженні;
- характеристики сучасних споживачів – звички, рівень доходів, а також особливості торговельної практики [5;12;15].

Формування ідей інноваційного розвитку аграрної сфери з метою забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення завжди проходить

особливу процедуру і втілюється в сформованому бізнес-плані та обов'язковою частиною якого буде і бізнес-стратегія.

На рівні суб'єкта господарювання завжди паралельно відбуваються два процеси, завдяки яким визначається стратегія. Хід цих процесів – контрольований і неконтрольований. Контрольований процес розробки стратегії – це свідомі дії, засновані на строгому аналізі даних про зростання ринку, розмір того або іншого сегменту, потреби споживачів, сильні і слабкі сторони конкурентів, розвиток тієї або іншої технології. Стратегія в цьому випадку виробляється в рамках окремого, обмеженого тимчасовими рамками проекту, а потім «спускається» у вигляді вказівок зверху вниз. Неконтрольовані процеси формування стратегій зароджуються в організації як результат повсякденної участі керівників, секторальних управлінців, торгових агентів і фінансистів у визначенні пріоритетів та ухваленні стратегічних рішень. Спонтанно стратегії виникають і тоді, коли управлінцям необхідно вирішити проблему або використовувати можливості, які не були передбачені в процесі запланованої розробки стратегій, на стадіях аналізу і планування. Якщо ж стратегія, що з'явилася спонтанно, виявляється дієвою, її можна формалізувати, удосконалити і почати застосовувати: тоді спонтанна стратегія перетворюється на сплановану контрольовану.

Стратегію варто розглядати не лише з позицій її формування та реалізації а й в динаміці. Більшість суб'єктів розвитку аграрного сектору бажають з самого початку визначити напрям свого розвитку. Дослідження показують, що з усіх успішно працюючих господарюючих суб'єктів 90% формувались так: спочатку обирається вид стратегії, а потім визначається, що для досягнення результативності стратегії доцільно змінити. Успішні суб'єкти господарювання можуть собі дозволити вкладати фінансові ресурси в нову стратегію після того, як виявиться, що попередня стратегія була помилковою. [16]. Тому необхідно використовувати ефективні організаційно-інституційні схеми, які слугують основою майбутньої стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору (табл. 2.).

Розробляючи і реалізовуючи стратегію, необхідно приділяти особливу увагу забезпеченості та розподілу ресурсів. Ефективність того або іншого процесу формування стратегії залежить від тих умов, в яких в даний момент знаходиться аграрний сектор.

Зазвичай заплановані процеси розробки і використання стратегій включають чотири:

- 1) планується успіх реалізації майбутніх заходів стратегії. Ці припущення можуть будуватися на якісній теорії, однак зазвичай вони ґрунтуються на минулому досвіді;
- 2) здійснення фінансових прогнозів, виходячи з відповідних припущень;
- 3) приймається або відхиляється проект ґрунтуючись на зроблених прогнозах;
- 4) починається етап реалізація стратегії.

Стратегії інтенсивного росту (продукції/ринку)

	Існуючий	Новий
Існуючий	Стратегія розвитку ринку <ul style="list-style-type: none"> – стимулювання обсягів споживання серед існуючих споживачів; – залучення нових споживачів; – реалізація більшої частки продукції на існуючих ринках 	Стратегія проникнення на ринок <ul style="list-style-type: none"> – реалізація продукції на нових ринках; – залучення нових сегментів ринку; – нові канали збуту; – створення нових ринків на основі співробітництва
Новий	Стратегія інноваційного розвитку <ul style="list-style-type: none"> – розробка нової чи вдосконаленої продукції на існуючих ринках; – розробка нових властивостей, функцій продукції; – розширення асортиментної політики нової продукції 	Стратегія диверсифікації <ul style="list-style-type: none"> – розвиток додаткових сфер діяльності; – горизонтальна диверсифікація; – конгломеративна диверсифікація

* Джерело: запропоновано автором

Ефективний інноваційний розвиток розвитку аграрного сектору з метою забезпечення його інституційно-аналітичного забезпечення може ґрунтуватись на таких стратегіях:

Ринкова (визначення заходів нейтралізації ризиків забезпеченню шляхом розширення видів інноваційної продукції які планується випускати на внутрішньому і зовнішньому ринках);

Диверсифікована (розширення виробництва, інноваційної інфраструктури);

Нововведення (постійне оновлення існуючого асортименту, номенклатури продукції, управлінських рішень тощо);

Конкурентна (забезпечення підвищення рівня якості, індивідуальності продукції, послуг).

Кожна з представлених стратегій повинна адаптуватись до умов, які динамічно змінюються. В наш час стратегічне управління в аграрному секторі в явній формі практично не застосовується. Тому доцільно застосувати матрицю можливостей «SPACE», яка є засобом для проведення оцінки факторів які безпосередньо впливають на вибір стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку. Для побудови такої матриці перш за все варто здійснити SPACE аналіз, тобто аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування розвитку аграрного сектору та його інституційно-аналітичного забезпечення для існуючої стратегії навіть за відсутності стратегічного планування. Оцінку таких можливостей пропонуємо визначати матричним способом враховуючи ймовірність використання можливостей.

Використаємо методику SPACE аналізу для оцінки середовища функціонування розвитку аграрного сектору у напрямку ідентифікації відповідних стратегій забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення на основі сильних, слабих сторін, загроз і можливостей. Для побудови матриці SPACE варто використати такі групи показників: фінансові; конкурентності; стабільності середовища; матеріально-технічні та виробничі потужності. Показники оцінюються експертами за 10-ти бальною шкалою [17-19](табл. 3).

Таблиця 3

Матриця для аналізу середовища інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору

Внутрішня стратегічна позиція	Зовнішня стратегічна позиція
<i>Фінансова складова</i>	<i>Стабільність середовища</i>
1. Система кредитування	1.Наявність ресурсної бази
2.Платоспроможність аграрного підприємства	2. Стабільність постачальників
3. Власні фінансові ресурси	3. Стабільність сезонного впливу
4. Ліквідність підприємства	4. Стан попиту
5. Резервні фонди	5.Стабільні зв'язки з іншими агроструктурами
6. Стан заборгованості	6. Стан зовнішньо – економічних відносин
7. Державні фінансові пільги	7. Стабільність законодавства
Середня оцінка	Середня оцінка
<i>Конкурентні переваги</i>	<i>Виробничі потужності</i>
1. Статус підприємства	1. Стабільність виробництва
2. Задоволення потреб	2.Можливість розширення виробництва
3. Якість продукції	3.Можливість використання економних джерел енергії
4. Ціна	4.Можливість використання інноваційної продукції
5. Стимулювання працівників	5.Можливість залучення інтелектуальних ресурсів
6. Кваліфіковані працівники	6. Значний виробничий досвід
7. Канали збуту продукції	7. Стан матеріально – технічної бази
Середня оцінка	Середня оцінка
Оцінка за внутрішньою позицією	Оцінка за зовнішньою позицією

Джерело: розроблено авторами

Стратегія забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку повинна включати специфічні принципи: забезпечення оптимальності у прийнятті організаційно-економічних питань; єдності та комплексності прогнозів, стратегічності програм та планів; єдності процесу розробки, інституційного забезпечення можливості виконання програм і планів та його контролю.

Як результат аналізу міжнародного досвіду можна виокремити три види стратегій забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку:

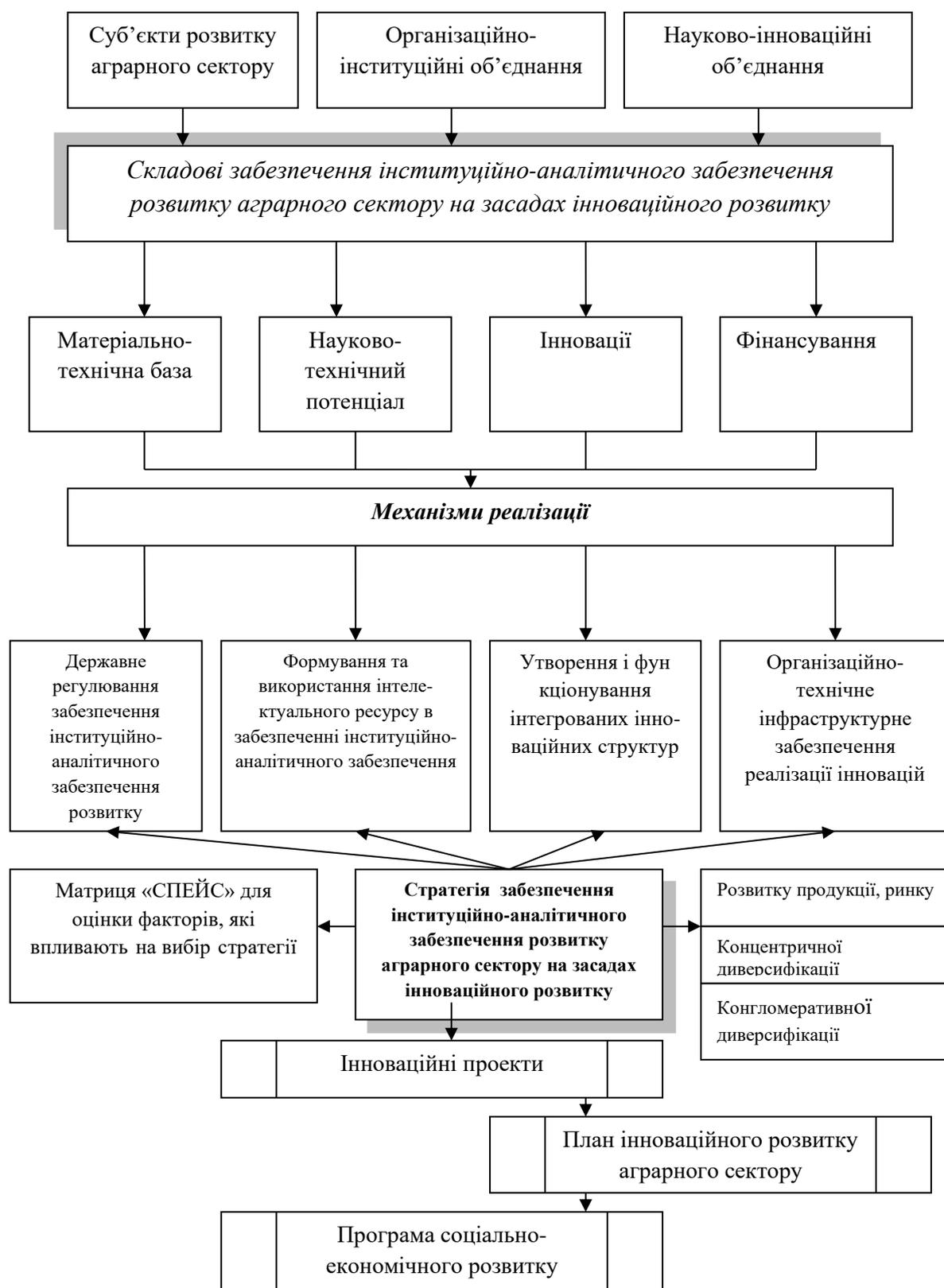
- стратегія перенесення, адаптація міжнародного досвіду забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення враховуючи перспективи інноваційного розвитку аграрного сектору;

- стратегія запозичення щодо використання нових видів аграрної продукції, аграрних технологій, які раніше успішно використовувались в інших країнах;

- стратегія нарощування, передбачає використання власного інтелектуального ресурсу, однак із залученням іноземних фахівців.

Отже, саме стратегія нарощування може бути ефективною для забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку та сприятиме інтеграції вітчизняної науки і розвитку аграрного сектору. Нова стратегія забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку не може здійснюватися шляхом відтворення старої політики забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення та розвитку науково-технічного потенціалу. Основним завданням є розробка і використання (через програми, проекти, стратегії) нових підходів до мотивації інноваційної діяльності, забезпечення процесів комерціалізації результатів наукових досліджень та підвищення ринкового попиту на відповідну інноваційну продукцію. Також варто враховувати соціально-економічний, національно-стратегічний, демографічний та інші аспекти забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення та реалізації інноваційних процесів в аграрному секторі, що передбачає налагодження оптимальних зв'язків фінансово-кредитної, промислової, науково-технічної та інноваційної політик. Саме такий зв'язок спроможний забезпечити економічну безпеку на основі відтворення інноваційного процесу, стимулювати науково-технологічних нововведень і технічних зрушень, активізації інвестиційної діяльності у контексті використання сучасних форм державно-приватного партнерства [20-25] (рис. 2.).

Основою стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку є стратегія технологічного та соціально-економічного розвитку з акцентуванням на інтелектуальний ресурс. До базових елементів стратегії відноситься: вибір, оцінка та стимулювання пріоритетних напрямків забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення; програмно-цільові методи планування інноваційного розвитку; модернізація системи освіти та забезпечення можливості її своєчасного пристосування до завдань інноваційної політики; формування сприятливих умов для різних форм інтеграції науки та розвитку аграрного сектору.

Рис. 2. Концептуальна модель формування стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку*

* Джерело: розроблено автором

До завдань стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку віднесемо такі напрями:

1) інституційно-економічний напрям: формування дієвих організаційно-економічних механізмів забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку; впровадження наукових та технологічних інновацій, підвищення результативності розвитку аграрного сектору; активізація інвестиційної політики та державної підтримки забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку; інтеграція соціально-економічних реформ щодо забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення з інноваційною політикою в країні;

2) соціально-мотиваційний напрям: синтез наукового та освітнього секторів, активізація інтелектуальних ресурсів; підтримка розвитку економіки знань в умовах інформаційного суспільства; стимулювання висококваліфікованих кадрів, які здійснюють інноваційну діяльність; модернізація соціальних механізмів використання інтелектуальних ресурсів та охорони здоров'я;

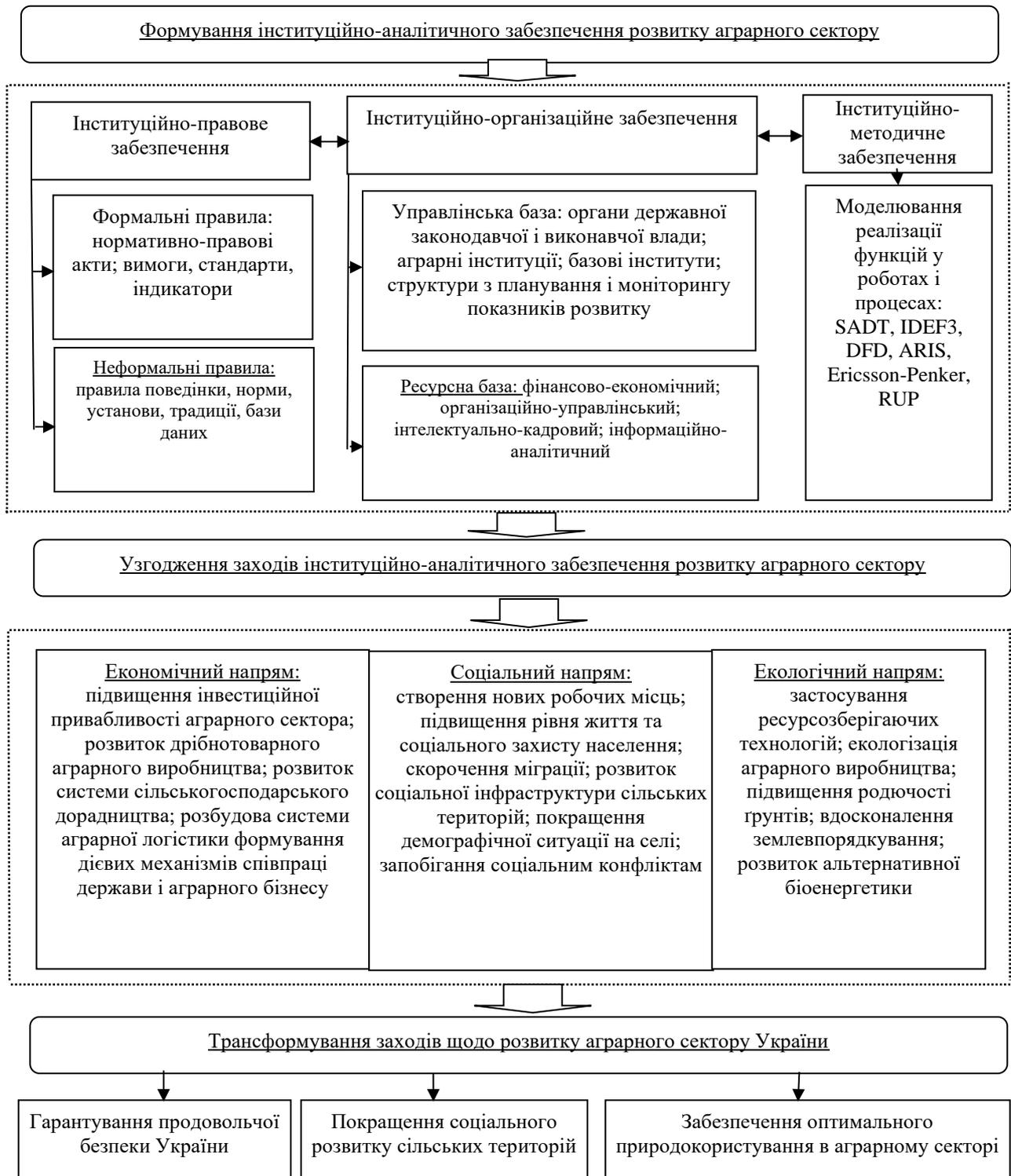
3) виробничо-управлінський напрям: забезпечення підвищення конкурентоспроможності та якості продукції розвитку аграрного сектору; підтримка у використанні вітчизняної техніки і технологій; формування моделей комерціалізації інноваційної продукції розвитку аграрного сектору; реалізація міжнародних стандартів щодо якості продукції розвитку аграрного сектору;

4) екологічно-охоронний напрям: підтримка складової навколишнього природного середовища; розробка ефективної системи природокористування та екологічності інноваційних технологій у аграрному секторі; збереження біологічного та ландшафтного стану. Тобто, стратегія забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку в Україні повинна бути орієнтована на інтенсивне розширене відтворення фінансово-економічного, виробничо-господарського, земельного та трудового капіталів на основі впровадження інноваційних технологій, організаційно-технічних рішень у сфері виробництва та реалізації нової продукції або надання послуг [13;26].

Обґрунтовано, що модернізація інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору має відбуватися в розрізі трьох невід'ємних та тісно взаємопов'язаних частин: 1) інституційно-правової (формальні та неформальні правила); 2) інституційно-організаційної (управлінський та ресурсний блок); 3) інституційно-методичної (методи аналізу).

Сформульовано концептуальне бачення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні, яке передбачає вдосконалення існуючої нормативно-правової бази в напрямку підвищення ефективності функціонування саморегульованих організацій в аграрному секторі, розвитку системи сільськогосподарського дорадництва, удосконалення механізмів налагодження співпраці всіх стейкхолдерів (держави, бізнесу, науки,

громадськості та інформаційно-аналітичного сектору), розвитку дрібнотоварного аграрного виробництва та інформаційної системи аграрної логістики, підвищення результативності використання інструментів регулювання вітчизняного аграрного ринку (рис. 3.).

Рис. 3. Стратегічні напрями удосконалення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні
Джерело: розроблено автором

Проведений аналіз умов та факторів, які впливають на забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку, сприяв формуванню класифікації їх на негативні та позитивні.

Негативними можна вважати:

- ризикованість інноваційної діяльності в аграрному секторі;
- відсутність ефективного фінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі;
- неефективність державної інноваційної політики та пріоритетів стратегії розвитку аграрного сектору;
- не дієва кадрова політика щодо забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку.

Позитивними факторами є:

- розвиток соціально орієнтованого суспільства заснованого на знаннях;
- різноманітність форм господарювання;
- сприяння нарощення фахового кадрового потенціалу;
- підвищення попиту на інноваційну продукцію у певного прошарку розвитку аграрного сектору.

Сучасний етап розвитку національної інформаційної економіки, пов'язаний з розвитком та адаптацією до дієвих вимог світового ринку, спостерігаємо виникнення складного становища вітчизняного аграрного бізнесу. Це обумовлено, перш за все, низьким рівнем конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у порівнянні з міжнародними виробниками. Саме це стимулює до активного використання ефективного вітчизняного та передового світового досвіду щодо роботи форм аграрного бізнесу, які є сучасними світовими тенденціями у забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення [10;17].

У результаті проведеного дослідження було виділено три стратегічних напрями для забезпечення ресурсно-технологічного оновлення аграрного сектора економіки [8]:

- застосування технологій, які забезпечують здешевлення виробленої аграрної продукції, без втрат її якості;
- застосування технологій, які сприяють підвищенню якості продукції розвитку аграрного сектору;
- реалізація технологій та біологічних засобів, які забезпечують виробництво екологічної продукції та гарантують соціально-економічну безпеку аграрному сектору економіки.

Проведений аналіз засвідчив, що в Україні інноваційна сфера займає значну частку у загальному обсязі аграрної продукції (близько 10%). У свою чергу основними принципами реалізації державної інноваційної політики у аграрному секторі економіки є:

- ідентифікація державних напрямів розвитку інноваційного потенціалу розвитку аграрного сектору;

- удосконалення нормативно-правової бази у напрямку розвитку інноваційного потенціалу розвитку аграрного сектору;
- формування умов для розвитку науково-технічного та інноваційного потенціалів;
- сприяння співпраці та взаємодії науково-освітньої сфери, держави, виробництва, фінансово-кредитного сектору[10;12].

З метою реалізації державної інноваційної політики в Україні функціонувало Державне агентство з інвестицій та інновацій, яке реорганізовано у Державне агентство України з інвестицій та розвитку, яке забезпечує формуванні та реалізацію державної інноваційно-інвестиційної політики та готує пропозиції з метою надання державної підтримки щодо реалізації інноваційно-інвестиційних проектів у аграрному секторі економіки [13].

Відповідно до вітчизняних нормативних актів, шляхом конкурсного відбору інноваційно-інвестиційних проектів у контексті їх фінансової підтримки Державним бюджетом передбачаються такі критерії:

- 1) науково-технічний та технологічний рівень проектів;
- 2) рівень конкурентоспроможності аграрної продукції та перспективи ринків збуту;
- 3) соціально-економічна ефективність інноваційно-інвестиційного проекту (проведення оцінки планового обсягу прибутку від обсягів реалізації проекту, строків її окупності тощо);
- 4) ефективність проекту за показниками бюджетного фінансування;
- 5) наявність у проекті ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- 6) соціальний ефект від реалізації таких проектів (формування нових робочих місць, збільшення заробітної плати, покращення умов праці тощо);
- 7) вплив інноваційно-інвестиційного проекту на природне навколишнє середовище.

Здійснення результативного інвестиційного забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку у сучасних умовах є запорукою їх ефективної діяльності, дає можливість зростання та забезпечує довгострокові конкурентні переваги. Для цього сфера інновацій регулюється законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про інвестиційну діяльність», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та іншими законами в патентно-ліцензійній сфері, законами про створення спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку, законами з питань оподаткування тощо.

У свою чергу, забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку потребує великої підтримки зі сторони держави та належного фінансування, що є важливим під час виходу на ринок науково-технічної продукції, а також конкурування з

іноземними аналогами. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння і засобів захисту рослин. Фінансування наукових розробок для сільського господарства потрібно проводити на всіх стадіях інноваційного процесу, тому що впровадження даних у виробництво повинно стимулювати попит на розробки саме вітчизняних наукових установ. Функціонування аграрної науки в умовах невизначеності обґрунтованої ціни на наукову продукцію і законодавчого регулювання цього питання не сприяє процесу реалізації інновацій. У той же час вивчення світового досвіду стимулювання інноваційної діяльності свідчить, що значення інноваційної складової в розвитку економік іноземних держав постійно посилюється, а активізація інноваційної діяльності ними всебічно підтримується.

Стратегія забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку має на меті формування сприятливих умов для продуктивної роботи та спонукання до досягнення мети виробництва в конкурентному середовищі за наявності різноманітних ризиків через оперативне виявлення та мінімізацію впливу наявних загроз. Водночас, належна увага до стану стратегії забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку – це формування певного комплексу ключових показників, що засвідчують безпечний стан середовища функціонування розвитку аграрного сектору на певний час настання прогнозованого негативного (позитивного) явища [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, основною тезою стратегічного управління на сучасному етапі є стратегія забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку, яка має встановлювати вектори поступу суб'єкта господарювання та має окреслити загальну мету стратегічного напрямку, в той час як уточнення дій з досягнення мети розвитку аграрного сектору за різними напрямками відбувається шляхом розробки та впровадження функціональних стратегій, зокрема інноваційної.

Виходячи з вищесказаного, стратегія забезпечення інституційно-аналітичного забезпечення розвитку аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку розглядається, як певна складова лобіювання та деталізації комплексу стратегічних завдань, що є сприятливим підґрунтям генеральних планів розширення та поглиблення аграрним сектором стратегічно вагомих переваг в міжнародному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Білик Р. Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 1. С. 23–30.
2. Благой В. В., Базарнова Є. О. Формування комплексу заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств. Молодий вчений. 2017. № 4.4 (44.4). С. 1–4.
3. Костецький М. Р. Управління еколого–економічною безпекою: монографія. Рівне : ППДМ, 2010, 116 с.

4. Кропивко М. Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України. Економіка АПК. 2017. № 4. С. 5–16.
5. Ксенофонтов М. М. Стратегія забезпечення стану економічної безпеки як складова стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 6. Т.3. С. 47-53.
6. Наумов О.Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 4. С. 93-100.
7. Гоголь Т.А., Слободяник І.Л. Складові системи забезпечення розвитку інноваційного потенціалу та їх вплив на економічну безпеку країни. Оцінка та регулювання економічної безпеки регіонального співробітництва депресивних територій в рамках євроінтеграційних процесів: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С. 69-85.
8. Венглюк І. В. Становлення соціально-економічної безпеки підприємства. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3(33). С. 226–230.
9. Галицький О. М., Митяй О. В., Николюк О. В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». №4. 2017. С.20-25.
10. Галицький О. М., Шабатура Т. С. Методологічне забезпечення захисту економічних інтересів інноваційного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Наукові записки законодавства Верховної Ради України. 2017. №1. С.123-130.
11. Головіков О. М. Соціальна політика та економічна безпека / заг. ред. Є.І. Крихтіна. Донецьк : Каштан, 2004. 336 с.
12. Гривіненко О. М., Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія Економічні науки. 2017. № 22. Ч.1. С. 98–100.
13. Добрянська Н. А., Варгатюк М. О. Науково-теоретичні основи конкурентоспроможності підприємства. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств : монографія / за заг. ред. професора О. Г. Янкового. Одеса, Атлант, 2017. С. 29-37.
14. Панюк Т. П., Лукомська О.І. Диверсифікація як основа структурної модернізації економічної діяльності аграрних підприємств. зб. наук. пр. Луцького національного технічного університету «Економічний форум». Луцьк. 2016. Вип. 1. С. 189-197.
15. Варгатюк М. О. Інституційно-аналітичне забезпечення механізму регулювання розвитку аграрного сектору. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. № 6. Т. 2. С. 206-211
16. Грушко В. І., Лаптев С. М. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія / за ред. О.А. Кириченка, М. П. Денисенка, В. С. Сідака. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2015. 412 с.

17. Грушко В. І., Коптюх О. Г. Суперечності сучасної фінансової системи України. Вчені записки. Університет економіки та права «КРОК». 2016. № 22. С. 28-33.

18. Козловський А. В., Мазур Г. Ф. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. Агросвіт. 2017. № 8. С. 12–18.

19. Кутузова М. М. Теоретичні основи формування і розвитку економічної безпеки. Молодий вчений. 2017. № 1 (41). С. 628-631.

20. Гнатєва Т.М., Давидюк О.О. Аналіз рівня захищеності економічних інтересів аграрного виробництва в умовах інтеграції України до світового економічного простору. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 6.

21. Слободяник І.Л. Організаційні детермінанти розвитку інноваційного потенціалу аграрного сектору в Україні. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Херсон, 2018. № 27 (16). С.124-128.

22. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : теоретико-методологічний аспект. Економіка АПК. 2011. № 2. С. 3–12.

23. Штангрет А. М., Караїм М. М. Обліково-аналітичне забезпечення як основа прийняття рішень суб'єктами економічної безпеки підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 7. С. 167-170.

24. Rio Declaration on Environment and Development // Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992). Annex I. – A/CONF.151/26 (Vol. I) URL: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

25. Candice Stevens. Agriculture and Green Growth / Candice Stevens URL: <http://www.oecd.org/tad/sustainableagriculture/48289829.pdf>.

26. The future of subsidy payments for organic farming URL: <http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/161na4.pdf>.

References:

1. Bilyk R.R. Assessment of the relationship between economic security and competitiveness of the region. Bulletin of Khmelnytsky National University. 2017. № 1. S. 23–30.

2. Blagoy V.V., Bazarnova E.A. Formation of a set of measures aimed at preventing the financial crisis of domestic enterprises. A young scientist. 2017. № 4.4 (44.4). Pp. 1–4.

3. Kostetsky M.R. Management of ecological and economic safety: a monograph. Rivne: PPDM, 2010, 116 p.

4. Кropyvko M.F. Strategic vision of the agrarian system of Ukraine. Economics of agro-industrial complex. 2017. № 4. S. 5–16.

5. Xenofontov M.M. Strategy for ensuring economic security as a component of the strategy of agricultural enterprise development. Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences. 2017. № 6. Vol.3. Pp. 47-53.

6. Naumov O.B. Strategic vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources. Scientific

notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 4. pp. 93–100.

7. Gogol T.A., Slobodyanik I.L. Components of the system for ensuring the development of innovation potential and their impact on the economic security of the country. Assessment and regulation of economic security of regional cooperation of depressed territories within the framework of European integration processes: monograph. Chernihiv: ChNTU, 2018. P. 69-85.

8. Venglyuk I.V. Formation of socio-economic security of the enterprise. Economic Bulletin of Donbass. 2013. № 3 (33). Pp. 226–230.

9. Galitsky O.M., Mityai O.V., Nikolyuk O.V. State regulation of the development of agricultural formations in Ukraine. Bulletin of Sumy National Agrarian University series "Economics and Management". №4. 2017. S.20-25.

10. Halytsky O.M., Shabatura T.S. Methodological support of protection of economic interests of innovative development of subjects of agrarian production. Scientific notes of the legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №1. P.123-130.

11. Golovikov O.M. Social policy and economic security / general. ed. Ye.I. Crumb. Donetsk: Chestnut, 2004. 336 p.

12. Gribinenko O.M., Shagoyan S.M. The essence and ways to ensure the economic security of the enterprise. Scientific Bulletin of Kherson State University: Series Economic Sciences. 2017. № 22. Ch.1. Pp. 98–100.

13. Dobryanska N.A., Vargatyuk M.O. Scientific and theoretical foundations of enterprise competitiveness. Theoretical, methodological and practical aspects of enterprise competitiveness: monograph / for general. ed. Professor OG Yankov. Odessa, Atlant, 2017. pp. 29-37.

14. Panyuk T.P., Lukomskaya O.I. Diversification as a basis for structural modernization of economic activity of agricultural enterprises. zb. Science. Lutsk National Technical University "Economic Forum". Lutsk. 2016. Vip. 1. pp. 189-197.

15. Vargatiuk M.O. Institutional and analytical support mechanism for regulating the development of the agricultural sector. Bulletin of Khmelnytsky National University. 2019. № 6. T. 2. S. 206–211

16. Grushko V.I., Laptev S.M. Economic security of economic entities in the global financial crisis: a monograph / ed. O.A. Kirichenko, MP Denisenko, VS Sidak. Kyiv: University of Economics and Law "KROK", 2015. 412 p.

17. Grushko V.I., Koptyukh O.G. Contradictions of the modern financial system of Ukraine. Scientific notes. University of Economics and Law "KROK". 2016. № 22. pp. 28–33.

18. Kozlovsky A.V., Mazur G.F. Modern measures to stimulate the development of agro-industrial production in Ukraine. Agrosvit. 2017. № 8. S. 12–18.

19. Kutuzova M.M. Theoretical foundations of the formation and development of economic security. A young scientist. 2017. № 1 (41). Pp. 628-631.

20. Gnatieva T.M., Davydyuk O.O. Analysis of the level of protection of economic interests of agrarian production in the conditions of Ukraine's integration

into the world economic space. Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. № 6.

21. Slobodyanyk I.L. Organizational determinants of the development of innovation potential of the agricultural sector in Ukraine. Socio-economic development of regions in the context of international integration. Kherson, 2018. № 27 (16). P.124-128.

22. Luzan Yu. Ya. Organizational and economic mechanism for ensuring the development of agro-industrial production of Ukraine: theoretical and methodological aspect. Economics of agro-industrial complex. 2011. № 2. S. 3–12.

23. Shtangret A.M., Karaim M.M. Accounting and analytical support as a basis for decision-making by the subjects of economic security of the enterprise. Eastern Europe: Economy, Business and Management. 2017. № 7. pp. 167–170.

24. Rio Declaration on Environment and Development // Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992). Annex I – A/CONF.151/26 (Vol. I) URL: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

25. Candice Stevens. Agriculture and Green Growth / Candice Stevens URL: <http://www.oecd.org/tad/sustainableagriculture/48289829.pdf>.

26. The future of subsidy payments for organic farming URL: <http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/161na4.pdf>.

УДК 332.31

Стоянова-Коваль Світлана Савівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету
ORCID ID: 0000-0002-1945-0509
stoyanovakoval@gmail.com
Бужора Анастасія Любомирівна
ЗВО Магістр за спец. Облік і оподаткування
Одеський державний аграрний університет
nastyabuzhora@ukr.net

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню світового досвіду формування власності на землю. Було розглянуто такі аспекти відносин власності, як: обмеження розмірів сільськогосподарських угідь, форми власності та оцінка землі. Детально розкрито історію розвитку відносин стосовно оренди землі у різних країнах світу. Висвітлено сучасні тенденції розвитку орендних земельних відносин у сільському господарстві, зосереджено увагу на основні проблеми та шляхи їх розв'язання. Проаналізовано досвід країн світу стосовно функціонування механізму оренди сільськогосподарських земель. Висвітлено основні напрями державного регулювання використання сільськогосподарських земель в країнах Європи.

На основі світового досвіду, було проаналізовано основні проблеми розвитку відносин стосовно оренди землі в Україні. Досліджено ринок землі, а також основні механізми впливу держави на розвиток аграрних відносин. Звернуто увагу на досвід землекористування в різних країнах світу для раціонального та ефективного використання земельних ресурсів в нашій країні. На основі цього було досліджено моделі ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення деяких країн Європи.

Встановлено, що більшість розглянутих країн має добре розвинутий ринок землі. Простежено питання щодо оренди іноземних земель сільськогосподарського призначення та оренди земель в Україні. Сконцентровано увагу на питанні встановлення земельного ринку в нашій країні. Виокремлено основні обмеження щодо купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення в нашій державі. Проаналізовано складові ринкового обігу розвинутих країн Європи з метою побудови ефективного ринку обігу земель в Україні.

***Ключові слова:** орендні земельні відносини, сільське господарство, оренда землі, оцінка землі, розмір земельних угідь.*

UDC 332.31

Stoyanova-Koval Svitlana S.
Doctor of Economics, Professor,
Professor of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University
ORCID
stoyanovakoval@gmail.com
Buzhora Anastasia L.
Master for special
Accounting and Taxation

WORLD EXPERIENCE IN LAND MARKET REGULATION

Abstract

The article is devoted to the study of world experience in the formation of land ownership. The author analyzes such aspects of property relations as: forms of ownership, restrictions on the size of land and land valuation. The history of the development of rental relations in different countries of the world has been studied in detail. The current trends in the development of leased land relations in agriculture are highlighted, the existing problems are highlighted and the ways of their solution are outlined. The experience of the countries of the world on the functioning of the mechanism for the lease of agricultural land is analyzed. The main directions of state regulation in the field of agricultural land use in European countries are indicated.

Based on the generalization of world experience, the main problems of the development of rental relations in our country have been identified. The land market, as well as the main mechanisms of the state's influence on the development of agrarian relations, have been investigated. The essence of the main aspects of land use in the countries of the world is revealed as the basis for ensuring the rational and efficient use of land resources. As a result of the study, the models of the market turnover of agricultural land in some European countries were examined.

It was revealed that in most of the considered states the land market is well developed and functioning. The issue of leasing agricultural land in foreign countries and Ukraine has been investigated. Attention is focused on the issue of the formation of the land market in Ukraine. The main restrictions on the sale and purchase of agricultural land in Ukraine are highlighted. On the basis of the study, the components of the market turnover of foreign states are identified to build an effective market turnover of land in our state.

Key words: lease land relations, agriculture, land lease, land valuation, land size.

Вступ. Питання ринку землі в Україні нині стоїть особливо гостро. Це пов'язано із набранням чинності закону № 552-ІХ про обіг земель, який Верховна Рада прийняла ще в березні 2020 року. Це визначна історична подія, так як власники земельних ділянок сільськогосподарського призначення нарешті отримують повноцінне право продавати свою землю. Фермери, в свою чергу, переходитимуть від орендного ситуативного виробництва до планомірного господарювання на власній землі. Ефективність використання землі була та залишається актуальним питанням для розвитку аграрного сектору економіки України. Формування сучасних земельних відносин, від яких залежить ефективність функціонування економіки, вимагає створення дієвого механізму, який би стимулював ефективне використання і збереження земельних угідь. Це, по суті, основне завдання земельної реформи, сутність якої полягає в реформуванні земельних відносин на основі визнання прав та інтересів людини (роздержавлення земель) та раціональному, вискоєфективному й екологічнобезпечному використанні земельних ресурсів. Необхідність виваженої та послідовної державної політики у сфері земельних відносин є вкрай необхідним, а вивчення системного розгляду сучасних підходів до регулювання орендних

відносин із приводу земельних ділянок у різних країнах світу, ще й досі є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти розвитку орендних земельних відносин досліджувались вітчизняними та зарубіжними вченими. Значну увагу даній тематиці приділили відомі вчені економісти-аграрники: П.І. Гайдуцький, Д.С. Добряк, П.Т. Саблук, А.М. Ряснянська, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, В.М. Трегобчук, Л.Я. Новаковський, В.Д. Яровий та ін.

Метою дослідження є аналіз особливостей земельних відносин в різних країнах світу, різних інструментів регулювання земель сільськогосподарського призначення в цих країнах, та наслідків їх застосування для впровадження оптимальних інструментів регулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанню оцінки земельних угідь останнім часом приділяється багато уваги як науковців так і практиків. Так, ряд вчених серед яких Р. Левек, О. В. Ходаківська, І. В. Юрченко, метою яких було встановлення особливостей регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу, аналізували основні принципи, якими користуються країни для досягнення розвинутого ринку земель та забезпечення раціонального користування землею. Наразі, ними було встановлено особливості контролю регулювання ринкового обігу сільськогосподарських земель та неможливості виникнення загроз для оптимальної інституційної будови сільського господарства [5].

Щодо землекористування в аграрному секторі Європи, то, мабуть, вирішальним положенням для розвинутих країн ЄС буде наступне вираження: «Хто землю обробляє, той нею і володіє». Але дещо воно не справедливе. Зокрема, Бельгія та Великобританія відрізняються від інших країн старої континентальної Європи наступними факторами:

1. бельгійським фермерам належить лише третина сільськогосподарських угідь, а решта землі вони орендують у приватних осіб та сторонніх організацій;
2. тільки 40% британських фермерів працюють на землі, що перебуває у їхній власності, натомість решта – ділянки, які є орендованими у лендлордів[1].

Порівняння законодавства Німеччини, Нідерландів, Франції та Польщі свідчить, що в європейських країнах з розвинутою ринковою економікою правове регулювання ринкового обігу сільськогосподарських земель базується на досить різних правових механізмах [1, 6].

Наразі, в законодавстві Німеччини, Нідерландів і Франції три можливі правові моделі функціонування ринку сільськогосподарських земель. Якщо поставити ці країни в один ряд за критерієм рівня державного втручання у функціонування ринку сільськогосподарських земель, то на першому місці слід поставити Нідерланди, в законодавстві яких реалізована правова модель

практично вільного ринку землі, а рівень втручання держави в його функціонування практично дорівнює нулю. Другу позицію серед названих вище країн (Німеччини, Нідерландів і Франції) варто віддати Німеччині, законодавча база якої припускає помірне втручання держави в ринок земель сільськогосподарського призначення. А третє місце належить Франції, оскільки її законодавство було побудовано на основі правової моделі сильно регульованого державою ринку сільськогосподарських земель [8].

Науковці з Інституту Аграрної економіки Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В., Юрченко І., що досліджували досвід Франції, зазначають, на неї, як на одну із розвинених країн Європейського Союзу та основного виробника сільськогосподарської продукції, приходиться майже 17% аграрного виробництва ЄС. Для порівняння, обсяг виробництва сільськогосподарської продукції Франції у 2018 році склав 73 млрд. євро, у Німеччині – 56 млрд. євро. Порівнюючи кількість сільськогосподарських земель Франції з іншими Європейськими країнами, вона є найбільшою, а саме – 27,8 млн. га. Автори зазначають, що з огляду на досвід регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення у Франції та участь у цьому процесі SAFER (Агентства з управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій), доцільно розглянути можливість створення аналогічної інституції в Україні. Створення такого агентства прийтиме реалізації цілеспрямованої державної політики щодо подальшого перерозподілу земель між різними формами господарювання з урахуванням національних інтересів та пріоритетів [4].

Модель ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення у Франції побудована з метою збереження земельних ресурсів, природного середовища, охорони земель, і реалізується за співучасті приватної неприбуткової організації – SAFER (Агентство з управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій), що підпорядковується Міністерству сільського господарства та Міністерству фінансів Франції.

Правовий досвід регулювання ринку сільськогосподарських земель Польщі є цінним для України, адже він гарантує придбання і використання сільськогосподарських земель, насамперед, сімейними фермерськими господарствами, що призводить до формування та збільшення частки у аграрному виробництві. Таким чином, відповідно до законодавства Польщі основною частиною системи виробництва сільськогосподарської продукції мають бути сімейні ферми, а власниками землі мають право бути лише суб'єкти, які будуть вести господарську діяльність та створювати можливості щодо отримання фермерами доступу до земельних ділянок державної власності, а також можливості підвищення конкурентної здатності польських фермерів [9].

Якщо купувати земельну ділянку в Польщі, то її розмір не має перевищувати 300 га, а стати власником такої землі може лише фізична особа – фермер, який має досвід ведення сільськогосподарської діяльності, має у власності земельні ділянки площею не менше 1 га, але натомість не більше 300 га., мешкає не менше 5 років поруч із земельною ділянкою та вже має і керує фермерським господарством. Також земельні ділянки можуть придбати фізичні особи, які є безпосередніми родичами продавця, учасниками місцевого самоврядування. Крім того, переважне право викупу земельних ділянок надається в першу чергу фермеру, земельна ділянка якого знаходиться в оренді не менше трьох років та Національному центру підтримки сільського господарства [9].

Важливим аспектом у земельному питанні є державне регулювання ринку землі. У Європі нема обмежень на продаж землі, натомість існують жорсткі дозвільні обмеження на її купівлю.

Що стосується міжнародного досвіду щодо формування власності на землю, що досліджувала А. М. Ряснянська, то виділяються наступні світові закономірності у галузі відносин власності на сільськогосподарські землі, такі як:

- об'єктом приватної власності для багатьох держав є земля;
- у більшості країн власність на сільськогосподарські землі є досить обмеженою;
- широке застосування оренди земель є вирішальною ознакою формування власності на сільськогосподарські ділянки іноземних країн [7].

Для переважної більшості країн роль держави в агрополітиці об'єднаної Європи обмежується проведенням єдиної сільськогосподарської політики в рамках ЄС та виплат дотацій фермерам на гектар ріллі.

У Данії та Німеччині держава регулює купівлю й оренду землі, яку може довірити тільки кваліфікованим фермерам, враховуючи рівень підготовки і досвіду сільськогосподарської діяльності як основного джерела доходів, місця проживання. У Данії, де найбільш розвинене аграрне законодавство, орендар, так само як і покупець, повинен прожити в сільській місцевості більше 8 років. Проте фермер повинен довести свою професійну кваліфікацію, мати досвід роботи в сільському господарстві і відповідну освіту, за умови, що розмір ферми перевищує 30 га [2].

Згідно з чинним законодавством Швейцарії, Іспанії, Франції, Данії, Німеччині, Італії та Португалії відбувається регулювання недопущення великої концентрації землі в одних руках або її розподілу тощо. У Данії існує закон, що встановлює граничну верхню межу землекористування землі, що знаходиться в оренді, а саме – 150 га сільськогосподарських угідь. Проте існують деякі

винятки. Зокрема, якщо фермер може довести, що виходячи із специфіки виробництва є необхідність володіння більшої кількості земель за умови, що ніхто з навколишніх селян не протестуватиме проти цього. Стосовно Німеччини, то в країні здійснюється безперервний контроль за будь-якими змінами власності або оренди сільськогосподарських угідь. Для того, щоб здійснити перехід прав власності на сільськогосподарські угіддя потрібно мати спеціальний дозвіл, крім того під заборону є зайва концентрація землі (максимально від 400 до 500 га). Стосовно оренди землі, то вона має ті ж обмеження, що і її купівля. Аналогічна ситуація також і в Угорщині: 300 га у власності і 2 тис. га в оренді [4].

В більшості країн Європи юридичні особи не мають право на оренду і купівлю сільськогосподарських угідь. Проте купити землю сільськогосподарського призначення мають право тільки фізичні особи, які на момент придбання землі вже вели сільськогосподарське виробництво, володіють відповідною кваліфікацією та зобов'язуються займатися сільським господарством тривалий час. Забороняється купувати землю, якщо дана операція є засобом розміщення капіталу, або ціна угоди з купівлі землі не відповідає її реальній вартості. Загалом вилучення сільськогосподарських земель на несільськогосподарські цілі господарство забороняє.

Щодо вимог ЄС кожен громадянин об'єднаної Європи має право придбати землю у будь-якій країні ЄС (проте, це правило тимчасово не працює для країн, які є новими членами ЄС). Згідно з чинними обмеженнями, більшість країн не мають необхідності застосовувати обмеження за громадянством на право купівлі землі сільськогосподарського призначення.

У європейських країнах середні розміри господарств дуже відмінні, проте більшість з них використовують порівняно велику площу та малу кількість ферм, які обробляють досить значні площі. Але кожен ефективно працює у своїй «екологічній ніші».

За останнє десятиліття, понад 80% усіх ферм у країнах ЄС маси менше 10 га сільськогосподарських угідь, а загальна площа їх земель становила лише 12,2% від сукупної площі сільськогосподарських угідь. У країнах ЄС обробляли ділянки понад 50 га лише 5,9% господарств, та на їх частку припадало дві третини (66,6%) сільськогосподарської землі. За європейськими стандартами ферма вважається великою, яка володіє понад 50 га угідь [4].

Останні роки на європейському ринку разом зі збільшенням розмірів ферм також існує тенденція до зростання цін на сільськогосподарські угіддя. Нідерланди, Мальта, Ірландія – це країни із найбільш високими цінами на землі сільськогосподарського призначення, в яких потенціал для подальшого, економічно-обумовленого зростання вже не залишилося. В даних країнах високі ціни зумовлені різними факторами: в Голландії – високою родючістю ґрунтів, на

Мальті – обмеженістю ресурсу в силу географічного положення, в Ірландії – переоцінкою національної валюти за паритетом купівельної спроможності [5].

В таблиці 1 наведено порівняльну характеристику щодо оцінки землі між країнами з розвинутою економікою та Україною [6].

Таблиця 1

Оцінка землі в різних країнах світу

Країни з розвинутою економікою	Україна
В Німеччині земля оцінюється за 100 бальною оцінкою, основою для якої є дані інвентаризаційної оцінки.	В Україні існує 3 види оцінки: грошова(нормативна), економічна, експертна.
В Італії, Швеції, Англії оцінка землі розраховується з урахуванням попиту і пропозиції на ринку землі.	
В Італії та Англії нормативно грошова оцінка землі використовується для оподаткування	Нормативна грошова оцінка землі використовується для оподаткування.
Нормативно грошова оцінка нижча від ринкової вартості землі (Італія, Швеція, Англія)	Нормативно грошова оцінка вища від ринкової ціни в окремих областях й районах. Наразі, ринкова вартість, на якій заснована експертно-грошова оцінка, більше за нормативну оцінку
В Чехії оцінка землі здійснюється на основі продуктивності з урахуванням бонітету ґрунту	В Україні економічну оцінку землі розраховують на основі даних про бали бонітету ґрунту

Джерело: складено автором за [4, 6, 7]

Кожною країною було обрано свій шлях оцінки землі, з одного боку це вірний шлях для вирішення власних проблем, які формуються на ринку землі кожної країни, з іншого боку, кожна країна має свій земельний потенціал, який використовується на різні потреби суспільства, тому потрібно оцінювати саме потенціал землі з урахуванням його використання, а не з урахування ринкової вартості, яка утворюється за бажанням попиту та пропозиції. Лише декілька країн ЄС здійснюють роботу по оцінці земель з урахуванням її продуктивності [6].

Оренда земельних ділянок – це один із шляхів збільшення розмірів використання земель у Європейському Союзі. Наприклад, в Угорщині та Естонії частка земель, що знаходяться в оренді становить приблизно 60%, в Болгарії – 90% від площі земель сільськогосподарського призначення. Загалом, земельні ділянки, що орендуються в Європі займають 53% у загальній площі. Що стосується розміру плати за оренду земельних ділянок, то вона коливається і змінюється в залежності від якісних властивостей ґрунтів та цільового призначення земельних ділянок.

Проаналізувавши, яким чином використовуються земельні ресурси в декількох країнах Європейського Союзу, можна зробити підсумок, що ринковий обіг жданих країн досить добре розвинений та функціонує на належному рівні,

за допомогою здійснення дієвого контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення.

Таблиця 2

Умови оренди земель сільськогосподарського призначення в деяких країнах світу

Країна	Термін дії договору оренди	Орендна плата	Вартість оренди, євро./га
Бельгія	Від 9 до 27 р.	встановлюється законодавством	310
Італія	Від 6 до 15 років	встановлюється законодавством	328
Франція	Від 12 до 25 р.	визначається законодавчо	215
Україна	максимум 50 років	встановлено законодавством	105
Німеччина	суд по с. -г. спорах може продовжити термін максимум на 12 років для окремих ділянок землі, і на 18 років щодо господарства в цілому	визначається ринком	300
Нідерланди	мінімум – 6 років для земельної ділянки без споруд, 12 років – для всього господарства	визначається законодавчо	847

Джерело: складено автором за [7,8]

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що однією з проблем подальшого розвитку орендних відносин у нашій країні є відсутність досвіду та наявності проблеми державного регулювання відносин оренди землі стосовно нових умов. В Україні нині простежуються недостатня розробленість правових основ процесу оренди землі та недосконалість сучасної системи законодавства, що регулюють ці відносини.

Якщо оцінювати законодавство країн (Німеччини, Франції, Польщі, Нідерландів, тощо) з точки зору можливого запозичення, то найбільш близьким (як за станом земель, ментальності селян, розвитку правової системи і т.д.) видається законодавство Німеччини в частині регулювання земельних ринкових трансформацій у Східній Німеччині, і законодавство Польщі

Особливо, слід звернути увагу на те, що якщо в Україні буде прийнято рішення про створення державної юридичної особи з повноваженнями регулятора ринку земель сільськогосподарського призначення, то, по-перше, така юридична особа повинна бути неприбутковою організацією і, по-друге, отримувати підтримку з державного бюджету для забезпечення своєї повноцінної діяльності.

Практика розвинених країн показує, що вільний ринок не означає нерегульований ринок. Таким чином, той значний досвід державного регулювання оренди землі з використанням законодавчих, економічних й адміністративних важелів, який нагромаджено в інших країнах світу, може бути використаний при регулюванні земельно-орендних відносин у нашій державі.

Для підвищення ефективності використання орендованих земель доцільно створювати інтегровані підприємства, продовжувати терміни договорів оренди, провести паспортизацію й інвентаризацію земель, сформувати банк даних щодо руху прав власності на землю, посилити контроль держави за раціональним їх використанням і запровадити стимулювання за поліпшення їхніх якісних характеристик.

Також необхідно наголосити, що основним механізмом, яким держава впливає на розвиток оренди, є система законодавства, якою вона і контролює ці процеси. Ринкові відносини, передусім у сільському господарстві, розвинених країн чітко регулюються і ретельно плануються. Це вказує на те, що створювати ефективні механізми оренди земель потрібно вже сьогодні, не чекаючи формування ринку земель.

Список використаної літератури

1. Досвід Німеччини в землекористуванні. Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України» URL: <http://www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/dosvid-nimechchynu-v-zemlekorystuvanni/>
2. Данкевич А. Є. Розвиток орендних відносин у сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. К., 2018, 18с.
3. Ерман Г. Закон про землю: як працює ринок у Франції і чи варто Україні переймати її досвід. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51157111>.
4. Земельні перетворення Франції. Лупенко Ю., Ходаківська О., Юрченко І., URL: https://www.agroperspectiva.com/ru/free_article/368
5. Моделі регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу . Р. Левек, О. В. Ходаківська, І. В. Юрченко *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 5-12. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_10_3
6. Ринок землі: в Литві і Нідерландах не побоялись іноземців. URL: <https://rpr.org.ua/news/rynok-zemliv-lytvi-i-niderlandakh-ne-poboialys-inozemtsiv/>
7. Ряснянська А.М. Світовий досвід формування власності на землю: *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 7. 2015. С. 58–62. URL <http://globalnational.in.ua>
8. Попрозман Н. В., Коробська А. О. Особливості міжнародного досвіду регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення та їх адаптація

до українських реалій. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8333>

9. Юрченко І. В. Регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: досвід Польщі *Економіка АПК* 2018. № 4. С. 88-94. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_13

References

1. State Institution “Institute of Soil Protection of Ukraine (2020), “Germany's experience in land use”, available at: <http://www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/dosvid-nimechchynu-v-zemlekorystuvanni>

2. Dankevich A.E. The Development of rental land relations in agriculture. dissertation abstract K., 2018, 18p.

3. Erman, H. (2020), “Land law: how the market works in France and whether Ukraine should adopt its experience”, available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51157111>

4. Lupenko, Yu. O. Khodakivs'ka, O. V. and Yurchenko, I. V. (2020), “Land transformations of France”, available at: https://www.agroperspectiva.com/ru/free_article/368

5. Levek, R. Khodakivska, O.V. and Yurchenko, I.V. (2017), “Models of regulation of market circulation of agricultural lands in the countries of the European Union”, *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 5-12.

6. Kryvolap, K. and Oliynyk, S. (2019), “Land market: Lithuania and the Netherlands were not afraid of foreigners”, available at: <https://rpr.org.ua/news/rynok-zemli-v-lytvi-i-niderlandakh-ne-poboialys-inozemtsiv/>

7. Ryasnyanska, A.M. (2015), “World experience of land ownership formation”, *Globalni ta natsionalni problemy ekonomiki*, vol. 7, pp. 58-62, available at: <http://globalnational.in.ua>

8. .Poprozman, N. and Korobska, A. (2020), “Peculiarities of international experience of agricultural land regulation of agricultural land and their adaptation to ukrainian realities”, *Efektyvna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8333>

9. Yurchenko, I.V. (2018), “Regulation of market turnover of agricultural lands: the experience of Poland”, *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 88-94, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_13

УДК 339.564:338.433

Шабатура Тетяна Сергіївна,
доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-7107-0167
ta_sha77@ukr.net

РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація

Проведено дослідження розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки. Виявлено, що посилення процесів економічної глобалізації лише сприяли зміцненню ринкових позицій України на світових ринках аграрної продукції, де вітчизняна продукція користується попитом та успішно конкурує з товарами інших постачальників, має власного покупця та споживача, який готовий платити дорожче аби отримати українські продукти харчування. Виявлено ряд країн, які є основними імпортерами вітчизняної аграрної продукції, де позицію основного імпортера української аграрної сировини вже кілька років посіли азійські країни. Встановлено, що оскільки Україна орієнтована переважно на експорт аграрної сировини, то це в подальшому може посилювати її вразливість в зовнішньоторговельних відносинах, адже для попиту на сировинні ресурси притаманний непостійний характер із чутливим ціновим критерієм. Це зумовлює необхідність переорієнтування в перспективі аграрного сектору на експортування готової агропродовольчої продукції.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрний сектор, економічна глобалізація, національна економіка, аграрна продукція.

UDC 339.564:338.433

Shabatura Tatyana S.,
Doctor of Economics, Professor,
Associate Professor of Economic Theory
and Economics of Enterprise
Odessa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-7107-0167
Email: ta_sha77@ukr.net

DEVELOPMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Abstract

The purpose of the article is to study the peculiarities of the development of the export potential of the agricultural sector of the national economy in the context of globalization.

The scientific novelty is the study of the main problems of economic development of the agricultural sector of the national economy. It was found that the intensification of economic globalization only strengthened Ukraine's market position in world agricultural markets, where Ukrainian products are in demand and successfully compete with goods from other suppliers, has its own buyer and consumer who is willing to pay more to get Ukrainian food. A number of countries that are the main importers of Ukrainian agricultural products have been identified, where the position of the main importer of Ukrainian agricultural products has been held by the countries of the East for several years in a row.

The focus is on the development of the market of agricultural products, which is determined by the characteristic features: the prevailing growth rate of demand for agricultural products and raw materials over the volume of its supply. Growing consumer demand for food quality and safety; rising prices for agricultural products. This affects the decline in the purchasing power of the population; intensive growth of bioenergy. In the agricultural sector, farmers want to grow "biofuel" crops in order to make extra profits. This is a bad factor for agriculture due to the violation of reclamation technologies that leads to severe soil depletion.

Conclusions. The strengthening of economic globalization leads to the expansion of national borders, and therefore one of the strategic directions of agricultural development in Ukraine should be the modernization of agriculture with innovative technologies that will promote the production of high quality agricultural products in accordance with international trade standards. Despite the increase in exports of agricultural products from Ukraine, their structure is dominated by mostly agricultural raw materials, which may further increase Ukraine's vulnerability in foreign trade relations, as the demand for raw materials is volatile with a sensitive price criterion. Therefore, in the future we should refocus on the export of finished agri-food products, as unlimited adsorption capacity of the world market and high prices for agri-food products can provide domestic producers with a profit sufficient to reproduce and expand their own production.

Key words: export potential, agricultural sector, economic globalization, national economy, agricultural products.

Вступ. Динаміка розвитку сучасної світової економіки характеризується визначальними особливостями, до яких належать: значний вплив процесів економічної глобалізації на розвиток національної економіки, уніфікація технічних стандартів і внутрішніх споживчих уподобань відокремлено від національної, релігійної, культурної та соціальної специфіки. Вітчизняний аграрний сектор також не ізольований, а пронизаний мережею зв'язків як із українськими контрагентами, так і з глобальним економічним середовищем, а тому, враховуючи тенденції посилення глобалізаційних процесів, актуалізується необхідність проведення ґрунтовного дослідження динаміки розвитку експортного потенціалу аграрної сфери, як провідного сектору національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що перспективи розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки України є предметом дискусій і численних досліджень в багатьох наукових публікаціях українських дослідників особливо після фактичного приєднання України до СОТ у 2008 р. Проблемні аспекти цього напрямку висвітленню в наукових працях таких відомих науковців, як: П.І. Гайдуцький [1], І.Ю. Г. Гуменюк [2], Т.О. Осташко [3], О.М. Шарапа [4], О.М. Шпичак [5] та ін. Проте,

переваги та недоліки вступу України до СОТ та вплив цього рішення на експортний потенціал національної економіки, зокрема її аграрної складової, ще досі продовжують обговорюватися.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки в умовах економічної глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посилення економічних глобалізаційних процесів, що спостерігається останнім десятиріччям, стало причиною радикальних змін в торговельно-економічному просторі України на міжнародному рівні. Це позитивно вплинуло на зміну її експортного потенціалу в напрямку зміцнення ринкових позицій вітчизняного ринку аграрної сировини. Вартість експортованої агропродовольчої продукції, як свідчать дані Державної служби статистики, зросла з 4713,4 млн. дол. США у 2010 році до 17746,9 у 2017 році. Вже починаючи з 2017 року, в структурі експорту вітчизняної продукції обсяги реалізації агросировини поступово зростають з 20,3% в 2016 році до 22,4% в 2017 році [6], тим самим витіснивши на другий план машинобудівну та хімічну індустрію та металургійну промисловість. Якщо розглядати в розрізі експорту окремих видів аграрної продукції, то саме в цей період за показниками експортних потоків лівову частину займають жири рослинного (олія) та тваринного походження (6% від загального обсягу експортного потенціалу) [7].

В той же час зовнішньоторговельний баланс України в 2017 році порівняно з 2016 роком характеризується зростанням обсягу експорту на 19,0%, та зростанням обсягу імпорту на 26,4%. Разом з цим в товарній структурі зовнішньої торгівлі експортний оборот аграрної продукції в 4,1 рази перевищує імпортний оборот.

В наступні 2018-2019 роки, як свідчать офіційні дані ДФС, на світові ринки було експортовано з України рекордні 50,4 млн. тонн зернових, зернобобових та борошна, а це на 9,5 млн. тонн перевищує показники 2017 року. Якщо провести аналіз експорту вітчизняної продукції у розрізі зернових і зернобобових, загальний обсяг експорту по яким становив 49 995 тис. тонн, то слід відмітити наступне: найбільший обсяг експорту простежується по пшениці, сумішку пшениці та жита (15 579 тис. тонн); значно поступається експорт ячменю (3 692 тис. тонн); жита (87,8 тис. тонн); кукурудзи (29 822 тис. тонн); інших зернових та зернобобових (815 тис. тонн) [8].

Відповідність українського аграрного законодавства європейським вимогам та забезпечення продовольчої безпеки сприяло успішному проходженню сертифікації багатьох вітчизняних аграрних підприємств, що дало їм право експортувати аграрну продукцію в зону європейського ринку. Так, в експортуванні аграрної продукції на зовнішні ринки в 2019 році приймало участь 9 905 українських компаній, які забезпечують європейський ринок та країни СНД аграрною продукцією з високою доданою вартістю. З їх кількості слід виділити 802 компанії-експортерів зернових і злаків; 637 – плодів, горіхів та цедри; 631 – овочів, рослин та коренеплодів 509 - живих тварин [9].

Таблиця 1

Аналіз експорту продукції АПК з України

Експорт продукції АПК та харчової промисловості	2018 р.		2019 р.		2020 р. (січень-вересень)	
	млн.дол. США	%	млн.дол. США	%	млн.дол. США	%
Експорт продукції АПК та харчової промисловості - всього	18611,8	100,0	22144,2	100,0	15477,3	100,0
Зернові культури	7240,6	38,9	9633,3	43,5	6758,8	43,7
Насіння і плоди олійних рослин	1954,1	10,5	2563,2	11,6	1064,3	6,9
Овочі	235,7	1,3	184,5	0,8	122,2	0,8
Їстівні плоди та горіхи	228,6	1,2	260,1	1,2	158,0	1,0
Живі тварини	45,7	0,2	62,6	0,3	36,5	0,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4496,5	24,2	4732,2	21,4	4011,0	25,9
Продукти переробки овочів	172,3	0,9	191,9	0,9	107,4	0,7
Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед	480,9	2,6	453,9	2,0	300,7	1,9
М'ясо та їстівні субпродукти	646,0	3,5	711,9	3,2	488,1	3,2
Інші продукти тваринного походження	12,9	0,1	15,1	0,1	10,5	0,1
Риба та ракоподібні	25,0	0,1	33,6	0,2	28,5	0,2
Продукти з м'яса та риби	21,7	0,1	22,8	0,1	14,3	0,1
Готові продукти із зерна	268,3	1,4	269,3	1,2	217,9	1,4
Цукор і готові вироби з цукру	366,9	2,0	254,4	1,1	175,9	1,1
Алкогольні та безалкогольні напої та оцет	229,8	1,2	210,8	1,0	157,6	1,0
Залишки і відходи харчової промисловості	1224,8	6,6	1486,2	6,7	1069,6	6,9
Кава, чай	12,1	0,1	11,7	0,1	10,4	0,1
Інша продукція АПК та харчової промисловості	1159,9	5,1	1046,7	4,6	748,3	4,9

Джерело: Складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Не зважаючи на пандемію COVID-19, що спалахнула в 2020 році та негативно позначилася на розвитку як національної, так і світової економік, Україна все ж таки змогла утримати свої експортні досягнення, навіть всупереч введених в дію обмежень у торгівлі та локдаунів. Загалом 2020 рік продемонстрував, що українська продукція користується попитом на зовнішніх ринках та успішно конкурує з товарами інших постачальників, має власного покупця та споживача, який готовий платити дорожче аби отримати українські продукти харчування. Український імпорт сільськогосподарської продукції та продовольства у 2020 році зріс на 13% і досяг рівня 6,5 млрд. дол. США. В

загальному обсязі експорту вітчизняної продукції агропромислової продукція в 2020 році становила 45%, зберігши лідерство в його товарній структурі (табл. 1).

Слід зазначити, що за підсумками 2020 року частка аграрного експорту у загальній структурі всього експорту України поступово збільшується, навіть не зважаючи на обмежені заходи торгівлі. Так за 9 місяців вона вже зрівнялася із показниками 2019 року: 44,2%. Проте в структурі кожного року переважає сировинний характер аграрного експорту.

Разом з цим, слід звернути увагу й на те, що введені обмеження торгівлі все ж таки спричинили зменшення обсягів продажів по деяким групам аграрної продукції на фоні суттєвого зростання їх вартості. Важливим фактором зменшення обсягів експорту та зростання цін на вітчизняну аграрну продукцію стало суттєве підвищення попиту на внутрішньому ринку, що дозволило більшості постачальників навіть наростити виручку при зменшенні обсягів експорту.

Які можливості надав 2020 рік для розвитку українського аграрного бізнесу на світових ринках, які перспективи розкрив для експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки? Так, за підсумками 2020 року, в обсязі експорту аграрної продукції зафіксовано найбільші обсяги експорту соняшникової олії та м'яса птиці за весь період існування України як самостійної держави, а саме 6,9 млн. тонн та 431 тис. тонн відповідно. Серед товарів, які зазвичай не відносяться до ключових у переліку закордонних поставок, було досягнуто максимальні кількісні значення в експорті меду (81 тис. тонн) та заморожених плодів і ягід (55 тис. тонн). Традиційно пріоритетними в поставках експорту стали зернові та олійні культури, різні олії, залишки і відходи, а також м'ясо та субпродукти, на які припадає більш ніж 85 % його вартісних обсягів [10].

На протязі останнього десятиріччя українські експортери аграрної продукції поступово зміцнюють свої ринкові позиції в Єгипті, Китаї, Ізраїлі, інших країнах Перської затоки, Азії, країнах СНД. В цілому зовнішньоторговельний оборот України по експортно-імпортним операціям аграрною продукцією охоплює 117 країн світу.

Статистичний матеріал 2017 року свідчить про те, що частка країн СНД в загальній структурі вітчизняного експорту сягнула тільки 25%, в тому числі експорту аграрної продукції - 12%, що значно поступається зовнішньоторговельним зв'язкам з європейськими країнами, показники по яким сягнули 32% і 27% відповідно. Загалом за останні роки Україна помітно наростила вхід на ринок східних країн, про що свідчить доволі значна частка загального експорту, а саме 28%, та експорту аграрної продукції - 39% [7].

Вирішальним для сумарного зростання експорту аграрної продукції в 2020 року стало збільшення обсягів поставок до Азії, яке торік досягло свого найбільшого значення за період незалежності України. При цьому вартість поставок до трьох інших регіонів — Європейського Союзу, Африки та СНД — синхронно знизилась. Відповідно основними ринками збуту вітчизняної агропродукції залишаються країни Азії, Африки, Європейського Союзу та СНД.

Їх сумарна частка перевищила 97% вартості українського експорту сільгосппродукції у I півріччі 2020 року.

В цілому слід відмітити, що східні держави є доволі перспективним ринком для постачання українського експорту аграрної продукції та окреслюють перспективу нарощення експортного потенціалу України, насамперед, для аграрного сектору.

Відносно експорту таких стратегічно важливої для України аграрної продукції як зерно кукурудзи та ячменю, то експортні поставки даної аграрної продукції спрямовувалися переважно в Білорусь (1,1; 5,5; 3,9; 1,8 і 8,2 млн. тонн кукурудзи за дослідний період) та країни Близького Сходу (понад 18,3 млн. тонн ячменю за дослідний період) [8, 11].

Експортним закупівельним цінам на зерно властивий динамічний характер, що корелюється із середньосвітовими цінами на цю аграрну продукцію. Експортні ціни на вітчизняну зернову продукцію на протязі дослідного періоду поступалися не лише середньосвітовими, а й експортним цінам на зерно США через низьку якість експортної зернової продукції з України.

Потоки експорту аграрної продукції з України до країн-членів ЄС зменшилися, практично, на 11 % проти рекордного показника 2019 року (7,5 млрд. дол. США) і становили в 2020 році 6,7 млрд. дол. [12].

Позицію основного імпортера української агропродукції вже кілька років поспіль утримують азійські країни. За I півріччя 2020 року вони закупили українського продовольства більш ніж на 4,9 млрд. доларів, перевищивши минулорічний показник на 14,5 %. Частка Азії за цей період сягнула 47,4 % від загального експорту аграрної продукції [11].

Основними споживачами вітчизняної сільгосппродукції також стали: Індія (1498 млн. дол. США); Нідерланди (1422 млн. дол. США); Єгипет (1367 млн. дол. США); Туреччина (1069 млн. дол. США); Іспанія (985 млн. дол. США); Польща (850 млн. дол. США); Італія (584 млн. дол. США); Німеччина (\$581 млн. дол. США) [9].

Враховуючи інтеграційні тенденції та особливості входження України в євროзону, актуалізується необхідність створення в країні сприятливого економіко-політичного клімату, що сприятиме нарощенню експортного потенціалу аграрного сектору. Зважаючи на те, що, з одного боку, посилення процесів економічної глобалізаційних є джерелом генерування деструктивних чинників, пов'язаних з ризиками розвитку аграрного сектору; з другого – саме економічна глобалізація окреслює перспективи нарощення нових можливостей для максимального досягнення пріоритетних цілей реалізації експортного потенціалу аграрного сектору національної економіки [13].

Також слід звернути увагу на те, що сучасні реалії розвитку ринку аграрної продукції визначені колом характерних ознак:

1. Переважаючі темпи зростання обсягів попиту на аграрну продукцію та сировину продукцію над обсягами її пропозиції, а також посилююча вимогливість соціуму до якості та безпечності харчових товарів.

2. Постійно зростаючі ціни на аграрну продукцію, що генерує соціальну напругу через зниження купівельної спроможності населення країни.

3. Інтенсивне зростання біоенергетики, в результаті чого в аграрній сфері відбувається переорієнтація агровиробників в напрямку вирощування «біопаливних» культур, що забезпечує отримання ними надприбутків у разі експорту зазначеної продукції, проте носить руйнівний характер для сільського господарства через порушення меліоративних технологій що призводить до сильного виснаження ґрунтів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Посилення процесів економічної глобалізації призводить до розширення національних кордонів, а тому одним із стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України має бути модернізація сільського господарства з провадженням інноваційних технологій, що сприятиме виробництву високоякісної аграрної продукції відповідно до міжнародних стандартів торгівлі. Не зважаючи на нарощення експортного обсягу аграрної продукції з України, в його структурі переважає здебільшого аграрна сировина, що може в подальшому посилювати вразливість України в зовнішньоторговельних відносинах, адже для попиту на сировинні ресурси притаманний непостійний характер із чутливим ціновим критерієм. Тому в перспективі аграрному сектору слід переорієнтуватися на експортування готової продукції, оскільки необмежені адсорбційні можливості світового ринку і високий рівень цін на агропродовольчу продукцію можуть забезпечити вітчизняному товаровиробнику прибуток на рівні, достатньому для відтворення та розширення власного виробництва, що й окреслює перспективи подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гайдуцький П. І. Україна і ЄС: проблеми інтеграції. веб-сайт.URL: <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayinayes-problemiintegraciyi-html>. (дата звернення: 12.01.2019).

2. Гуменюк Г. Проблеми і перспективи стандартизації сільськогосподарської продукції. *Стандартизація: методологія та практика*. 2014. № 6. С. 18–21.

3. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–93.

4. Шарапа О. М. Система гарантування якості продукції на великотоварних сільськогосподарських підприємствах. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 431–440.

5. Шпичак О. М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 5–15.

6. Експорт української сільгосппродукції до ЄС зріс на 16%. Веб-сайт. URL: <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskoyisilgospprodukciji-do-ies-zrisna>. (дата звернення: 03.01.2019).

7. Державної служби статистики України. Офіційний веб-сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2021).

8. Офіційно: У 2018/2019 МР Україна експортувала рекордний обсяг зернових – 50,4 млн тонн. *Інформаційно-аналітичний портал АПК України*. URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/news/oficijno-u-20182019-mr-ukrayina-eksportovala-rekordnu-kilkist-zerna-504-mln-tonn>

9. Аграрний експорт України — 2018-2020 роки: сировина, харчова продукція, зерно, рослинництво, молочка, тваринництво. URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslinnitstvo-molochka-tvarinnitstvo>

10. Україна в 2020 році збільшила імпорт агропродукції на 13 %. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3169535-ukraina-u-2020-roci-zbilsila-import-agroprodukcii-na-13.html>

11. Український аграрний експорт за I півріччя збільшився лише на 100 мільйонів – експерти. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3067929-ukrainskij-agrarnij-eksport-za-i-pivricca-zbilsivsa-lise-na-100-miljoniv-eksperti.html>

12. Україна втретє поспіль побила власний історичний рекорд аграрного експорту. *Профспілка працівників агропромислового комплексу України*. URL : http://profapk.org.ua/news/news_apk/2875.html

13. Шабатура Т.С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Аграрний вісник Причорномор'я*. Вип.89. 2018. с.99-108.

References:

1. Gaiduckiy P. I. (2016). Ukraine i YeS: problemy intehratsii. [Ukraine and the EU: integration problems]. (unpublished). Retrieved from : <http://gazeta.dt.ua/international/ukrayinayes-problemiintegraciyi-html>. (accessed: 12.01.2021).

2. Gumenyuk G. (2014). Problems and prospects of standardization of agricultural products. *Standardization: methodology and practice*. no. 6. pp. 18–21. [in Ukrainian].

3. Ostashko T. O. (2016). Export of agri-food products to the EU: prospects and challenges. *Economics and Forecasting*. no. 1. pp. 83–93. [in Ukrainian].

4. Sharapa O. M. (2015). System of quality assurance on large-scale agricultural enterprises. *Formation of a market economy*. 33. pp. 431–440. [in Ukrainian].

5. Shpichak O. M. (2013). Benefits and problems of exporting grain from Ukraine. *Economy of agroindustrial complex*. no. 10. pp. 5–15. [in Ukrainian].

6. Exports of Ukrainian agricultural products to the EU grew by 16%. (unpublished). Retrieved from : <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskoyisilgosprodukcii-do-ies-zrisna>. (accessed: 03.01.2021).

7. State Statistics Service of Ukraine. (unpublished). Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 26.02.2021).

8. Officially: In 2018/2019 MY Ukraine exported a record volume of grain - 50.4 million tons. *Інформативно-аналітичний портал АПК України*. Retrieved from :

<https://agro.me.gov.ua/ua/news/oficijno-u-20182019-mr-ukrayina-eksportuvala-rekordnu-kilkist-zerna-504-mln-tonn> (accessed: 12.01.2021).

9. Agricultural exports of Ukraine - 2018-2020: raw materials, food products, grain, crop production, milk, livestock. Retrieved from : <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslinnitstvo-molochka-tvarinnitstvo> (accessed: 03.01.2021).

10. In 2020, Ukraine increased imports of agricultural products by 13%. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3169535-ukraina-u-2020-roci-zbilsila-import-agroprodukcii-na-13.html>

11. Ukrainian agricultural exports in the first half increased by only 100 million - experts. *Ukrinform*. Retrieved from : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3067929-ukrainskij-agrarnij-eksport-za-i-pivricca-zbilsivsa-lise-na-100-miljoniv-eksperti.html> (accessed: 03.01.2021).

14. For the third time in a row, Ukraine broke its own historical record of agricultural exports. *Profspilka pratsivnykiv ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy*. Retrieved from : http://profapk.org.ua/news/news_apk/2875.html(accessed: 03.01.2021).

12. Shabatura TS (2018). Assessment of state support to the agrarian sector of Ukraine. *Agrarian Bulletin of the Black Sea Region*. Vol. 89. pp. 99-108. [in Ukrainian].

УДК 658:005.332.4

Щаслива Лілія Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки та фінансів підприємства
Київського національного торговельно-економічного університету
ya.happy.liliya@gmail.com

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Досліджено ключові аспекти формування конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто сутність та властивості конкурентних переваг. Визначено фактори, що впливають на інтенсивність конкуренції. Згруповано методи комплексного аналізу взаємодії факторів зовнішнього середовища та конкурентоспроможності підприємства. Обґрунтовано доцільність вибору ефективних конкурентних стратегій з урахуванням характеру зовнішнього конкурентного оточення і внутрішніх умов діяльності. Встановлено компетенції, якими мають володіти суб'єкти ринку. Аргументовано важливість цілеспрямованого управління конкурентоспроможністю підприємства. Розкрито складові процесу управління конкурентоспроможністю підприємства. Висвітлено принципи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, конкуренція, конкурентне середовище, конкурентний ринок, конкурентні переваги, конкурентний статус підприємства, конкурентна стратегія, управління конкурентоспроможністю підприємства

UDC 658:005.332.4

Shchaslyva Lilia A.,
PhD in economics, Assistant professor,
Economics and finances of enterprises
Kyiv National Trade Economic University
Email: *ya.happy.liliya@gmail.com*

KEY ASPECTS FOR THE FORMATION OF COMPETITIVENESS OF THE COMPANY

Abstract

The competitiveness of the enterprise is an independent system category that reflects the degree of realization of the purpose of the enterprise in its interaction with the environment. Conscious and purposeful management of the competitiveness of the enterprise - is the key to ensuring the survival of the enterprise in a competitive environment.

The purpose of the article is to study the key aspects of the formation of the competitiveness of the enterprise, their systematization and generalization.

The key aspects of formation of competitiveness of the enterprise are investigated. The essence and properties of competitive advantages are considered. The factors influencing the intensity of competition are determined. Methods of the complex analysis of interaction of factors of external environment and competitiveness of the enterprise are grouped. The expediency of choosing effective competitive strategies taking into account the nature of the external competitive environment and

internal conditions of activity is substantiated. The competencies that market participants should have are established. The importance of purposeful management of enterprise competitiveness is argued. The components of the process of managing the competitiveness of the enterprise are revealed. The principles of enterprise competitiveness management are highlighted.

The scientific novelty is to provide purposeful management of the competitiveness of the enterprise. Especially today it is extremely important: first, to understand that between competitive possibilities of the state, branch, the goods and the enterprise there is a causal connection; secondly, to know the main competitive advantages and ways to achieve them by a particular enterprise; thirdly, to be able to analyze the position of the enterprise in a competitive environment and to diagnose the market danger of competitors. Competitive advantage is a concentrated manifestation of advantage over competitors in various spheres (types) of enterprise activity. That is, the competitive advantage of a market participant is manifested in its greater competence compared to another.

To solve specific problems of building rational behavior of market participants in a competitive environment, it is advisable:

- 1. Identify the mechanism of competition and its regulation in social production.*
- 2. Define the boundaries of a competitive market and the composition of major competitors.*
- 3. Carry out a comprehensive analysis of the level of intensity of competition in the market and forecast its dynamics.*
- 4. To study the nature of the external competitive environment.*
- 5. To determine the competitive status of the enterprise taking into account the components of its competitiveness and to diagnose the competitiveness of the enterprise.*
- 6. Choose effective competitive strategies taking into account the nature of the external competitive environment and internal conditions of the enterprise.*

***Conclusions.** Competitiveness determines the prospects for further development of the enterprise, the ability to achieve strategic goals and objectives and includes: the ability to adapt to changes in the external environment, provide a certain level of competitive advantage, compete with competitors and develop successfully. To function effectively in the market, it is not enough just to assess the competitiveness of the enterprise. You need to be prepared for different market situations. Sustainable growth of the competitiveness of the enterprise can be ensured only if the development of appropriate competitive strategies and their adjustment depending on changes in the nature of the market. Increasing the competitiveness of the enterprise is a guarantee of increasing the country's competitiveness. A promising area of further research is the assessment of the level of competitiveness of the enterprise, based on the methods of system analysis; systematization and generalization of factors to increase the competitiveness of the enterprise.*

***Key words:** enterprise competitiveness, competition, competitive environment, competitive market, competitive advantages, competitive status of the enterprise, competitive strategy, enterprise competitiveness management*

Вступ. Конкурентоспроможність підприємства становить самостійну системну категорію, яка відображає ступінь реалізації мети підприємства в його взаємодії з навколишнім середовищем. Актуальність такого дослідження й управління цією категорією зростає в міру формування ринкових відносин і реформування конкурентного середовища [1]. На даному етапі розвитку економіки України проблема забезпечення конкурентоспроможності підприємств будь-якого напряму діяльності набуває особливої актуальності не тільки з позицій ефективності господарювання, але і життєздатності взагалі[2]. Конкурентоспроможність та сталий розвиток українського суспільства вимагають суттєвого збагачення потенціалу нації, що визначає стратегічні орієнтири економічної політики держави у розбудові українського суспільства та

передбачає підготовку успішного, творчого, вмотивованого фахівця як агента змін із сформованою економічною культурою, здатного до безперервного особистісного й професійного зростання [3]. Конкуренція вимагає від підприємств швидкої реакції на зміни, що відбуваються на ринку, та пошуку інноваційних рішень задля здобуття переваги перед конкурентами [4]. Тому свідоме та цілеспрямоване управління конкурентоспроможністю підприємства — це запорука забезпечення виживання підприємства в умовах конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування конкурентоспроможності підприємства розглядалися у працях таких науковців, як Г.Л. Азоєв, І. Ансофф, Л.В. Балабанова, І. З. Должанський, Г. Мінцберг, М. Портер, І. Смолін, Р.А. Фатхутдінов, А.Ю. Юданов та ін. У науковій економічній літературі поряд з конкурентоспроможністю часто використовують такі терміни, як: конкурентоздатність, конкурентний статус, конкурентна позиція та ін. Тому концептуальні положення конкурентоспроможності потребують свого обґрунтування і розвитку.

Метою статті є дослідження ключових аспектів формування конкурентоспроможності підприємства, їх систематизація і узагальнення.

Виклад основних матеріалів дослідження. Виникнення і розвиток суспільства супроводжується формуванням явища конкуренції. Зрозуміло, що конкурентоспроможність проявляється тільки в умовах конкуренції і через конкуренцію. Оскільки, конкурентоспроможність підприємства може бути визначена як її порівняльна перевага відносно інших підприємства цієї ж галузі усередині національної економіки і за її межами. Тому, сучасним фахівцям в теперішніх умовах важливо не просто ознайомитись з досвідом управління конкурентоспроможністю підприємства, а сформувати економічне мислення і систему спеціальних знань у сфері діагностики рівня конкурентоспроможності підприємства та набути й зберегти конкурентні переваги в умовах динамічного зовнішнього середовища і з урахуванням внутрішніх обмежень цільового розвитку.

Особливо сьогодні вкрай важливо: по-перше, розуміти, що між конкурентними можливостями держави, галузі, товару і підприємства існує причинно-наслідковий зв'язок; по-друге, знати основні конкурентні переваги і способи досягнення їх конкретним підприємством; по-третє, уміти здійснювати аналіз позиції підприємства у конкурентному середовищі та проводити діагностику ринкової небезпечності конкурентів. Суть конкурентної позиції представлено як результат процесу конкурентного позиціонування, що має різні змістовні форми, які відображають систему управлінських зусиль, спрямованих на формування необхідного підприємству уявлення у цільових об'єктів позиціонування [5].

Необхідно відзначити, що конкурентні переваги — це концентрований прояв переваги над конкурентами в різних сферах (видах) діяльності

підприємства. Тобто, конкурентна перевага учасника ринку виявляється у його більшій компетентності у порівнянні з іншим. Сутність конкурентних переваг проявляється через їхні властивості: по-перше, порівняльний, відносний характер (виявляються лише за умови порівняння одного об'єкта з іншим); по-друге, залежність конкурентних переваг від конкретних умов і причин (географічних, часових); по-третьє, підкорення конкурентних переваг неоднозначному впливу різнорідних чинників; по-четверте, динамічність (зміна в часі): концепція життєвого циклу.

Для вирішення конкретних завдань побудови раціональної поведінки суб'єктам ринку у конкурентному середовищі доцільно (табл. 1): виявляти механізм конкуренції та її регулювання у суспільному виробництві; визначати межі конкурентного ринку і склад основних конкурентів; здійснювати комплексний аналіз рівня інтенсивності конкуренції на ринку та прогнозувати його динаміку; вивчати характер зовнішнього конкурентного середовища; визначати конкурентний статус підприємства з огляду на складові його конкурентоспроможності та діагностувати конкурентоспроможність підприємства; вибирати ефективні конкурентні стратегії з урахуванням характеру зовнішнього конкурентного оточення і внутрішніх умов діяльності підприємства.

Конкурентоспроможність має відображати вміння суб'єкта ринкових відносин не лише створювати, а й утримувати конкурентні переваги. Стійке зростання конкурентоспроможності підприємства може бути забезпечене лише за умови розробки відповідних конкурентних стратегій. Крім того, у сучасних умовах господарювання важливим є володіння суб'єктам ринку такими компетенціями, як:

- вміння використовувати теоретичні аспекти сучасних проблем дослідження конкурентоспроможності підприємства;
- володіти знаннями щодо дослідження інтенсивності конкуренції на ринку;
- вміння здійснювати моніторинг конкурентного середовища;
- здатність до діагностування ступеня конкурентної небезпечності суперників у поточному і майбутньому періодах;
- вміння оцінювати конкурентоспроможність підприємства різними методами.

Зазначимо, що складовими процесу управління конкурентоспроможністю підприємства є:

- моніторинг конкурентного середовища та оцінювання конкурентної ситуації в галузі та на ринку;
- діагностування конкурентоспроможності підприємства та його основних суперників;
- конкурентне позиціонування підприємства;

Ключові аспекти формування конкурентоспроможності підприємства

ЕТАПИ	ЗМІСТ
1	2
1.Виявлення механізму конкуренції та її регулювання у суспільному виробництві.	Підприємство як суб'єкт конкуренції на різних ринках: трудових ресурсів, матеріально-технічних ресурсів, грошових коштів та фінансових інвестицій. Їх характеристика та пріоритетність для підприємства.
2.Визначення меж конкурентного ринку і складу основних конкурентів.	Обов'язковим є виявлення п'яти сил конкуренції за М. Портером: конкуренція при вході на ринок, загроза заміщення, здатність покупців збивати ціну, здатність постачальників завищувати ціну, суперництво між існуючими конкурентами.
3.Здійснення комплексного аналізу рівня інтенсивності конкуренції на ринку та прогнозування його динаміки.	Дослідження інтенсивності конкуренції має здійснюватися як у статичі, так і в динаміці. Так, основними факторами, що впливають на інтенсивність конкуренції є: чисельність конкурентів, темпи росту галузі, рівень фінансових витрат, рівень ефективності інвестицій, рівень відмінностей між конкурентами та ін. Засобами створення вхідних бар'єрів на ринку є: економія за рахунок масштабів, товарна диверсифікація, вимоги інвестувань, перехідні витрати, доступ до каналів розподілу, відносні перевитрати незалежно від масштабу.
4.Вивчення характеру зовнішнього конкурентного середовища.	1).Аналіз зовнішнього середовища (макро і мікросередовища підприємства). Умови, форми впливу зміни характеру політичних, соціальних, економічних, демографічних, екологічних процесів у суспільстві. 2).Аналіз діяльності конкурентів. Значення аналізу формування стратегії та тактики дій підприємства на ринку. Врахування вимог до інформації про діяльність конкурентів; порядок та методи їх збирання. Оцінка повноти та достовірності інформації. Діагностика цілей та намірів конкурентів. Форми прямого та посереднього прояву намірів конкурентів. Методи передбачення поведінки конкурентів та оцінка їх вірогідності. 3).Дослідження тактики реалізації товарної політики конкурентів: аналіз ставлення споживачів до товарів-конкурентів; визначення ознак, що передують появі товару-конкурента; порівняння комерційних характеристик і позиціонування конкуруючих товарів; дослідження процесу реалізації конкуруючих товарів. 4).Вивчення цінової політики конкурентів: виявлення цільових характеристик діяльності конкурентів на основі моніторингу цінових індикаторів; аналіз взаємозв'язку еластичного попиту та динаміки цін; виявлення напрямів цінової дискримінації, оцінка впливу доходів споживачів на зміну цін. 5).Вивчення збутової системи конкурентів: побудова збутової мережі; аналіз витрат на товаропросування; виявлення засобів та прийомів стимулювання реалізації продукції. 6).Вивчення фінансового стану конкурентів: розрахунок показників платоспроможності, фінансової стійкості та рентабельності діяльності.

<p>5.Визначення конкурентного статусу підприємства з огляду на складові його конкурентоспроможності та діагностування конкурентоспроможності підприємства.</p>	<p>Побудова конкурентної карти ринку. Особливості взаємозв'язку розподілу часток між конкурентами та домінування на ринку в різних галузях та сферах економіки. Доцільно використати методи комплексного аналізу взаємодії факторів зовнішнього середовища та конкурентоспроможності підприємства. <u>Метод SWOT - аналізу</u>: основи дослідження сильних та слабких сторін діяльності підприємства і зовнішніх загроз та можливостей. Характеристика типових проявів сильних та слабких сторін діяльності підприємства, загроз та можливостей, які зосереджені в оточуючому середовищі. Умови трансформації загроз у можливості та навпаки. Матричне позиціонування загроз та можливостей, оцінка ймовірності їх реалізації, впливу та наслідків для підприємства. <u>Модель БКГ</u> (Бостонська консультативна група). Характеристика конкурентних позицій підприємства на ринку. Переваги та недоліки моделі БКГ. <u>Моделі Мак-Кінсі</u>: модель "Мак-Кінсі "7S" та портфельна модель - багатфакторна матриця компанії "Мак-Кінсі". Їх суть, переваги та недоліки, сфери та умови застосування. Методи аналізу внутрішнього середовища підприємства: GAP, LOTS, PIMS; їх характеристика та умови застосування.</p>
<p>6.Вибір ефективних конкурентних стратегій з урахуванням характеру зовнішнього конкурентного оточення і внутрішніх умов діяльності підприємства.</p>	<p>Базові конкурентні стратегії за М. Портером. <u>Стратегія найменших сукупних витрат</u>. Умови ефективного застосування стратегії та засоби забезпечення зниження собівартості (орієнтація на випуск стандартної продукції, оптимізація обсягів виробництва, застосування ресурсозберігаючих технологій). <u>Стратегія диференціації продукції та сфер діяльності</u>. Характеристика необхідних ринкових передумов диверсифікації продукції та вимог до організації виробництва та управління. Можливі негативні наслідки диверсифікації продукції та сфер діяльності. <u>Стратегія сегментування ринку (фокусування)</u>. Призначення стратегії сегментування ринку та умови її ефективного застосування. <u>Стратегія зосередження, її цінова орієнтація</u>. Взаємозв'язок із стратегіями найменших сукупних витрат та диференціації продукції та сфер діяльності. Переваги та можливі ускладнення реалізації стратегії, умови їх використання та засоби протидії.</p> <p>Розвиток та конкретизація базових конкурентних стратегій з урахуванням можливостей підприємств та змін зовнішнього середовища. <u>Стратегія впровадження інновацій</u>. Переваги інноваційних стратегій та їх недоліки. Характеристика необхідних передумов для впровадження інновацій. <u>Стратегія швидкого реагування на потреби ринку</u>. Характеристика умов швидкого задоволення виникаючих потреб. Принципи реалізації стратегії швидкого реагування. <u>Стратегія розширення потужностей</u>. Передумови прийняття стратегічного рішення про розширення потужностей. Ресурсне забезпечення реалізації стратегії розширення потужностей. Причини надлишкових потужностей та їх наслідки. Шляхи вирішення проблеми надлишкових потужностей. <u>Стратегія запобіжного удару</u>. Умови їх ефективного застосування. <u>Стратегія вертикальної інтеграції</u>. Умови та переваги над стратегією горизонтальної інтеграції. <u>Стратегія збирання врожаю (вершків)</u>. Обмеженість перспектив розвитку підприємства: оцінка умови отримання максимальної вигоди від реалізації стратегії. Матриця Томпсона-Стрикленда, її побудова та умови вибору базової стратегії з урахуванням динаміки ринку та конкурентоспроможності підприємства. Передумови поєднання стратегій або їх елементів для забезпечення конкурентних переваг на ринку. Адаптація конкурентних стратегій до особливостей динаміки ринку. Характерні ознаки нового ринку, що швидко розвивається, ринку з уповільненим ростом, ринку у період застою. Коригування конкурентних стратегій залежно від змін характеру ринку.</p>

Джерело: узагальнено автором

- вибір стратегічних господарських підрозділів із перевагами в конкурентній боротьбі;
- розроблення концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства;
- реалізація конкурентної стратегії підприємства.

Безперечно, вирішення практичних завдань управління конкурентоспроможністю матиме системний (результативний) характер на основі наступних принципів управління: плановірності, відповідності тенденцій змін; координації видів діяльності, ресурсної обмеженості зростання, допустимості поточних коливань, ефективності рівня конкурентоспроможності.

Глобальною умовою забезпечення високої конкурентоздатності підприємства є реалізація таких факторів: забезпечення якості та ресурсозбереження.

Крім того, кожний суб'єкт ринку, перш ніж визначити стратегічні цілі і засоби їх досягнення, має знати внутрішні потенційні можливості росту обсягів діяльності, які можна досягти без додаткових інвестиційних вкладень. За цих умов забезпечується ефективне використання наявних ресурсів, знижуються інвестиційні ризики, зростає реальність досягнення стратегічних цілей.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Конкурентоспроможність визначає перспективи подальшого розвитку підприємства, можливість досягнення стратегічних цілей і завдань та включає в себе: здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища, забезпечувати певний рівень конкурентних переваг, протистояти конкурентам та успішно розвиватися. Для ефективного функціонування на ринку недостатньо лише оцінювати конкурентоспроможність підприємства. Необхідно бути готовим до різних ситуацій на ринку. Стійке зростання конкурентоспроможності підприємства може бути забезпечене лише за умови розробки відповідних конкурентних стратегій та їх коригування залежно від змін характеру ринку. Підвищення конкурентоспроможності підприємства — це запорука підвищення конкурентоспроможності країни. Перспективним напрямом подальших досліджень визначено оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства, що базується на методах системного аналізу; систематизація і узагальнення чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Нападовська Л.А. Механізм забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні: зб. наук. пр.* - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. С. 147-149
2. Юхименко П. Конкурентоспроможність підприємства: підруч.- Вид. ЦУЛ, 2020. 320 с.

3. Управління конкурентоспроможністю персоналу, робіт та послуг: теорія, методологія та практика. Колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. В.В. Іванової. - Суми: Вид. Університетська книга, 2020. 231 с.

4. Зось-Кіор М.В., Германенко О.М., Собакар Д.Т. Сучасні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. Класичний приватний університет. 2018. Вип. 6 (11). С.174-180

5. Смолін І.В. Конкурентна позиція підприємства: протиріччя змістовного наповнення, види та об'єкти спрямування. *Стратегія економічного розвитку України* : журн. 2018. С.46-56

References:

1. Napadovskaya L.A. The mechanism of ensuring the competitiveness of business entities. *Problems and prospects of entrepreneurship development in Ukraine: coll. Science. pr.* - К. : Kyiv. nat. trade and economy Univ., 2015. - P. 147-149

2. Yukhimenko P. Competitiveness of the enterprise: textbook.- Ed. CUL, 2020. - 320 p.

3. Management of competitiveness of personnel, works and services: theory, methodology and practice. Collective monograph / for general. ed. Doctor of Economics, Prof. V.V. Ivanova. - Amounts: Type. University Book, 2020. - 231 p.

4. Zos-Kior M.V., Germanenko O.M., Sobakar D.T. Modern aspects of enterprise competitiveness management. Classical private university. 2018. Vip. 6 (11). P.174-180

5. Smolin I.V. Competitive position of the enterprise: contradictions of content, types and objects of direction. *Strategy of economic development of Ukraine: journal.* 2018. - P.46-56

ЗМІСТ

Брошков М.М., Булишева Д.В. АГРОШЕРИНГ – ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	3
Губіна Г.Л. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ РОБОТИ (УКРАЇНА ТА ДОСВІД КРАЇН ЄС).....	16
Дяченко О.П., Гоголь М.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	27
Замлинський В.А., Бузунар А.В., Аділь А.А. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У КОМУНІКАЦІЯХ ЯК ФАКТОРУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	39
Крюкова І.О. ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....	51
Найда І.С., Грекова Т.М. ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	61
Найда А.В., Коваленко А.О. ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ.....	72
Петренко О.П., Братінова М.Г. РИНОК НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	85
Смирнова Н.В. ОЦІНКА МАКРОСЕРЕДОВИЩА ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	94
Стоянова-Коваль С.С., Варгатюк М.О. СТРАТЕГІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	109
Стоянова-Коваль С.С., Бужора А.Л. СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ.....	128
Шабатура Т.С. РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	138
Щаслива Л.А. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	147